

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

HADİSLERDE İRTİDAT KAVRAMI

Hazırlayan
Esra DEMİRCİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Fikret KARAPINAR

KONYA-2019

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTITUSU
--	---	---

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Esra DEMİRCİ
	Numarası	138106031018
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Hadis
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Fikret KARAPINAR
	Tezin Adı	Hadislerde İrtidat Kavramı

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Hadislerde İrtidat Kavramı başlıklı bu çalışma 14/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Fikret KARAPINAR	
2	Doç. Dr.	Yusuf ACAR	
3	Dr. Öğr. Üyesi	Taha ÇELİK	

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Esra DEMİRCİ		
	Numarası	138106031018		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Hadis		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
Tezin Adı	Hadislerde İrtidat Kavramı			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Esra DEMİRCİ

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Esra DEMİRCİ	
	Numarası	138106031018	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Hadis	
	Programı	Yüksek Lisans	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Fikret KARAPINAR	
	Tezin Adı	Hadislerde İrtidat Kavramı	

İrtidat, İslam'ı terk etmek veya İslam'dan sonra dinsizliği tercih etmektir. Aynı zamanda irtidat, Müslümanların ahireti için tehlike arz etmektedir. Ayrıca irtidat topluma da zarar verebilen bir eylemdir.

İrtidat, ayet ve hadislerde geçen kavramlardan bir tanesidir. Bu amaçla çalışmada ayetlerden ve hadislerden hareket ederek “irtidatı nasıl anlamalıyız” sorusuna cevap aranmıştır.

Çalışmaya irtidat kavramıyla başlanmıştır. Ardından irtidat kavramının zıttı ve eş anlamlısı olan kavramlardan belli başlı olanları açıklanmaya başlanmıştır. Burada ilk dönem sözlüklerden faydalanılmıştır. Ayrıca mürted tanıtılmıştır.

İrtidat konusunu içeren ayetler ve hadisler açıklanarak çalışmanın iskeleti oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayetlerdeki maksadı anlama adına belli başlı tefsir kaynaklarına bakılmıştır. Kavramla ilgili hadisler incelenmiş ve böylelikle kavramın anlam genişliği hadisler ışığında tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Ayet, İrtidat, Mürted.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Esra DEMİRCİ	
	Student Number	138106031018	
	Department	Basic Islamic Sciences/ Hadith	
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	
	Supervisor	Prof. Dr. Fikret KARAPINAR	
	Title of the Thesis/Dissertation	Apostasy in The Hadiths	

Apostasy means turning from Islam or preferring atheism after Islam. At the same time, the apostasy is a danger for Muslim's after life. Additionally, the apostasy is an action which can harm society.

The apostasy is one of the concepts which is mentioned in the verses of the Quran and the hadiths. To this aim in this work we sought an answer to "How should we understand the apostasy?" by following the verses of Quran and the Hadiths.

We started our work with the concept of apostasy. After that, we tried to clarify the basic concepts of the antonym and synonym of the concept of the apostasy. Hereby we used first period dictionaries. Also we introduced the apostate.

We tried to compose the frame of the work by interpreting the verses of the Quran and the hadiths which include the thome of apostasy. We searched basic source of interpretations to comprehend better main idea of the Verses of the Quran. We discussed hadiths about the apostasy. Thus we detected the extensive meaning of the term in the light of hadiths.

Key words: The Hadith, The Verses of the Quran, Apostasy, Apostate.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	v
ÖNSÖZ	vi

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.....	8
2. ARAŞTIRMANIN AMACI	8
3. ARAŞTIRMANIN METODU	9
4. KONU HAKKINDA YAPILAN ARAŞTIRMALAR	10

BİRİNCİ BÖLÜM

İRTİDAT KAVRAMININ ANLAM ÇERÇEVESİ

1.1. İRTİDAT KAVRAMININ SÖZLÜK ANLAMI	13
1.2. İRTİDAT KAVRAMININ TERİM ANLAMI.....	13
1.3. MÜRTEDE KAVRAMI	14
1.4. İRTİDAT KAVRAMINA YAKIN ANLAMLI KAVRAMLAR	15
1.4.1. Küfür (كفر).....	15
1.4.2. İnkâr (إنكار)	17
1.4.3. Fücûr (فجور).....	18
1.4.4. Fısk (فسق).....	19
1.4.5. Zındıklık (زنديق).....	20
1.4.6. Râfıza (رافضي).....	21
1.5. İRTİDAT KAVRAMINA ZİT ANLAMLI KAVRAMLAR	21
1.5.1. İslam (الإسلام)	21
1.5.2. İman (إيمان)	22
1.5.3. İhtidâ (إهتداء)	23
1.6. KUR’AN-I KERİM’DE İRTİDAT KAVRAMI.....	24
1.6.1. Küfür Kavramının Kur’an-ı Kerim’de İrtidat Manasında Kullanımı ..	24

1.6.2. Şakk, Tebdîl ve İnkılâb Kavramlarının Kur'an-ı Kerim'de İrtidat Manasında Kullanımı 30

1.6.3. İrtidat ve Türevlerinin Kur'an-ı Kerim'de Kullanımı 34

İKİNCİ BÖLÜM

HADİSLERDE İRTİDAT KAVRAMI

2.1. HADİSLERDE İRTİDAT	38
2.1.1. Mürtedin Amellerinden Sorumlu Tutulması.....	38
2.1.2. Müslümanın Kanının Korunması	40
2.1.3. Mürtedin Tövbeye Davet Edilmesi.....	45
2.1.4. Rasûlullah'ın Vefatının Sonrasında Mürtedlerin Olacağını Bildirmesi	47
2.1.5. Rasûlullah (a.s) ve Sahabe Döneminde İrtidat.....	51
SONUÇ	68
BİBLİYOGRAFYA	70
ÖZGEÇMİŞ	77

KISALTMALAR

a.s : Aleyhisselam

b. : Bin

bk. : Bakınız

c.c : Celle Celâluhü

çev. : Çeviren

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

H.z. : Hazreti

İFAV : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları

ö. : Ölüm Tarihi

r.a : Radiyallahu anh

s. : Sayfa

sad. : Sadeleştiren

SBA : Sosyal Bilimler Ansiklopedisi

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

ter. : Tercüme

ts. : Tarihsiz

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

Yay. : Yayınları, Yayıncılık

ÖN SÖZ

İnsanları inançsızlığa sürükleyen dâhili ve harici tehlikelerin bulunduğu günümüzde, insanın yolunu şaşırması mümkündür. Bu doğrultuda kavramların üzerine inşa edilecek fikir ve yaşayışlar son derece önem arz etmektedir. İşte bu sebeple kavramların özünü doğru anlamak ve kişisel yoruma kaçmadan anlamı ortaya koymak gerekmektedir.

Kur'an ve sünnette yer alan lafızların doğru anlaşılması kati bir zorunluluktur. Ayet ve hadislerde geçen kavramları dikkatli okumak/anlamak ve yine ayet ve hadisler ışığında açıklamak ifadelerin doğru anlaşılmasında önemlidir. Ayet ve hadislerde geçen kavramları bağlamından veya bütünden kopararak anlamlandırmaya çalışmak son derece yanlıştır. Böyle bir hataya düşüldüğünde insanın hak ile batılı karıştırması, farklı yol ve batıl düşüncelerin içine girmesi de arkasından gelebilmektedir. Bu anlamda sırat-ı müstakim üzereyken başka bir dine geçmek olan irtidat, sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyada çok ciddi olumsuzluklara, korkuya ve en önemlisi İslamofobiye sebep olan örgütlerin, irtidat ile ilgili rivayetleri kendi anlayış ve yaşayışları doğrultusunda yorumlayıp İslam'a aykırı faaliyetlerde bulunmaları sebebiyle de irtidat kavramının idraki son derece önem arz etmektedir.

Bu çalışmada Arapça'da (r d d) kökünden türeyen “ارتداد” kavramının muhtevası incelenmektedir. Çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi, amacı ve metodu açıklanarak daha önce bu konu hakkında yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde “Ayet ve hadislerde irtidat kavramı hangi anlamda kullanılmaktadır?” sorusundan hareketle irtidatın sözlük ve terim anlamı, bununla birlikte irtidata benzer ve zıt kavramlar incelenmiştir. Bunun için muhtelif lügatlere ve ğarîbü'l-hadîs kitaplarına müracaat edilmiştir. Mürtedin kişilik özellikleri tanıtılarak Kur'an-ı Kerim'de geçen irtidat kavramının mahiyeti ve kapsamı çeşitli tefsir kaynakları yardımıyla tespit edilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise çalışmanın ana konusu olan hadislerde irtidat kavramı incelenmiştir. İrtidat kavramının hadislerde hangi manada kullanıldığı tespit edilerek irtidat manasına gelen kavramlar ve irtidatın muhtevası açıklanmıştır. Bu doğrultuda hadis şerhlerine ve çeşitli ğarîbü'l-hadîs kitaplarına başvurulmuştur. Ayrıca irtidat olayla-

rının mahiyeti incelenerek Rasûlullah'ın ve sahabenin bu olaylara karşı tutumu değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar ile çalışma tamamlanmıştır.

Bu çalışmanın her aşamasında bana yardımcı olan danışman hocam Prof. Dr. Fikret KARAPINAR'a teşekkürlerimi sunarım.

Esra DEMİRCİ

KONYA-2019

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Kelime anlamı itibariyle barış, selamet ve huzur gibi anlamlara gelen İslam, Allah katındaki tek dindir ve tek yoldur. İslam dinine mensubiyet kişiyi cennete ulaştırmasına rağmen “İnsan neden küfrü tercih eder?” sorusu bizi irtidat konusunu araştırmaya sevk etmiştir.

Hak dini kabul etme üzerine doğan insan, kulluk görevlerini yerine getirsün diye yaratılmıştır. Nefse ve iradeye sahip olan insanın günah işleme potansiyeli vardır. Fakat dünya ve ahiret mutluluğuna erişebilmemiz için her türlü tehlikelere karşı sağlam bir inancımızın olması gerekmektedir. Kişi kulluk görevini ifa etmeyip günaha dalabilir veya her türlü tehlikeye karşı tedbirli olup İslam üzere yaşamaya da devam edebilir. Bu doğrultuda Müslümanların irtidat kavramını derinlemesine idrak etmesi son derece önem arz etmektedir.

İrtidat olaylarının, İslam tarihinde fitnenin başlangıcı diyebileceğimiz toplum huzurunun ve birliğinin sarsılmasına sebep olan bir etken olması bu kavramı önemli kılmaktadır. Bu sebeple çalışmada Rasûlullah (a.s) ve sahabe döneminde meydana gelmiş irtidat eylemlerinin sebepleri ve sonuçları açıklanmıştır. Rasûlullah'ın ve sahabenin irtidat eylemlerine karşı tutumları ele alınmıştır. Ayrıca ayet ve hadislerde geçen irtidat kavramı tespit edilmiş ve anlam genişliği ortaya konulmuştur. İrtidatın mahiyeti incelenerek bu kavrama yakın ve karşıt anlamlı sözcükler tespit edilmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Radikal gruplar kimi zaman ayet ve hadislerin anlamlarını çarpıtmışlar, kendi görüş ve çıkarlarına göre yorumlamışlar, İslam'a ve İslam toplumuna en büyük zararı vermişlerdir. Kavramların içini boşaltmaya çalışmışlar, lafızları bağlamından kopararak kendi fikirlerini destekleyecek bir şekilde yorumlamışlardır. İslam adına ortaya çıkan fakat İslamî değer ve usullerle ilişkisi olmayan, halkı şiddete yönelten bu radikal örgütlere karşı mücadelenin en doğru yöntemi ise İslam'ın doğru anlaşılması ve doğru anlatılmasıdır.

Bir hadisin veya ayetin vermek istediği mesajı doğru anlayabilmemiz için öncesini ve sonrasını da dikkate alarak okumak, bağlamından koparmadan yorumlamak gerekmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, “İrtidat nedir?” sorusunu cevaplandırıp irtidat kavramının mahiyetini açıklamak, terim ve sözlük anlamını incelemek, kavramın geçtiği ayet ve hadisleri tespit edip hangi manada kullanıldığını, hadislerdeki anlam genişliğini ve irtidat hareketlerinin maksadının ne olduğunu doğru bir şekilde ortaya koymaktır. Daha da önemlisi anarşik bir sebebe bağlı olarak ortaya çıkan irtidat ile inanç özgürlüğü sonucunda meydana gelen irtidat arasındaki farkların tespitini yapmaktır. Ayrıca irtidat ile ilgili hadisleri, tarihte yaşanan ridde olayları karşısında Rasûlullah’ın ve sahabenin benimsediği usul ve esaslar doğrultusunda anlamaya ve açıklamaya çalışmaktır.

3. ARAŞTIRMANIN METODU

Araştırma, bir kavram çalışmasıdır. Bu bağlamda araştırmada, *“Kendisi için doğru yol belli olduktan sonra, kim Peygamber’e karşı çıkar ve mü’minlerin yolundan başka bir yola giderse, onu o yönde bırakırız ve cehenneme sokarız; o ne kötü bir yerdir.”*¹ ayetinden hareketle irtidatın ne olduğu sorusuna cevap verilmeye çalışılmıştır.

İrtidat kavramı ve müştakları (türevleri), İslamî ilimler çalışmalarında temel kaynak olan Kur’an-ı Kerim ve hadis kaynaklarını esas alarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Hadis ilminde yapılan kavram çalışmalarında yardımcı kaynak olan ğarîbü’l-hadîs kitaplarından faydalanılmıştır. Hadislerin sıhhat durumu tespit edilmiş, bu doğrultuda tahrir kitaplarına ve hadis kitaplarına yapılan şerhlere başvurulmuştur. Araştırmanın konusu olan kavramı daha iyi anlamak için kavrama anlam bakımından benzer ve zıt kavramlar da tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayet ve hadislerde geçen irtidat manasına gelen farklı lafızların tespitiyle birlikte irtidat kavramının genel muhtevası ortaya çıkarılmıştır. İslam tarihinde meydana gelmiş irtidat vakıalarının hangi bağlamda gerçekleştiği ve bu eylemlere karşı Rasûlullah’ın ve sahabenin tutumu ayet ve hadisler ışığında değerlendirilmiştir.

---

¹ Nisâ, 4/115.

4. KONU HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

İrtidat kavramının ele alındığı muhtelif makaleler, tefsir ve hadis şerhleri incelenmiştir. İrtidat kavramı ve türevleriyle ilgili muhtelif dergilerde akademik anlamda bazı makaleler yayımlanmıştır. Bunlardan; “Din Hürriyeti Bağlamında Din Değiştirme Hürriyeti: İrtidât”², “Temel Kaynaklar Çerçevesinde İrtidat”³, “Hz. Ebû Bekir Döneminde Bağımsızlık Hareketleri”⁴, “Din ve Vicdan Özgürlüğü Bağlamında Kitap ve Sünnete Göre Mürtede Yapılması Gereken Muamele”⁵, “Ridde”⁶ makaleleri örnek gösterilebilir.

İslam Hukuku ve Dinler Tarihi alanlarında, *İslam Kamu Hukuku Konusu Olarak İrtidat ve Mürtedin Hükmü*⁷, *İnanç Özgürlüğü Açısından İrtidat ve Savaş Ayetleri*,⁸ *Düşünce, İnanç ve İfade Özgürlüğü Kapsamında Mürtedin Yaşama Hakkı*⁹ ve *Yahudilik'te, Hristiyanlık'ta ve İslam'da İrtidat*¹⁰ gibi yüksek lisans tez çalışmaları mevcuttur. Bununla birlikte İslam Hukuku alanında; *İslam Ceza Hukukunda İrtidat ve Temel İnsan Hakları Bağlamında Değerlendirilmesi*¹¹ adlı bir de doktora tezi bulunmaktadır.

İrtidat ile ilgili makale sayısı, tez çalışmalarına oranla daha fazladır. Bakıldığında çalışmaların büyük oranda İslam Hukuku alanında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çalışmalarda genel olarak irtidatın cezası, mürtedin tövbesi gibi konularda hüküm ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte çalışmaların

² Şahinalp, Hacer, “Din Hürriyeti Bağlamında Din Değiştirme Hürriyeti: İrtidât”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 4, İstanbul, 2013.

³ Dalgın, Nihat, “Temel Kaynaklar Çerçevesinde İrtidat”, *Din ve Dayat Dergisi*, sayı: 21, İstanbul, 2014/2.

⁴ Hurç, Ramazan, “Hz. Ebû Bekir Döneminde Bağımsızlık Hareketleri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 3, Elazığ, 1998.

⁵ Toksarı, Ali, “Din ve Vicdan Özgürlüğü Bağlamında Kitap ve Sünnete Göre Mürtede Yapılması Gereken Muamele”, *Bilimname Dergisi*, sayı: 19, Kayseri, 2010/2.

⁶ Üçok, Bahriye, “Ridde”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII, sayı: 1, Ankara, 1958.

⁷ Köse, Murtaza, “İslam Kamu Hukuku Konusu Olarak İrtidat ve Mürtedin Hükmü”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1991.

⁸ Gedikli, Fikret, “İnanç Özgürlüğü Açısından İrtidat ve Savaş Ayetleri”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1999.

⁹ Macit, İsmet, “Düşünce, İnanç ve İfade Özgürlüğü Kapsamında Mürtedin Yaşama Hakkı”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2014.

¹⁰ Kurt, Ali Osman, “Yahudilik'te, Hristiyanlık'ta ve İslam'da İrtidat”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2000.

¹¹ Orhan, Fatih, “İslam Ceza Hukukunda İrtidat ve Temel İnsan Hakları Bağlamında Değerlendirilmesi”, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2014.

genelinde irtidat manasına gelen muhtelif lafızların tespitinin kısmen yapıldığı, irtidat ile ilgili az sayıda hadisler yer aldığı ve hadis şerhlerinden kısmen faydalandığı görülmüştür. Hadis alanında irtidat konusuyla ilgili yapılmış bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Bu çalışmada irtidat ile ilgili muhtelif rivayetlere yer verilmiş, irtidat ile ilgili rivayetlerin muhtevası belirtilmiş ve anlam genişliği ortaya konulmuştur. Sebepleri ve sonuçları üzerinden irtidat eylemlerinin kimlik analizi yapılmış, irtidat kavramı ve irtidat manasına gelen kavramlar, ayet ve hadisler ışığında genel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM
İRTİDAT KAVRAMININ
ANLAM ÇERÇEVESİ

1.1. İRTİDAT KAVRAMININ SÖZLÜK ANLAMI

Arapça bir kelime olan irtidat, iftiâl babından mastardır. “ارتداد”, “تردادًا”, “رد” ve “ردًا” aynı manada kullanılan Arapçada (r-d-d) kökünden türetilmiş kelimelerdir. İrtidat kelimesi, “dönmek” manasındadır.¹² Bu kelimenin sabit kök harfleri (r ve d)’dir.¹³

Kelime kök halinde “reddetmek, geri göndermek, uzaklaştırmak, çevirmek” vb.¹⁴ anlamlara gelmektedir. “ارتدَّ عن سفره وعن دينه” cümlesinde geçen irtedde, –an harf-i ceriyle kullanıldığında, “dönmek, vazgeçmek¹⁵ ve değiştirmek”¹⁶ anlamlarına gelmektedir. Ridde, irtidat kelimesinin ismi olarak da kullanılmaktadır.¹⁷ “إذا لم يكن بين إذا لم يكن بين” cümlesinde ifade edildiği gibi ridde ismi kesra ile kullanıldığında, “bakiye, kalıntı” vb. manalara gelmektedir.¹⁸

Aynı kökten gelen merdûde kelimesi ise ridde kelimesinden “boşanıp babasının evine dönen kadın” için mecaz olarak kullanılır.¹⁹ *أَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ أَفْضَلِ الصَّدَقَةِ؟*²⁰ *ابْنُكَ مَرْدُودَةٌ إِلَيْكَ، لَيْسَ لَهَا كَاسِبٌ غَيْرُكَ* hadisinde geçen merdûd kelimesi, sözlükte “reddedilen, geri çevrilen ve iade edilen” gibi manalara gelmekle beraber ğarîbü’l-hadîs kitaplarında, kocası ölüp veya kocasından boşanıp babasının evine geri dönmüş kadın manasında kullanılmaktadır.²¹

1.2. İRTİDAT KAVRAMININ TERİM ANLAMI

Dini bir terim olarak irtidat, bir Müslüman’ın İslam dininden çıkması²² veya İslam’dan sonra küfrü tercih etmesi²³ manasına gelmektedir. İrtidat, “İslam’dan

¹² Âsım Efendi, *Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi*, İstanbul, 2013, II, 1430.

¹³ İbn Fâris, Ebû’l-Hasen Ahmed, *Mu’cemü Mekâyisi’l-Luğa*, Dâru’l-Fıkr Yay., Beyrut, ts., II, 386.

¹⁴ İbn Manzûr, Ebû Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü’l-Arab*, Beyrut, 2009, III, 213.

¹⁵ Zemaşerî, Ebû’l-Kasım Mahmud İbn Ömer, *Esâsu’l-Belâğa*, Beyrut, 1965, s. 227.

¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, III, 213.

¹⁷ Âsım Efendi, *Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi*, II, 1430.

¹⁸ Zebîdi, Muhammed Murtaza, *et-Tekmilâ ve’z-Zeyl ve’s-Sıla li-mâ Fâte Sâhibü’l-Kamûs mine’l-Luğa*, Kahire, 1986, II, 194.

¹⁹ Zemaşerî, *Esâsu’l-Belâğa*, s. 227.

²⁰ “Size sadakanın en faziletlisini bildireyim mi? Kocasından boşanmış, ayrılmış veya kocası ölecek senin yanına geri gelmiş kızına yaptığın harcamadır.” İbn Mâce, Edeb, 3.

²¹ Bk. Zemaşerî, Ebû’l-Kasım Mahmud İbn Ömer, *el-Fâik fi Ğarîbi’l-Hadîs*, Beyrut, 1971, II, 56; Herevî, Ebû Ubeyde el- Kasım b. Sellam, *Ğarîbu’l-Hadîs*, Beyrut, 1976, II, 76; Allûş, Ebû Abdullah Abdüsselam b. Muhammed, *el-Cami fi Ğarîbi’l-Hadîs*, Riyad, 2001, II, 500.

²² Dönmez, İbrahim Kafî, *İslam’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İFAV Yay., İstanbul, 1997, II, 421.

çıktıktan sonra dinsiz yaşamayı tercih etmek”²⁴ manasına da gelmektedir. Müslüman bir kimsenin irtidatının vuku bulması için ergenlik çağına girmiş, akıllı ve hür iradeye sahip olması gerekmektedir.²⁵

İrtidat, ister niyet ile ister küfre düşürücü bir fiil ile yahut sözle olsun; ister alay için isterse inat yüzünden yahut inanarak söylensin, İslam dininden dönüp inkâra, küfre sapmak manasına gelmektedir.²⁶ Bir başka deyişle irtidat, Müslüman bir kişinin hak yol üzere iken çeşitli nedenlerden ötürü kendi arzusu ile sırat-ı müstakimden çıkması ve küfre düşmesidir. En geniş tanımı ile irtidat, Müslüman, akıllı ve buluğa ermiş bir kişinin, İslam dininde zaruri olarak inanılması gereken şeyleri zorlama olmaksızın tamamen veya kısmen inkâr etmesi ve bu inkârını ya da inkâr sayılabilecek davranışını söz ve fiil gibi kişinin duygularını belirtme yollarından biri ile ortaya koymasındır.²⁷

1.3. MÜRTEDE KAVRAMI

Müslüman bir kişinin İslam dininin kurallarından birini veya tamamını inkâr etmesi yahut İslam’ın dışında herhangi bir dine girmesi²⁸ artık o kişinin mürted olduğunu göstermektedir. İslam dini dışındaki dinlerin birinden diğerine geçenler bu hükme girmemektedir.²⁹

“*Şu üç durum dışında Müslüman’ı öldürmek caiz değildir. Evli iken zina eden recm edilerek öldürülür. Bile bile Müslümanı öldüren kısas yapılarak öldürülür. Müslüman iken dinini değiştiren mürted olur ve öldürülür.*”³⁰ hadisinde

²³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 213.

²⁴ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, Bilmen Yay., İstanbul, 1969, IV, 5.

²⁵ Samerrâî, Numan Abdurrezzak, *Mürtede Ait Hükümler*, çev. Osman Zeki Soyuyiğit, Ahmet Tekin Sönmez, Sönmez Yay., İstanbul, 1970, s. 53.

²⁶ Zuhayli, Vehbe, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, Risale Yay., İstanbul, 1992, VII, 462.

²⁷ Bk. Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, IV, 8-9.

²⁸ Serinsu, Ahmed Nedim vd., *Dini Terimler Sözlüğü*, Ankara, 2009, s. 175.

²⁹ Bk. Büyükcınar, A. Muhtar vd., *Sünenü'n-Nesâî Terceme ve Şerhi*, Kalem Yay., İstanbul, 1981, VII, 147-148.

³⁰ Ebû Dâvud, Hudud, 1; Tirmizî, Diyet, 10; Nesâî, Tahrimu'd-Dem, 13.

geçen mürted kelimesi, irtidat kelimesinin ism-i fâili olup “dönen” manasındadır.³¹ İrtidat eden erkeğe “mürted”, irtidat eden kadına ise “mürtedde” denilmektedir.³²

Müslüman toplumu için ümmet birliğinin sağlanmasına engel olabilecek ciddi bir faktör olarak karşımıza çıkan mürted,³³ dini bir terim olarak İslam’dan sonra küfre dönen kişi manasına da gelmektedir.³⁴

Mürted bir kimsenin özelliğini gösteren, “*İnsanlardan kimi Allah’a yalnız bir yönden kulluk eder. Şöyle ki: Kendisine bir iyilik dokunursa buna pek memnun olur, bir de musibete uğrarsa çehresi değişir (dinden yüz çevirir). O, dünyasını da, ahiretini de kaybetmiştir. İşte bu, apaçık zıyanın ta kendisidir.*”³⁵ ayetinden de anlaşıldığı üzere bu tip insanların çoğu, şartlara göre hareket eden ve kişisel çıkarları için İslam ile küfür arasındaki sınırdaki duran kimselerdir. Aynı zamanda bu kişiler, zayıf bir karaktere sahip -kişilik zaafı- olan, inançları pamuk ipliğine bağlı kimselerdir.³⁶ Böyleleri, Allah (c.c) yolunda zorluklara karşı çoğu zaman imtihan anlayışıyla yaklaşamayıp, imanda sebat edememektedirler.

1.4. İRTİDAT KAVRAMINA YAKIN ANLAMLI KAVRAMLAR

“İrtidat” kavramının daha iyi anlaşılması, mahiyetinin ve anlam genişliğinin doğru bir şekilde ortaya konulması için birbirine anlam bakımından benzer olan küfür, inkâr, fücûr, fisk, zındık³⁷ ve râfıza kavramlarının incelenmesi, ıstılahın daha iyi kavranması açısından faydalı olacaktır.

1.4.1. Küfür (كفر)

İrtidat eyleminin sonucu olan küfür kavramının açıklanması son derece önem arz etmektedir. Mürted kimdir? Kişi mürted olduktan sonra artık kâfirlerden mi

³¹ İbn Fâris, *Mu’cemü Mekâyisi’l-Luga*, II, 386.

³² İnce, İrfân, “Ridde”, *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 88.

³³ Bk. Mevdudî, *Tefhimü’l-Kur’an*, çev. Muhammed Han Kayani vd., İnsan Yay., İstanbul, 2005, III, 348-349; Ece, Hüseyin Kerim, *İslam’ın Temel Kavramları*, Beyan Yay., İstanbul, 2000, s. 457-459.

³⁴ Ömer, Ahmed Muhtar Abdülhamid, *Mu’cemü’l-Luğati’l-Arabiyyeti’l-Muâsir*, Âlemü’l-Kütüb, 2008, II, 877.

³⁵ Hac, 22/11.

³⁶ Bk. İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebû’l-Fidâ İsmail, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, çev. Abdülvehab Öztürk, Kahraman Yay., İstanbul, 2014, VI, 395-396.

³⁷ Zuhayli, Vehbe, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, VII, 463.

sayılır? sorularına cevap bulabilmek adına küfür ve irtidat kavramlarının arasındaki ilişkiyi tespit etmek gerekmektedir.

İrtidat, dinden dönmek veya hak dinin yerine başka bir inancı koymak manasındadır. İrtidat kelimesinin ismi faili olan mürted, İslam'ı terk edip küfürü tercih eden kimsedir. Küfür ise sözlükte “örtmek, gizlemek ve iman eksikliği” gibi manalara gelmektedir. Ayrıca “Allah ile birlikte bir başka ilah edinmek”³⁸ manasına da gelmektedir. Küfür, imanın zıddı olup³⁹ Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği şeyleri inkâr etmek, onları kabul etmemektir. İsmi faili olan kâfir ise Kur'an'ı inkâr eden, Allah'tan gelen İslam ilkelerini kabul etmeyip üzerini örten kimsedir.⁴⁰ Bu kısa açıklamalardan sonra şu farkı ortaya koymakta fayda vardır:

Mürted, “*Kim iman ettikten sonra Allah'ı inkâr ederse -kalbi iman ile dolu olduğu halde (inkâra) zorlanan başka- fakat kim kalbini kâfirliğe açarsa, işte Allah'ın gazabı bunlardır; onlar için büyük bir azap vardır.*”⁴¹ ayetinde ve “*Bir Müslüman'ın kanı ancak şu üç şeyden biri ile helal olur: Evlendikten sonra zina etmek, hak karşılığı olmaksızın bir nefsi öldürmek ve dinini terk edip cemaatten ayrılmak.*”⁴² hadisinde de açıkça zikredildiği gibi Müslüman olduktan sonra kendi istek ve arzusuyla İslam'dan yüz çevirip küfürü tercih eden ve İslam dinini terk ederek Müslüman topluluğundan ayrılan kimsedir.

Kâfir ise peygamberler onları Hakk'a davet ettiği, Kur'an “*Allah'a itaat edin, Rasul'e itaat edin ve sakının. Eğer yüz çevirirseniz bilin ki, Rasul'ümüze düşen apaçık bir tebliğdir.*”⁴³ çağrısında bulunduğu halde yüz çeviren, “*(Böyle iken inkârcılar) Allah'ı bırakıp kendilerine ne fayda ne de zarar verebilen şeylere kulluk ediyorlar. İnkârcı da Rabbine karşı uğraşıp durmaktadır.*”⁴⁴ ayetinde de işaret edildiği gibi Allah'a kulluk yapmayan, Allah'ın nimetlerinin üzerini örten, şeytanın peşinden giden ve inkârlarına devam eden kimselerdir.

³⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VI, 169-170.

³⁹ Ömer, *Mu'cemü'l-Luğati'l-Arabiyyeti'l-Muâsir*, III, 1944.

⁴⁰ Mustafa, İbrahim, *Mu'cemü'l-Vasit*, ts., II, 791.

⁴¹ Nahl, 16/106.

⁴² Müslim, *Kasâme*, 6.

⁴³ Mâide, 5/92.

⁴⁴ Furkân, 25/55.

1.4.2. İnkâr (انكار)

Kök harfleri (n-k-r) olan⁴⁵ “أنكر” fiilinin mastarı durumundaki “inkâr”, sözlükte “reddetmek, umursamamak, yalanlamak,⁴⁶ bilmemek ve tanımamak”⁴⁷ gibi anlamlara gelmekle beraber, “küfür” anlamına da gelmektedir.⁴⁸ “نكر” fiilinden türeyen “النكر” kelimesi de “zeki, kurnaz” gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁹

Terim olarak inkâr, Allah’ın varlığını ve birliğini, O’nun gönderdiği hükümleri (ayetleri) kabul etmemek, bilmezlikten gelmek, reddetmek demektir.⁵⁰ İnkâr, Kur’an-ı Kerim’de birçok yerde küfür anlamında kullanılmaktadır.⁵¹

İnkâr fiilinin ism-i fâili “münkir”dir. Münkir kelimesi, “*Ya da onlar henüz kendi peygamberlerini tanımadılar da o yüzden mi onu inkâr ediyorlar?*”⁵² ayetinde terim anlamıyla, “*(Derken) Yusuf’un kardeşleri çıkageldiler ve yanına girdiler. Yusuf onları tanıdı, onlar ise Yusuf’u tanımadılar.*”⁵³ ayetinde ise sözlük anlamıyla kullanılmıştır.

İnkâr kelimesi, “*Herhangi bir kadın, doğurduğu zina mahsulü bir çocuğu, o aileye (çocuk onlardan olmadığı halde) onlardan olduğunu iddia ederse, o kimsenin Allah’ın dini ile bir alakası yoktur. Ve cennete de giremeyecektir. Bir adam da kendisinden olduğunu bildiği halde inkâr ederek çocuğun kendisine ait olmadığını iddia ederse, Allah onu kıyamet gününde cemalini görmekten mahrum eder ve insanlar huzurunda onu rezil eder.*”⁵⁴ hadisinde “yalanlamak, inkâr etmek” manasına gelen sözlük anlamıyla kullanılmıştır.

İnkâr, dinden dönen kimselerde görünen eylemlerden bir tanesidir. Bir başka deyişle irtidat, inkârın gerçekleştiği eylem olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁴⁵ İbn Fâris, *Mu’cemü Mekâyîsi’l-Luga*, V, 476.

⁴⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, V, 272.

⁴⁷ İbn Fâris, *Mu’cemü Mekâyîsi’l-Luga*, V, 476.

⁴⁸ Sinanoğlu, Mustafa, “Küfür”, *DİA*, İstanbul, 2008, XXVI, 534.

⁴⁹ Zemahşerî, *Esâsu’l-Belâğa*, s. 654; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, V, 272.

⁵⁰ Akay, Hasan, *İslami Terimler Sözlüğü*, İşaret Yay., İstanbul, 2005, s. 340.

⁵¹ Ra’d, 13/36; Enbiyâ, 21/50.

⁵² “أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ” Mü’minûn, 23/69.

⁵³ “وَجَاءَ اخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ” Yusuf, 12/58.

⁵⁴ “أَيُّمَا امْرَأَةٍ أَلْحَقَتْ بِقَوْمٍ مِنْ لَيْسَ مِنْهُمْ، فَلَيْسَتْ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ، وَلَنْ يُدْخِلَهَا جَنَّتَهُ، وَأَيُّمَا رَجُلٍ أَنْكَرَ وَلَدَهُ وَقَدْ عَرَفَهُ، ائْتَجَبَ”

İbn Mâce, Feraiz, 13.

1.4.3. Fücûr (فجور)

Kök harfleri (f-c-r) olan⁵⁵ “فجر” ifadesi, “tan vakti” anlamına gelmekle beraber, sözlükte “bir şeyi açmak, yarmak, yırtmak ve kazmak” gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁶ “Yerin yarılıp açılması ve suyun fişkırması” anlamına da gelmektedir.⁵⁷ Fecr kelimesi, “*Dediler ki Sen bize yerden bir pınar fişkirtmedikçe sana inanmayacağız.*”⁵⁸ ayetinde sözlük anlamıyla kullanılmıştır. “*Fakat insan önünü (geleceğini, kıyameti) yalanlamak ister.*”⁵⁹ ayetinde ise “yalanlamak” manasındadır.⁶⁰

“فجر” kelimesinden türeyen, “ahlaksızlık, sarhoşluk” manasına gelen fücûr ise terim olarak “hak yoldan sapmak, batıla meyletmek, (isteyerek) günah işleyip tövbeyi geciktirmektir.”⁶¹ Bir başka deyişle takvanın zıddı olan fücûr, tehlikelerden sakındıran ve insanı günaha düşmekten koruyan takva elbisesini çıkartmaktır.

Fâcir, “günahlarda ısrar eden kişidir.”⁶² Fâcir, “haktan batıla meyleden, hak yoldan sapan” kişi manalarına da gelmektedir.⁶³ “*Kim Müslüman birinin malından bir şey koparmak için yalan yere yemin ederse, Allah'ın gazabına uğramış vaziyette Onun huzuruna ulaşır.*”⁶⁴ hadisinde günahkâr bir mü'min için de fâcir kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

“*Çünkü sen onları bırakırsan, kullarını saptırırlar; sadece ahlaksız ve kâfir kimseler yetiştirirler.*”⁶⁵ ayetinde, daha çok günah işlemenin son noktasında olan kâfir anlamında kullanılmakla⁶⁶ beraber fâcir, kâfir değilse de yaptıkları ameller yüzünden imandan uzaklaşmakta küfre varmaktadır. Fücûr, küfre açılan bir kapıdır.⁶⁷

⁵⁵ İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luğa*, IV, 475.

⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, V, 55; Zebîdî, *et-Tekmile ve'z-Zeyl ve's-Sıla li-mâ Fâte Sâhibü'l-Kamûs mine'l-Luğa*, V, 48.

⁵⁷ Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, s. 424.

⁵⁸ “وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعًا”، İsrâ, 17/90.

⁵⁹ “بَلْ يَرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ”، Kıyâmet, 75/5.

⁶⁰ Zebîdî, *et-Tekmile ve'z-Zeyl ve's-Sıla li-mâ Fâte Sâhibü'l-Kamûs mine'l-Luğa*, V, 49-50.

⁶¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, V, 55.

⁶² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, V, 55.

⁶³ Zebîdî, *et-Tekmile ve'z-Zeyl ve's-Sıla li-mâ Fâte Sâhibü'l-Kamûs mine'l-Luğa*, V, 49.

⁶⁴ “لَا يُخْلِفُ عَلَى يَمِينِ صَبْرٍ يَقْتَضِعُ مَالًا وَهُوَ فِيهَا فَاجِرٌ، إِلَّا لَقِيَ اللَّهَ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضَبَانٌ”، Müslim, İman, 61.

⁶⁵ “إِنَّكَ إِنْ تَذَرُ هُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا”، Nûh, 71/27.

⁶⁶ Karadeniz, Osman, “Facir”, *DİA*, İstanbul, 2008, XII, 72.

⁶⁷ Ece, *İslam'ın Temel Kavramları*, s. 220.

Dolayısıyla fücûr, irtidata yol açabilecek tehlikeli bir faktör olabilmektedir. Buradan hareketle *her fâcir, kâfir/mürted olmasa da her kâfir/mürted, fâcirdir* denilmektedir.

1.4.4. Fısk (فسق)

Kök harfleri (f-s-g) olan ⁶⁸ “فسق” kelimesi, sözlükte “bir yerden çıkmak, ayrılmak, anlamındadır.”⁶⁹ Ayrıca “farenin deliğinden çıkmasına, tohumun kabuğundan çıkmasına” da fisk denilmektedir.⁷⁰ Fısk içinde olan kimseler “fâsık” olarak zikredilmektedir. Bununla birlikte “*Yılan fâsıktır, akrep fâsıktır, fare fâsıktır, ve karga fâsıktır.*”⁷¹ hadisinde fâsık, sözlük anlamında kullanılmıştır.

Terim olarak fisk, “Allah’a itaatten uzaklaşmak,⁷² isyan, Allah’ın emirlerini terk etmek, hak yoldan çıkmak” gibi anlamlara gelmektedir.⁷³ Fısk, “*Müslüman’a sövmek (sibab) fâsıklıktır; Müslüman ile savaşmak küfürdür.*”⁷⁴ hadisinde, günah işlemek manasında kullanılmıştır.

Fâsık, hem Allah’ın emirlerine itaatten ayrılan mü’minleri hem de kâfirleri ifade etmek için kullanılan bir terimdir.⁷⁵ İslam âlimlerinin çoğunun görüşüne göre; şeriatın büyük günah dediği haramları işleyenler ile küçük günahla bile bile ısrar eden kişiler fâsıktır.⁷⁶

Kur’an-ı Kerim’de genellikle kâfirler ve münafıklar için kullanılan fisk sıfatının,⁷⁷ “*Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsık kimselerdir.*”⁷⁸ ayetinde Müslümanlar için kullanıldığı görülmektedir. “*Artık bundan*

⁶⁸ İbn Fâris, *Mu’cemü Mekâyisi’l-Luga*, X, 506.

⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, X, 370.

⁷⁰ İbn Fâris, *Mu’cemü Mekâyisi’l-Luga*, X, 506.

⁷¹ “الْحَيَّةُ فَاسِقَةٌ، وَالْعَقْرَبُ فَاسِقَةٌ، وَالْفَارَةُ فَاسِقَةٌ، وَالْغُرَابُ فَاسِقٌ” İbn Mâce, Sayd, 17.

⁷² İbn Fâris, *Mu’cemü Mekâyisi’l-Luga*, X, 506.

⁷³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, X, 370.

⁷⁴ “سَبَابُ الْمُسْلِمِ فَسْقٌ، وَقِتَالُهُ كُفْرٌ” Buhârî, Edeb, 44.

⁷⁵ Bk. Şafak, Ali, “Fısk”, *DİA*, İstanbul, 2008, XIII, 37.

⁷⁶ Ece, *İslam’ın Temel Kavramları*, s. 178.

⁷⁷ Tevbe, 9/67; Tevbe, 9/80.

⁷⁸ “وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْسِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْتَبُوا لَهُمْ شُهَدَاءَ أَزْوَاجَهُمْ ثَمَّ لَا يَقْبَلُوا لَهُمْ شُهَدَاءُ أَبَدًا ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ” Nûr, 24/4.

sonra her kim dönerse işte onlar fasıkların ta kendileridir.”⁷⁹ ayetinde ise mürtedler, fâsık olarak nitelendirilmektedir.

Zikredilen ayet ve hadislerden anlaşıldığına göre fâsık olan mü'min, günahkâr mü'mindir ve ayrıca her kâfir fâsıktır; fakat her fâsık, kâfir değildir.⁸⁰ O halde fâsık kelimesi Müslüman, kâfir ve mürted için de kullanılan ortak bir sıfattır.

1.4.5. Zındıklık (زندايق)

Köken itibariyle Farsça olup,⁸¹ âlemin kadim olduğunu ileri süren, Allah'ı yahut Allah'ın birliğini ve ahreti inkâr ettiği halde inanmış gibi görünen kimseleri ifade eden bir terimdir.⁸² Bu anlamıyla kelime “münafık” deyimi ile eş anlamlı olmaktadır.⁸³ Zındık, “aşağılık, yalancı” anlamlarına⁸⁴ da gelmektedir.

Zındıklar, İslam üzerinde şek ve şüphe oluşturmaya çalışıp İslam'ı içten içe zedelemeye çalışmışlardır.

Zındık kavramının bu kısa açıklamalarından sonra mürted ile zındığın farkını ortaya koymak gerekmektedir. Zındık, gizli biçimde İslam'la ilgisini kesip küfrü tercih eden ve İslam'a zarar vermeye çalışan kimsedir. Bir başka deyişle salt İslam'ı zedelemek ve parçalamak niyetiyle İslam'dan uzaklaşmayı tercih edendir. Mürted ise İslam'ı zedelemek ya da parçalamak niyetiyle ya da böyle bir niyet taşımaksızın İslam'ı açıkça terk ederek dinsizliği ya da bir başka dini tercih eden kimsedir. Dolayısıyla her zındığın amacı İslam'a zarar vermek iken, her mürtedin amacı böyle olmayabilir.

⁷⁹ “فَمَنْ تَوَلَّى بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ” Âl-i İmrân, 3/82.

⁸⁰ İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, Pınar Yay., İstanbul, ts., s. 215.

⁸¹ Menekşe, Ömer, *Osmanlı Toplumunda Zındıklık*, Sistem Yay., Ankara, 2014, s. 63.

⁸² Bk. Ömer, *Mu'cemü'l-Luğati'l Arabiyyeti'l-Muâsir*, II, 1000; Öz, Mustafa, “Zındık”, *DİA*, İstanbul, 2013, XLIV, 390.

⁸³ Bk. Öz, Mustafa, “Zındık”, *DİA*, XLIV, 390.

⁸⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, X, 176.

Ayrıca mürted bir kimsenin tövbesi kabul edildiği gibi zındık birisi -dinden döndükten sonra inkârcı davranan kimse- de tövbe ederse affedilmektedir.⁸⁵

1.4.6. Râfıza (رافضي)

“رفض”, “bir şeyi terk etmek, reddetmek ve bırakmak”⁸⁶ gibi anlamlara gelmektedir. “رفض” kökünden türeyen râfıza ise “bir fikri veya grubu reddeden, taraf değiştiren topluluk” manasına gelmektedir. Terim olarak, Zeyd b. Ali’yi terk eden ilk İmamiler’i ifade etmektedir. Zındıklık gibi bir ekol olarak ya da mezhep olarak nitelenen ve İslamî anlayıştan uzak olan Rafizîler ile ilk üç halifenin hilafetini reddettikleri için bütün Şîî gruplar ve Şîî unsurları taşıyan bazı batîni gruplar kastedilmektedir.⁸⁷ Ayrıca râfıza, dini terk etmeleri sebebiyle irtidat edenler için de kullanılan terimler -kelime anlamı itibariyle- arasında yer almaktadır.

1.5. İRTİDAT KAVRAMINA ZIT ANLAMLI KAVRAMLAR

“İrtidat” kavramının anlamını ortaya koyarken kavrama anlam bakımından zıt olan İslam, iman ve ihtidâ kavramlarının incelenmesi araştırmamızın konusu olan irtidat kavramının mahiyeti açısından son derece önem arz etmektedir.

1.5.1. İslam (الإسلام)

“سلم” kökünden türeyen İslam kelimesi, kök halinde “teslim olmak, itaat etmek ve boyun eğmek”⁸⁸ gibi anlamlara gelmektedir. “سلم” fiili, “Göklerdeki ve yerdeki herkes ister istemez O’na boyun eğmişken ve ona döndürülüp götürülecekken onlar Allah’ın dininden başkasını mı arıyorlar?”⁸⁹ ayetinde boyun eğmek, itaat etmek manasında kullanılmıştır.

Aynı kökten türeyen “سلام” ve “سلامة” kavramları, “iyilik, temizlenmek, kurtuluş, esenlik, güvende olmak ve barış” gibi anlamlara gelmektedir.⁹⁰ Nitekim

⁸⁵ Mübarekpûri, Ebû'l-Ula Muhammed Abdurrahman İbn Abdurrahim, *Tuhfetü'l-Ahvezi bi-şerhi Câmi't-Tirmizî*, Matbaatü'l-Medeni, Kahire, 1964, VI, 374; Laşin, Musa Şahin, *Fethu'l-Mün'im Şerhu Sahîhi'l-Müslim*, Dâru'ş-Şuruk, Kahire, 2002, I, 86.

⁸⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VII, 156.

⁸⁷ Bk. Mustafa, *Mu'cemü'l-Vasit*, I, 360; Öz, Mustafa, “Râfizîler”, *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV, 396.

⁸⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XII, 343.

⁸⁹ “أَفَعَيَّرَ دِينَ اللَّهِ يَبْعُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ” Âl-i İmrân, 3/83.

⁹⁰ Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, s. 302; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XII, 336.

“Haydi, ona gidin de deyin ki: Biz, senin Rabbinin elçileriyiz. İsrailoğullarını hemen bizimle birlikte gönder; onlara eziyet etme! Biz, senin Rabbinden bir ayet getirdik. Kurtuluş, hidayete uyanlarındır.”⁹¹ ayetinde kurtuluş, esenlik, iyilik manalarında kullanılmıştır. Ayrıca selam kelimesi, Allah’ın isimlerinden bir tanesidir.⁹²

Hz. Peygamber’in “Ben sizin barış halinde bulunduğunuz kimselerle barış halinde olurum. Sizin harp halinde olduğunuz kimselerle de harp halinde sayılırım.”⁹³ hadisinde “سلم” ifadesi, barış; “Müslüman, Müslüman’ın elinden ve dilinden güvende olduğu kimsedir.”⁹⁴ hadisinde ise güvende olma, esenlikte olma manasında kullanılmıştır. Birçok ayette aynı kökten fiil ve isimleri bulunan İslam, Kur’an-ı Kerim’de sekiz yerde geçmektedir.⁹⁵ İslam, evrendeki tüm varlıkların uyduğu, teslim olduğu ve insanın da uyması istenen, Allah (c.c) tarafından Peygamber (a.s)’e insanlara tebliğ etmesi için hak din⁹⁶ olarak gönderilen hidayet yoludur.⁹⁷ İslam inancına tam bir teslimiyetle uyan kimseye ise müslim veya Farsçadan Türkçemize geçtiği şekliyle Müslüman denilmektedir.

1.5.2. İmân (إيمان)

Kök harfleri (e-m-n) olan ve “آمن” fiilinden türeyen imân kelimesi, kök halinde “tasdik etmek, doğrulamak, inanmak ve güvenmek” gibi manalara gelmektedir.⁹⁸

İmân kelimesinden türeyen “أمان” ve “أمانة” kavramları ise “huzur, güvenirlilik ve emniyet” gibi anlamlara gelmektedir.⁹⁹ İmân kavramının zıddı, yalanlama ve küfür; emanet kavramının zıddı ise hıyanettir.¹⁰⁰

⁹¹ Tâhâ “فَأْتِيَاهُ فَقُولَا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ قَدْ جِئْنَاكَ بَيِّنَاتٍ مِّن رَّبِّكَ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى” 20/47.

⁹² Zebîdî, *et-Tekmile ve 'z-Zeyl ve 's-Sıla li-mâ Fâte Sâhibü'l-Kamûs mine'l-Luga* III, 446.

⁹³ “أَنَا سَلِمٌ لِّمَن سَأَلْتُمُ، وَحَرْبٌ لِّمَن حَارَبْتُمُ” İbn Mâce, Mukaddime, 22.

⁹⁴ “الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ” Buhârî, İmân, 1.

⁹⁵ Sinanoğlu, Mustafa, “İslam”, *DİA*, İstanbul, 2008, XXIII, 1.

⁹⁶ Âl-i İmran, 3/19.

⁹⁷ Ece, *İslam’ın Temel Kavramları*, s. 309.

⁹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XIII, 27.

⁹⁹ Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğâ*, s. 22; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XIII, 24.

¹⁰⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XIII, 24.

Terim olarak îmân; Allah’a, meleklerine, kitaplarına, Allah’a kavuşacağına, peygamberlerine, ahiret gününe, kadere, hayır ve şerrin Allah’ın yaratmasıyla olduğuna şüphe etmeksizin kalp ile inanmak ve bunu dil ile tasdik etmektir. (doğrulamaktır)¹⁰¹ Îmân kavramı, “*Îmân, yetmiş küsur derecedir. En üstünü ‘Lâ ilâhe illallah (Allah’tan başka ilah yoktur)’ sözüdür, en düşük derecesi de rahatsız edici bir şeyi yoldan kaldırmaktır. Hayâ da îmândandır.*”¹⁰² hadisinde terim anlamıyla kullanılmıştır. Bu inanca sahip olan kimselere de “mü’min” denilmektedir.¹⁰³

1.5.3. İhtidâ (إِهْتِدَاء)

Kök harfleri (h-d-y) olan “إِهْتِدَاء” kavramının, “doğru yolu bulmak, hak yoluna yönelmek” gibi manaları bulunmaktadır.¹⁰⁴ Bu kelime -ila harfi ceriyle kullanıldığında ise “biri tarafından doğruya götürülmek, doğru yolda ilerlemek”¹⁰⁵ manasına gelmektedir.

İhtidâ, doğrunun ve gerçek olanın ne olduğunu bilmek/tanımak manalarına da gelmektedir.¹⁰⁶ İsm-i fâili olan mühtedî, Allah’ın İslam’a yönlendirdiği kimsedir.¹⁰⁷ Başka bir deyişle, farklı bir dine mensup iken veya Müslüman değilken İslam dinini kabul eden kimseye mühtedî denilmektedir. Doğru yol manasına gelen hidayet ise dalaletin zıddıdır.¹⁰⁸

Abdulah b. Abbas (r.a)’a, bile bile bir mü’mini öldüren sonra tövbe edip iman edip hayırlı işler işleyen kimsenin durumu soruldu o da şöyle dedi: Ona yazıklar olsun, nerede onun için hidayet, Peygamberimiz (a.s) şöyle diyordu: “*Kıyamet günü maktul, katilin kafasından tutup yakaladığı halde Allah’ın huzuruna gelir ve maktul: ‘Ya Rabbi! Buna sor beni niçin öldürdü?’ diyecektir. Allah’a yemin ederim ki Allah, peygamberimize (katilin ebedi cehennemlik oluşuna dair) ayetini indirdi. Onun*

¹⁰¹ Bk. Buhârî, Îmân, 37; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, XIII, 27.

¹⁰² Buhârî, Îmân, 3.

¹⁰³ Sinanoğlu, Mustafa, “Îmân”, *DİA*, İstanbul, 2008, XXII, 212.

¹⁰⁴ Ömer, *Mu’cemü’l-Luğati’l-Arabiyyeti’l-Muâsır*, III, 2336.

¹⁰⁵ Mustafa, *Mu’cemü’l-Vasit*, I, 988.

¹⁰⁶ Rıza, Ahmed, *Mu’cemü Metni’l-Luğa*, Dârü Mektebeti’l-Hayat, Beyrut, 1960, V, 615.

¹⁰⁷ Ömer, *Mu’cemü’l-Luğati’l-Arabiyyeti’l-Muâsır*, III, 2333.

¹⁰⁸ Rıza, *Mu’cemü Metni’l-Luğa*, VI, 42.

hükümünü de neshetmedi.”¹⁰⁹ Bu hadiste iki yerde geçen ihtidâ kelimesi, doğru yola girmek ve doğru yol manalarına gelmektedir.

Kur’an’ı Kerim’de türevleriyle birlikte altmış yerde geçen ihtidâ kavramı,¹¹⁰ “*İşte Rablerinden bağışlamalar ve rahmet hep onlarıdır. Ve doğru yolu bulanlar da onlardır.*” Ayetinde, batıl yoldan hak yoluna iletilmiş kimse manasında; “*Süleyman, ‘Tahtını tanınmaz hâle getirin. Bakalım tanıyacak mı, yoksa tanımayacaklardan mı olacak?’ dedi.*”¹¹¹ ayetinde ise sözlük anlamı olan tanıma, bilme manasında kullanılmaktadır.

İhtidâ, anlam ve kapsamı itibariyle irtidatın zıddı olan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani ihtidâ batıldan hakka yönelmek iken irtidat; haktan batıla yönelmektir.

1.6. KUR’AN-I KERİM’DE İRTİDAT

İrtidat, Kur’an-ı Kerim’de çokça zikri geçen sözcükler arasında yer almaktadır. İrtidatla aynı manaya gelen birden fazla farklı kavram mevcuttur. İrtidat, Kur’an-ı Kerim’de çoğunlukla küfür, şakk, tebdîl, inkılâb ve târiku’d-dîn gibi lafızlarla ifade edilmektedir.

1.6.1. Küfür Kavramının Kur’an-ı Kerim’de İrtidat Manasında Kullanımı

Allah (c.c), Müslüman’a iman dairesini işaret etmekte ve İslam’a uygun bir hayat tarzı edinmeyi emretmektedir. Küfür ve küfre götürecek ameller hususunda ise uyarılmaktadır. Çünkü Allah (c.c), iman ettikten sonra küfre düşüp de küfründe ısrar edenlere azabı bildirmekte, doğru yolda istikrarlı bir şekilde yürümeye devam edenlere ve pişmanlıkla tövbe edip kendilerini düzeltenlere de cenneti işaret etmektedir.

Allah (c.c), imandan sonra küfrün ne kötü bir yol olduğunu bildirmektedir. İmandan sonra küfre düşenler ve akıbetleri ise birçok ayette karşımıza çıkmaktadır.

¹⁰⁹ Nesâî, Tahrimu’d-Dem, 1.

¹¹⁰ Köse, Ali, “İhtidâ”, *DİA*, İstanbul, 2008, XXII, 555.

¹¹¹ “قَالَ نَكُرُوا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرُ أَتَهْتَدِي أَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ” Neml, 27/41.

Hidayeti bulmaları için Muhammed (a.s.)'in doğru söylediğine dair apaçık deliller ve mucizeler gösterildiği halde inanmayan kimselere hidayet verilmeyeceğinin¹¹² işaret edildiği “*İman etmelerinden, Resul’ün hak olduğuna şehadet getirmelerinden ve kendilerine apaçık deliller gelmesinden sonra inkârcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hidayet nasip eder? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.*”¹¹³ ayeti İslam’dan irtidat ederek Medine’den kaçıp Mekke müşriklerine sığınan birkaç kişi¹¹⁴ hakkında nazil olmuştur.

İbn Abbas (r.a) anlatıyor ki: “Ensardan biri suçsuz, masum bir kimseyi öldürmüş ve ceza alacağı korkusuyla dinden dönerek Mekke’ye müşriklerin yanına kaçmıştır. Fakat Mekke’de yaptığından pişman olmuş ve akrabaları aracılığıyla Rasûlullah (a.s.)’a bağışlanması için haber göndermiştir. Rasûlullah (a.s) da tövbe etmesi durumunda bağışlanacağını bildirmiştir. Daha sonra tövbe ederek bağışlanmıştır.”¹¹⁵ Ayrıca “*Ama yaptıklarının ardından tövbe edip kendilerini düzeltenler başka; çünkü Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir.*”¹¹⁶ ayetinde de tövbe edip kendilerini düzeltenler için bağışlanma müjdelenmiştir.

Bağışlanma isteme yerine, günahlarında diretenlerin ise bağışlanmayacağını¹¹⁷ ifade edildiği, “*İnandıktan sonra kâfirliğe sapıp sonra inkârcılıkta daha da ileri gidenlerin tövbeleri asla kabul edilmeyecektir. Ve işte onlar, sapıkların ta kendisidirler.*”¹¹⁸ ayeti, bir görüşe göre İslam’dan dönen mürted kimseler¹¹⁹ için inmiştir. Diğer bir görüşe göre de bir peygamberin geleceğini bildikleri halde Muhammed (a.s) geldikten sonra onun peygamberliğini kabul etmek yerine, ona inanmayıp onu inkâr eden ehl-i kitaptan Yahudiler için inmiştir. Yahudiler, Hz. İsa’yı ve incili inkâr etmişler ve daha sonra Muhammed (a.s)’i ve Kur’an’ı inkâr etmişler, böylece küfürlerini artırmışlardır. İşte yukarıdaki ayette

¹¹² Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü’t-Tefâsîr*, Dâru’l-Kur’ani’l-Kerim, Beyrut, 1981, I, 215.

¹¹³ Âl-i İmrân, 3/86.

¹¹⁴ Nesâî, Tevbe, 2.

¹¹⁵ Bk. Zemahşerî, Ebû’l-Kasım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavamizi’t-Tenzil ve Uyuni’l-Ekavil fi Vücuhi’t-Te’vil*, Mektebetü’l-Ubeykan, Riyad, 1998, I, 578; Şirâzî, Nâsır Mekârim, *el-Emsel fi Tefsiri Kitabillahi’l-Münzel*, Dâru İhyai’t-Türâsi’l-Arabi, Beyrut, 2005, II, 391.

¹¹⁶ Âl-i İmrân, 3/89.

¹¹⁷ Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, II, 261-262; Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dîni Kur’an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979, II, 1144; Mevdudî, *Tefhimu’l-Kur’an*, II, 248.

¹¹⁸ Âl-i İmrân, 3/90.

¹¹⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakaiki Gavamizi’t-Tenzil ve Uyuni’l-ekavil fi Vücuhi’t-Te’vil*, I, 578.

küfürlerini isteyerek artıran kişilerin tövbesinin kabul edilmeyeceği bildirilmiştir. Bu kimseler doğruyu, hak olanı bildikleri halde irtidat etmiş ve ölüm geldiğinde tövbe etmişlerdir.¹²⁰ Çünkü böyle kimselerin tövbesi ölüm emaresini görüp hayattan ümit kesince edilen tövbedir. İslam, bu şekilde vuku bulan tövbeyi kabul etmez. Fakat gerçekten pişman olup tövbe edenlerin tövbesi elbette kabul edilmektedir.

Mürtedin tövbesiyle ilgili olarak, “(Boşuna) özür dilemeyin; çünkü siz iman ettikten sonra tekrar kâfir oldunuz. Sizden (tövbe eden) bir grubu bağışlasak bile, bir gruba da suçlu olduklarından dolayı azap edeceğiz.”¹²¹ ayetinde de iman ettiklerini söylemelerine rağmen Rasûlü ve onun öğrettiği yolu (dini) alaya alanların ve bunlardan imanı terk edip yeniden küfre dalanların, tevhit akidesinden çıkıp küfürlerinde ileri gidenlerin tövbelerinin kabul edilmeyeceği bildirilmektedir. Samimi bir şekilde tövbe edenler bağışlanacak, fakat suçlarında ve ikiyüzlülükte ısrar eden kimseler azapla karşı karşıya kalacaktır.¹²²

Hz. Ali, mürted üç defa tövbeye davet edilir demiş, sonra da “İman edip sonra inkâr edenleri, sonra yine iman edip tekrar inkâr edenleri, sonra da inkârlarını arttıranları Allah ne bağışlayacak, ne de onları doğru yola iletacaktır.”¹²³ ayetini okumuştur. Hz. Ali, bu ayeti zikrederek iman ettikten sonra inkâr edenleri uyarılmış, tövbe yerine inkârda devam edenlerin akıbetini de mürted kimseye hatırlatmıştır.¹²⁴

Katâde (ö. 117/735), “Ayette Ehl-i kitap kastedilmektedir. Onlar Mûsâ’ya ve Tevrat’a inandılar sonra inkâr ettiler ve sonra İâsâ’ya ve İncil’e inandılar sonra onu da inkâr ettiler. Peygamber geleceğini bildikleri halde Muhammed (a.s)’i ve Kur’an’ı inkâr ettiler. İşte bu kişilerin yeri cehennemdir.”¹²⁵ demektedir.

İşte îmânı ciddi bir mesele olarak kabul etmeyen, kendi arzu ve isteklerini tatmin etmek için onlarla adeta bir oyuncak oynar gibi oynayan kimseler, kimi zaman

¹²⁰ Bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavamizi’t-Tenzil ve Uyuni’l-Ekavil fi Vücuhi’t-Te’vil*, I, 579; Şirâzî, *el-Emsel fi Tefsiri Kitabillahi’l-Münzel*, II, 394.

¹²¹ Tevbe, 9/66.

¹²² Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I, 546.

¹²³ Nisâ, 4/137.

¹²⁴ İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, III, 128.

¹²⁵ Mukatil b. Süleyman, Ebü’l-Hasan Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, Müesseseti Tarihi Arabi, Beyrut, 2002, I, 414; Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, I, 311.

dünyevi şartlarına ve menfaatlerine göre İslam'ı seçmekte, kimi zaman da aksi yöne sapmaktadırlar. Allah (c.c) böyle kişilere ne merhamet edecektir ne de onları doğru yola ulaştıracaktır.¹²⁶

Müslümanların iman ettikten sonra küfre düşmemeleri için uyarıldığı “Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden bir gruba uyarsanız imanınızdan sonra sizi yeniden inkârcılığa sevk ederler.”¹²⁷ ayetinin İkrime (r.a), Şa’s b. Kays adındaki bir Yahudi hakkında indiğini söylemiştir. Bu kişi Evs ve Hazrec’in İslam’dan sonra oluşan kardeşliğine karşı kin ve nefret beslemiş, onların bu kardeşliğinin bozulması için ensarın eskiden aralarında cereyan eden Buas savaşını hatırlatmak suretiyle bir fitne sokmuştur. Bunun üzerine Evs ve Hazrec birbirleriyle çatışmaya başlamıştır. Olayı duyan Rasûlullah (a.s) onların yanına gelerek onları uyarıp yaptıkları yanlışlığı bildirmiştir. Rasûlullah’ın uyarısı üzerine şeytanın vesvesesi olduğunu anlamışlar ve birbirlerine sarılıp Rasûlullah’ın emrine uyarak itaat içinde geri dönmüşlerdir. Bu olay üzerine ayet inmiştir.¹²⁸

Dolayısıyla İslam’a karşı kin besleyen Şa’s b. Kays gibi kimseler, Müslümanlar arasında fitne ve fesadın oluşması, İslam toplumunun bölünmesi, Müslümanların arasında kavga ve düşmanlık ateşinin tutuşması ve Müslümanların küfre dönmesi için çaba sarf etmektedirler. Müslümanları bir kez İslam’dan çıkarıncaya kadar uğraşmaktadırlar.¹²⁹

Müslümanların zorluklara karşı sabırlı, tehlikelere karşı basiret sahibi olması, Müslümanlar arasında fitne ateşi yakmak isteyen kişilere karşı da her zaman uyanık olması ve İslam’a sınıksız sarılması gerekmektedir.

Müslümanlar hicret ettikten sonra huzursuz olmaları münasebetiyle silahlarıyla sabahlıyorlar, silahlarıyla akşamlıyorlardı. Bir gün bir adam: “Ey Allah’ın Rasûlü, silahı bırakıp korkusuzca yasayacağımız bir gün gelmeyecek mi?”

¹²⁶ Bk. Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, I, 417.

¹²⁷ Âl-i İmrân, 3/100.

¹²⁸ Bk. İbn Battâl, Ebû'l-Hasan Ali Halef b. Abdülmelik, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2004, XII, 336; Zemahşerî, *el-Keşşaf an Hakaiki Gavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vücuhi't-Te'vil*, I, 598-599; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 217; Şîrâzî, *el-Emsel fi Tefsiri Kitabillahi'l-Münzel*, II, 410.

¹²⁹ Bk. Şîrâzî, *el-Emsel fi Tefsiri Kitabillahi'l-Münzel*, II, 412.

diye sormuş ve Rasûlullah (a.s) da “İçinizden birinin silah taşımadan oturacağı günler elbette gelecek, biraz daha sabredin.” diyerek cevap vermiştir. Daha sonra Allah (c.c), “Allah, içinizden, iman edip de salih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da yeryüzünde mutlaka egemen kılacağına, onlar için hoşnut ve razı olduğu dinlerini iyice yerleştireceğine, yaşadıkları korkularının ardından kendilerini mutlaka emniyete kavuşturacağına dair vaatte bulunmuştur. Onlar bana kulluk eder ve bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar. Artık bundan sonra kimler inkâr ederse, işte onlar fâsıkların ta kendileridir.”¹³⁰ ayetini indirmiş, Müslümanları Arap Yarımadası’na hâkim kılmış, halifeliği onlara bahşetmiş ve vaadini yerine getirmiştir.¹³¹ Ayetin sonunda Allah (c.c), ‘yeryüzünde başka ilahlara tapmayıp ihlâslı bir şekilde bana ibadet edin’ uyarısını yaptıktan sonra, verdiği tüm bu nimetlere karşılık şükretmeyip küfre düşenlerin, Allah’a itaat etmeyi bırakmış, Allah’ın emirlerine karşı isyankâr davranan kimseler olduğunu¹³² söylemiştir.

Allah’ın kendisine onca nimet vermesine rağmen iman ettikten sonra irtidat eden kişiler ancak, ayette de ifade edildiği gibi fâsık kimselerdir.

Kendi rızasıyla küfür yolunu tercih edip irtidat edenlerin azap ile karşı karşıya kalacağına, fakat kişinin ikrah halinde iken küfür sözlerini zikretmesinde herhangi bir sakıncanın söz konusu olmadığına ve mürted sayılmadığına işaret eden, “Kim iman ettikten sonra Allah’ı inkâr ederse -kalbi iman ile dolu olduğu halde (inkâra) zorlanan başka- fakat kim kalbini kâfirliğe açarsa, işte Allah’ın gazabı bunlardır; onlar için büyük bir azap vardır.”¹³³ ayeti, Ammar b. Yasir (r.a) hakkında inmiştir. Ammar b. Yasir müşrikler tarafından baskı ve işkenceler altında inkâra zorlanmış, işkencelere daha fazla maruz kalmamak için de dili ile inkâr etmiştir. Bunun üzerine Ammar, imandan çıktığı korkusuyla son derece üzülmüştür. Bu durumdan haberdar olan Rasûlullah (a.s), Ammar’a “Kalbin ne durumda?” sorusunu yöneltmiş ve Ammar “Kalbim imanla doludur ey Allah’ın Rasûlü” cevabını vermiştir. Rasûlullah

¹³⁰ Nûr, 24/55.

¹³¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavamizi’t-Tenzil ve Uyuni’l-ekavil fi Vücuhi’t-Te’vil*, IV, 317-318.

¹³² Bk. Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, II, 348.

¹³³ Nahl, 16/106.

(a.s) ise Müşrikler yine zorlarsa aynı sözleri yine söylemesinde bir sakınca olmadığını ifade etmiştir. Ammar olayı, böyle bir inkâr söz konusu olduğunda herhangi bir yaptırım olmayacağını, kişinin dinden çıkmadığının delili niteliğindedir.¹³⁴

İslam toplumunun iç muhalifleri olan münafıkları¹³⁵ ve onların Tebuk Seferi sırasında Rasûlullah (a.s)’a kurdukları tuzakları konu edinen “(Ey Muhammed! O sözleri) söylemediklerine dair Allah’a yemin ediyorlar. Hâlbuki o küfür sözünü elbette söylediler ve Müslüman olduktan sonra kâfir oldular. Başaramadıkları bir şeye (Peygambere suikast yapmaya) de yeltendiler. Ve sırf Allah ve Resul’ü kendi lütuflarından onları zenginleştirdiği için öç almaya kalkıştılar. Eğer tövbe ederlerse onlar için daha hayırlı olur. Yüz çevirirlerse Allah onları dünyada da, ahirette de elem verici bir azaba çarptıracaktır. Yeryüzünde onların ne dostu ne de yardımcısı vardır.”¹³⁶ ayetinde ise münafıkların küfür sözü olarak ne söylediği bilinmemektedir. İkiyüzlü hareket eden, inanmadığını ve düşmanlığını açıkça zikreden inkârcılardan çok daha tehlikeli olan¹³⁷, menfaat ve çıkarlarına göre hareket eden¹³⁸, Müslümanları içerden parçalamaya çalışan, Müslümanları bölmek ve fitne çıkarmak için yalanlar söyleyen¹³⁹ münafıklar, Rasûlullah bereketi ile zengin olmuş ve feraha kavuşmuşlardır. Fakat ona şükrandaki bulunmak yerine, haset edip sinsi planların peşine düşmüşlerdir. Tebuk Seferi dönüşü esnasında Hz. Peygamber (a.s)’i bir tepeden itip öldürmeyi planlamışlardır. Fakat planları boşa çıkan bu kişiler dinden dönmekle kalmamışlar, Rasûlullah’a karşı da türlü suikast planları kurmuşlardır. Buna rağmen Rasûlullah (a.s), sahabelerin münafıkları öldürme isteğine karşı bile her zaman “İnsanlar arasında Muhammed arkadaşlarını öldürtüyor denmesine müsaade etmem”¹⁴⁰ şeklinde cevap vermiştir. Bununla birlikte Allah (c.c),

¹³⁴ Bk. Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Cami’ li Ahkâmi’l-Kur’an*, Dâru’l-Kütübî’l-Mısriyye, Kahire, ts., X, 180; Beyzâvî, Nasiruddin Ebû Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, *Envaru’t-Tenzil ve Esraru’t-Te’vil*, Dâru İhyâi Tûrâsî’l-Arabî, Beyrut, ts., III, 241; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, V, 313.

¹³⁵ Turan, Maşallah, İslam’da İrtidat Sorunu ve Yol Açabileceği Psiko-Sosyal Problemler, *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mardin, 2018, sayı: 1, II, 7.

¹³⁶ Tevbe, 9/74.

¹³⁷ Bk. Küçük, Abdurrahman, Münafıklık ve Dönmelik Üzerine Bir Araştırma, *AÜF Dergisi*, XXIX, 354-356.

¹³⁸ Tevbe, 9/42; Nisâ, 4/141.

¹³⁹ Tevbe, 9/73; Ahzâb, 33/58.

¹⁴⁰ Müslim, Birr, 63.

bağışlanma dileyeni muhakkak affetmekte fakat günahında, küfründe diretenleri ve sinsi planlarından vazgeçmeyenleri ise cezalandırmaktadır.¹⁴¹

1.6.2. Şakk, Tebdîl ve İnkılâb Kavramlarının Kur'an-ı Kerim'de İrtidat Manasında Kullanımı

Küfür, bazı ayetlerde irtidat manasında kullanıldığı gibi tebdîl, târiku'd-dîn, şakk gibi lafızlar da irtidat manasında kullanılmaktadır. İrtidat bu lafızlarla da ifade edildiğinde anlamda herhangi bir değişiklik meydana gelmemektedir. Konunun daha iyi anlaşılması için bu ayetlerden bir kaçını aktarmakta fayda vardır:

İman edip kendisi için hidayet belli olduktan sonra imandan dönenlerin yani sırat-ı müstakimde kalmayıp küfre düşenlerin zikredildiği, “*İnkâr edenler, Allah yolundan alıkoyanlar ve kendilerine doğru yol belli olduktan sonra Peygamber'e karşı gelenler, Allah'a hiçbir zarar veremezler. Allah onların yaptıklarını boşa çıkaracaktır.*”¹⁴² ayetinde onların zararının sadece kendilerine olduğu açıkça zikredilmektedir. Allah (c.c) onların amellerini dünyada ve ahirette boşa çıkarmaktadır. Mürted olan kişi önceden yaptığı amellerine karşılık sineğin kanadı kadar sevap alamamakta ve o amelleri tamamen imha edilmektedir.¹⁴³ Fakat pişmanlıkla tövbe edenler bağışlanmaktadır. Bu ayette şakk kelimesi irtidat anlamında kullanılmıştır. “شَقُّ” kelimesi, “bölmek, bir şeyin arasını açmak, bir topluluğa muhalefet etmek¹⁴⁴ ve Müslüman toplumuna karşı isyan etmek”¹⁴⁵ manalarına gelmektedir. Ayette geçen “وَشَقَّوْا...” kısmı, hidayet yolunun gösterildiği kimselerin, daha sonra Peygambere muhalefet ettiklerini, onu sıkıntıya soktuklarını ve ona savaş açtıklarını ifade etmektedir.¹⁴⁶

Kur'an'da, “*Kendisi için doğru yol belli olduktan sonra, kim Peygamber'e karşı çıkar ve mü'minlerin yolundan başka bir yola giderse, onu o yönde bırakırız ve*

¹⁴¹ Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 494-496; Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, II, 254.

¹⁴² Muhammed, 47/32.

¹⁴³ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 572.

¹⁴⁴ İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luga*, III, 170-171.

¹⁴⁵ Bk. İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân, *Ğarîbü'l-Hadîs*, Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1985, I, 347.

¹⁴⁶ Bk. Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Camiu'l-Beyan Fi Te'vili'l-Kur'an*, Müessesetü'r-Risale, 2000, XXII, 186.

cehenneme sokarız; o ne kötü bir yerdir."¹⁴⁷ ayetinde bahsi geçen "başka yol" ifadesinden kasıt başka bir dindir.¹⁴⁸ Allah (c.c) tarafından Rasûlullah (a.s)'ın hak olduğuna dair mucizeler gösterildiği halde Rasûlullah (a.s)'ın emirlerine muhalefet eden, mü'minlerin yolundan başka yollara -dinlere ya da dinsizliğe- sapan ve İslam'ın hükümlerine uymayıp gayri İslami hükümleri benimseyen kişileri Allah (c.c), batıl olan seçimleriyle baş başa bırakacak ve azabı şiddetli olan cehenneme gönderecektir.¹⁴⁹

Ayette geçen "Mü'minlerin yolundan ayrılma" eylemine bir de şu açıdan bakmak gerekmektedir: İslam'ın, Müslümanları birlik ve beraberliğe çağırduğunda şüphe yoktur. Fertler ve gruplar arasında –bazı konularda– anlayış ve görüş farkları bulunsa bile bunun, toplum birliğini bozacak eylemlere, bölünüp parçalanmalara kadar götürülmesi İslâm'ın sosyal ve ahlâkî amacına ters düşmektedir. Siyasî bakımdan mü'minlerin yöneticileri denetleme, hukuk dışına sapanları yola getirme, gelmeyenleri usulüne uygun bir şekilde (fitneye yani parçalanma, bölünme, iç savaş gibi olumsuz sonuçlara sebep olmadan) görevden uzaklaştırma yükümlülükleri vardır. Bunu yaparken de mü'minler toplu halde hareket edecekler; azınlıkta kalanlar cumhura (çoğunluğa) uyacaklar, farklı düşünce ve kanaatlerini korumakla beraber karşı eyleme (isyan) girişmeyeceklerdir.¹⁵⁰

Yahudiler gibi kılı kırk yarma hastalığına tutulup iman yerine küfre rağbet eden, Yahudiler ve müşrikler gibi küfürlerinde diretmek için Rasûlullah'tan isteklerde bulunan, iman ile küfrü değiştirmeye çalışan kimselerin düz yolda iken sapmış olacağı ve şaşkınlık içerisinde kalacağı, *"Yoksa siz de (ey Müslümanlar), daha önce Musa'ya sorulduğu gibi Peygamberinize sorular sormak mı istiyorsunuz? Kim imanı küfre değiştirirse, şüphesiz dosdoğru yoldan sapmış olur."*¹⁵¹ ayetinde açıkça ifade edilmektedir.¹⁵² Ayette, îman etmek yerine küfrü tercih etmek, yani

¹⁴⁷ Nisâ, 4/115.

¹⁴⁸ Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, I, 407.

¹⁴⁹ Bk. Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 305.

¹⁵⁰ Komisyon, *Kur'an Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2006, II, 145-147.

¹⁵¹ Bakara, 2/108.

¹⁵² Bk. Beyzâvî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, I, 100; Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, I, 463.

îmanı küfre değiştirmek manasında kullanılan “تَبَدَّلَ” kelimesi,¹⁵³ “bir şeyi değiştirmek, tahrif etmek” manalarına da gelmektedir.¹⁵⁴

Bu ayet, Abdullah b. Ebû Umeyye¹⁵⁵ hakkında nazil olmuştur. Tıpkı Yahudilerin Hz. Mûsâ’ya “Allah’ı bize açıkça göster.” demeleri gibi Kureyşlilerden bir grup Peygamber (a.s)’dan “Ey Muhammed safa tepesini altına çevir. Mekke’yi bizim için genişlet.” gibi isteklerde bulunmakta ve “biz de sana o zaman inanalım” demektedirler.¹⁵⁶ *Dediler ki: “Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça yahut senin hurmalardan, üzümlerden oluşan bir bahçen olup, aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtmadıkça yahut iddia ettiğin gibi gökyüzünü üzerimize parça parça düşürmedikçe yahut Allah’ı ve melekleri karşımıza getirmediğçe yahut altından bir evin olmadıkça; ya da göğe çıkmadıkça sana asla inanmayacağız. Bize gökten okuyacağımız bir kitap indirmedikçe göğe çıktığına da inanacak değiliz.” De ki: “Rabbimi tenzih ederim. Ben ancak rasûl olarak gönderilen bir beşerim.”*¹⁵⁷ ayetinde geçen isteklerinde de olduğu gibi onlar gerçekten inanmak için değil; inanmak yerine inkarlarında direnmek ve ısrar etmek için böyle isteklerde bulunmaktadırlar.¹⁵⁸

Yahudi ve Hristiyan iken daha sonra İslam’a girmiş olanlar Müslümanlar için önemli bir kıstas olan kible değiştirilmesinde de irtidat meselesi karşımıza çıkmaktadır. Bu konuyla ilgili *“İşte böylece sizin insanlığa şahitler olmanız, Resul’ün de size şahit olması için sizi mutedil bir millet kıldık. Senin yöneldiğin yeri (Kâbe’yi) biz ancak Peygamber’e uyanı, ökçeleri üzerinde geri dönenlerden ayırt etmemiz için kible yaptık. Bu, Allah’ın hidayet verdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelir. Allah sizin imanınızı asla zayi edecek değildir. Zira Allah insanlara karşı şefkatli ve merhametlidir.”*¹⁵⁹ ayetinde geçen “انْقَلَبَ” fiili, “yüz çevirmek, değiştirmek

¹⁵³ Bk. Taberî, *Camiu'l-Beyan Fi Te'vili'l-Kur'an*, II, 494.

¹⁵⁴ Bk. Ömer, *Mu'cemü'l-Luğati'l-Arabiyeti'l-Muâsir*, I, 73; Mustafa, *Mu'cemü'l-Vasit*, I, 44.

¹⁵⁵ İslam’ın ilk dönemlerinde Rasulullah’a ve Müslümanlara karşı en çok düşmanlık yapan kişiler arasında yer alan, Mekke’nin fethine kadar Müslümanlara karşı savaş halinde olup Mekke’nin fethi öncesinde Müslüman olan sahabedir.

¹⁵⁶ Nesefî, Abdullah, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Celil*, Beyrut, ts., I, 79.

¹⁵⁷ İsrâ, 17/90-93.

¹⁵⁸ Bk. Taberânî, Ebü'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyub, *Tefsiru'l-Kebir*, Dâru'l-Kitabi's-Sekafi, İrbid, 2008, I, 226.

¹⁵⁹ Bakara, 2/143.

ve bir şeyin altını üstüne getirmek yani bozmak” manalarına gelmektedir.”¹⁶⁰ Ayetin “يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ” bölümü ise irtidat eden kimseyi işaret etmektedir.¹⁶¹

Kıblenin değişmesini kabullenemeyen ırkçı Yahudi ve Hristiyanlar İslam’dan yüz çevirmişlerdir. Düz ve sağlam yolda ilerlerken batıl olan yola geri dönmeyi tercih etmiş, ırkçılıklarının kurbanı olmuş ve irtidat ederek imtihanında başarısız olmuşlardır.¹⁶² İnançlarından yüz çevirmeyip doğru yoldan ayrılmayan Müslümanlar ise Allah’ın şefkati ile müjdelenmişlerdir.

Mürted kimsenin özelliğinin zikredildiği, “İnsanlardan kimi Allah’a yalnız bir yönden kulluk eder. Şöyle ki: Kendisine bir iyilik dokunursa buna pek memnun olur, bir de musibete uğrarsa çehresi değişir (dinden yüz çevirir). O, dünyasını da ahiretini de kaybetmiştir. İşte bu, apaçık ziyanın ta kendisidir.”¹⁶³ ayetinde, imanı zayıf, imanları kalplerine tam olarak yerleşmemiş, çekinerek İslam’a girenler yani dine bir ucundan yaklaşanlar ve Allah’a şartlı ibadet edenler; sağlığı, rahatı ve rızkı artarak devam ederse ve memnun kalacağı şeyler olursa bu din iyidir deyip İslam üzere kalmaya devam etmektedirler. Fakat bu imanlarından dolayı değil; yaşamlarında bir hayır –iyilik- elde etmeleri sebebiyledir. Hayatlarında, hırslarından ve yanlışlarından ötürü memnun kalmayacağı şeyler meydana geldiğinde ise bu din kötüdür deyip hemen yüz çevirmekte ve sabretmemektedirler. Tereddüt etmeksizin hemen dine sırt çevirmektedirler.

İslam’ı şartlı kabul eden –tam anlamıyla benimsemeyip menfaatlerine göre hareket eden- kimsenin, girdiği yoldan geri dönmesi, yeniden eski batıl yoluna girmesi daha mümkün görünmektedir. Böyle bir kimsenin irtidatına şaşılmamaktadır. Çünkü başta tam anlamıyla kalpten gelen bir niyet söz konusu değildir.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I, 685.

¹⁶¹ Taberî, *Camîu'l-Beyan Fi Te'vîli'l-Kur'an*, III, 162.

¹⁶² Bk. Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, I, 526; Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, I, 123.

¹⁶³ Hac, 22/11.

¹⁶⁴ Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, VI, 395-396; Useymîn, Muhammed b. Salih, *Kenzü's-Semin fi Tefsiri İbn Useymîn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyurt, 2010, VII, 306-307; Sâbûnî, *Safvetü't-Tefsîr*, II, 283.

1.6.3. İrtidat ve Türevlerinin Kur'an-ı Kerim'de Kullanımı

Allah (c.c)'a kalpte yerleşmiş bir iman ile boyun eğmek, kulluğun bir gereğidir. Kalpte yerleşen iman ve imanının amele dönüştüğü bir teslimiyet vuku bulduğunda ise insanın dış etkenlerden ve zorlamalardan etkilenmesinin daha zor olduğunu söyleyebiliriz.

Kullukta sebat etmeyip dinden dönenlerle ilgili *“Sana haram ayı, yani onda savaşmayı soruyorlar. De ki: O ayda savaşmak büyük bir günahdır. (İnsanları) Allah yolundan çevirmek, Allah'ı inkâr etmek, Mescid-i Haram'ın ziyaretine mâni olmak ve halkını oradan çıkarmak ise Allah katında daha büyük günahdır. Fitne de adam öldürmekten daha büyük bir günahdır. Onlar eğer güçleri yeterse, sizi dininizden döndürünceye kadar size karşı savaşa devam ederler. Sizden kim, dininden döner ve kâfir olarak ölürse, onların yaptıkları işler dünyada da ahirette de boşa gider. Onlar cehennemliktirler ve orada devamlı kalırlar.”*¹⁶⁵ ayetinde irtidat kavramının türevlerinden, -an harf-i ceriyle kullanıldığında “vazgeçirmek” anlamına gelen, “رد”¹⁶⁶ ve “dönmek, değiştirmek” manasına gelen, “ارتد” kelimeleri yer almaktadır.¹⁶⁷ Ayet, Müslümanlara adeta kendilerini inançlarından döndürmeye çalışanların, mallarını çalmaya çalışanlardan daha büyük bir düşman olduğunu hatırlatmaktadır. Çünkü hırsız geçici olan dünyalarını çalan, inançlarından döndürmeye çalışan kimse ise ebedi olan hayatı yani ahireti mahveden kişidir. Müslümanların böyle kimselere karşı dikkatli ve tedbirli olması gerekmektedir. Yoksa Müslüman iken yaptığı tüm salih ameller ve tüm iyilikler dünyada boşa gitmekte, ahirette ise bir fayda sağlamamaktadır.¹⁶⁸

Öldürmek, insanın cismine karşı yapılan bir cinayettir; fitne ise insanın ruhuna ve imanına karşı yapılan bir cinayettir. Mürtedin akıbeti İslam'dan sonra daha kötüdür. Çünkü yaptığı bütün salih ameller batıl olmakta ve ebedi olan ilahi azabı hak etmektedir.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Bakara, 2/217.

¹⁶⁶ Ömer, *Mu'cemü'l-Luğati'l Arabiyyeti'l-Muâsir*, II, 877.

¹⁶⁷ Bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 213.

¹⁶⁸ Bk. YAZIR, *Hak Dîni Kur'an Dili*, II, 759; Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, I, 171.

¹⁶⁹ Şîrâzî, *Emsel fi Tefsiri Kitabillahi'l-Münzel*, II, 73.

Fitne imtihandır. Fitne ölümden daha ağırdır. Çünkü kişiyi dinden uzaklaştırarak ölümlerin daha da çoğalmasına ve ahirette daimi azabı hak etmeye götürmektedir.¹⁷⁰

Müfessirlerin çoğunluğuna göre ayette geçen fitneden kasıt küfür yani irtidattır.¹⁷¹ Yani Müslüman için fitne, irtidat ederek küfre ve sapıklığa dönmesidir.¹⁷²

Muhammed b. İshak (ö. 151/768) ise fitne için, “Kâfirlerin tıpkı Hz. Bilal’e ve Hz. Ammar b. Yasir’e yaptıkları gibi bazen işkence ile bazen de Müslümanların kalplerinde şüphe oluşturmakla Müslümanları zorla dinlerinden döndürmeye çalışmaktır.¹⁷³ açıklamasını yapmaktadır. Bu doğrultuda yukarıdaki ayette geçen fitne ile irtidat kastedilmektedir.

İmam Şâfiî (ö. 204/820), ayette geçen “...*kâfir olarak ölürse*” ifadesine dayanarak mürtedin amellerinin/ibadetlerinin mürted olarak ölmesi durumunda boşa gideceğini, ölmeden önce tövbe etmesi durumunda ibadetlerinin boşa gitmeyeceği görüşüne varmaktadır.¹⁷⁴

Bir başka görüşe göre, “...*Kim inanmayı reddederse ameli kesinlikle boşa gider. O, ahirette de hüsrana uğrayanlardandır.*”¹⁷⁵ ayetine dayanarak küfür vuku bulunduğu an ile birlikte mürtedin amelleri boşa gitmektedir. Ebû Hanife (ö. 150/767) de mürted bir kimsenin mürted olmadan önceki ibadetlerinin yeniden İslam’a dönse bile boşa gittiğini söylemektedir.¹⁷⁶

¹⁷⁰ Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, Kahire, 1938, V, 37.

¹⁷¹ Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, I, 186.

¹⁷² Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 138.

¹⁷³ Bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, V, 36; Nesefî, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Celil*, I, 138.

¹⁷⁴ Bk. Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed, *el-Fıkhü Ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, V, 373; Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vücuhi't-Te'vil*, I, 325; Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, V, 39.

¹⁷⁵ Mâide, 5/5.

¹⁷⁶ Bk. Cezîrî, *el-Fıkhü Ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, V, 373; Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakaiki Gavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vücuhi't-Te'vil*, I, 325; Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, V, 39; Nesefî, *Tefsiru'l Kur'ani'l-Celil*, I, 139.

Müslüman topluluğuna irtidat hususunda ikaz olan ve vaat niteliğinde bir hitapla başlayan¹⁷⁷, “*Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah, sevdiği ve kendisini seven mü'minlere karşı alçak gönüllü (şefkatli), kâfirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir. (Bunlar) Allah yolunda cihat ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar (hiçbir kimsenin kınamasına aldırılmazlar). Bu, Allah'ın, dilediğine verdiği lütfudur. Allah'ın lütfu ve ilmi geniştir.*”¹⁷⁸ ayetinde “vazgeçmek, dönmek” manasına gelen, “ارْتَدَّ عَنْ” fiili¹⁷⁹ geçmektedir. Ayet, haktan batıla dönenin, İslam dinine yardım etmekten ve şeriatını ayakta tutmaktan yüz çevirenin yerine Allah (c.c), daha hayırlısını getireceğini¹⁸⁰ hatırlatarak Müslümanları uyarmaktadır. “*Şüphesiz ki, kendilerine doğru yol belli olduktan sonra, arkalarına dönenleri, şeytan sürüklemiş ve kendilerine ümit vermiştir.*”¹⁸¹ ayetinde “ارْتَدُّوا عَلَى” ifadesi ile kastedilen irtidat edenleri, şeytan yoldan çıkarmış, dinlerinden vazgeçmişlerdir.

Genel olarak bakıldığında, kendilerine doğru yol açıkça gösterilmesine rağmen şeytanın yolundan gitmeyi tercih edip kendi rızası ile irtidat edenlerin ve inkârlarında diretenlerin dünyada ve ahirette amellerinin boşa gideceği; fakat pişman olup tövbe edenlerin bağışlanacağı, bunun dışında ölüm anında ümitsizlikten tövbeye sarılanların ise tövbesinin kabul edilmeyeceği; bununla birlikte iradesi ve rızası dışında zorla küfür sözlerini söyleyen kimsenin küfür dairesi içerisine girmediği, mürted sayılmadığı ve azaba çarptırılmayacağı, ayetlerin ve tefsir kaynaklarının genelinde açıkça ifade edilmektedir.

¹⁷⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, I, 351.

¹⁷⁸ Mâide, 5/54.

¹⁷⁹ Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğâ*, s. 227.

¹⁸⁰ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 355.

¹⁸¹ Muhammed, 47/25.

İKİNCİ BÖLÜM
HADİSLERDE İRTİDAT
KAVRAMI

2.1. HADİSLERDE İRTİDAT

Hadislerde irtidat lafzı, türevleriyle birlikte *Kütüb-i Sitte* kaynaklarının tamamında geçmektedir. Hadislerin çoğunda küfür lafzı ile ifade edilen¹⁸² irtidat, farklı lafızlarla da ifade edilmektedir.

Bu bölümde çalışmanın kapsamı ve konusu itibariyle irtidatı işaret eden hadislerin muhtevaları ve irtidatın hadislerde nasıl ifade edildiği değerlendirilerek şerhlerine yer verilmektedir.

2.1.1. Mürtedin Amellerinden Sorumlu Tutulması

İman, bir gönül işidir ve sağlam bir iradeyi gerektirmektedir. Bir kimsenin bir dini tercih etmesi veya o dinden ayrılması kendi hür iradesiyle alakalıdır. Allah (c.c.), küfrü tercih edenlere cehennemi, iman edenlere ise cenneti işaret etmektedir.

İman ettikten sonra imanlarına herhangi bir haksızlık, kötülük ve günah bulaştırmayan kimselerin müjdelendiği, İbn Mes'ûd (r.a)'dan gelen: *“Her kim Müslümanlıkta güzel davranışlarda bulunursa, cahiliyet hayatında işlediği günah ile sorumlu tutulmaz. Fakat her kim Müslümanlıkta (sebat etmeyip irtidat ederek) fenalıkta bulunursa o, hem cahiliyetteki ameliyle, hem de sonra Müslümanlıktaki ameliyle sorumlu tutulur.”*¹⁸³ hadisinde geçen “أساء” fiilinin mastarı olan “إساءة”, “kötülük, kusur ve günah” manalarına gelmekle beraber,¹⁸⁴ “küfür veya irtidat” manasına da gelmektedir.¹⁸⁵

Küfür, günahların en büyüğüdür.¹⁸⁶ Nitekim *“Lokman, oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti.”*¹⁸⁷ ayetinin de işaret ettiği gibi şirk büyük günahdır ve şirke düşenlerin sonu ebedi cehennemdir. Allah (c.c), şirki zulüm olarak isimlendirmektedir. Zulüm, bir şeyi ait

¹⁸² Heytemî, Abdülhak, *Kur'an ve Sünnetten Delillerle İrtidat ve Mürtedin Hükmü*, çev. Halil Müftüoğlu, Hak Yay., ts., s. 11.

¹⁸³ Buhârî, *İstıtabetü'l-Mürteddin*, 1.

¹⁸⁴ Ömer, *Mu'cemü'l-Luğati'l-Arabiyyeti'l-Muâsir*, II, 1128.

¹⁸⁵ Bk. İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, VIII, 570; Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetü'l-Kâri Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi Tûrâsi'l-Arabî, Beyrut, ts., XXIV, 76.

¹⁸⁶ Bk. İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, VIII, 569.

¹⁸⁷ Lokman, 31/13.

olduğu yere değil de uygun olmayan yere koymak demektir.¹⁸⁸ Şirke düşen bir kimse, kendisine hem dünyada hem de ahirette zulmetmiş olmaktadır.

“أساء فى الإسلام”, cahiliyet dönemindeki haline -büyük günahlara- geri dönmektir. Yani Müslüman bir kimsenin iman ettikten sonra küfre düşmesi/irtidat etmesidir.¹⁸⁹ Bu anlamda irtidat ile yakın anlamlı bir kavramdır. Eğer kişi, cahiliyet dönemindeki günahları tekrar işlemeye devam ederse, hem önceki işlediği kötülüklerden hem de Müslüman olduktan sonra yaptığı kötülüklerden dolayı sorumlu tutulmaktadır.¹⁹⁰

Hattâbî (ö. 388/998), yukarıdaki hadis hakkında, “Bu hadisin manası, Allah (c.c)’ın, kişinin İslam’dan önceki yaptıklarını sileceği görüşüne aykırı düşmektedir. Fakat kişi İslam’a girdikten sonra Müslümanlığına devam ederken büyük günah ve kötülükleri işlemeye devam ettiği takdirde öncekilerle de hesaba çekilecektir.”¹⁹¹ demektedir. Ayrıca Müslüman olduktan sonra işlediği iyi ve hayırlı işleri de irtidat etmesi durumunda boşa gitmekte, ahirette kendisine bir faydası dokunmamaktadır. “(Resûlüm!) Şüphesiz sana da senden öncekilere de şöyle vahyolunmuştur ki: *Andolsun Allah’a ortak koşarsan, işlerin mutlaka boşa gider ve hüsranda kalanlardan olursun!*”¹⁹² ayeti de buna delil niteliğindedir.

Behz b. Hakim’in dedesi (Muaviye b. Hayda) (r.a)’den rivayet edildiğine göre: Rasûlullah (a.s), “*Müslüman olduktan sonra (Allah’a) ortak koşan bir müşrik, kafirlerden ayrılıp Müslümanlar (camiasına) katılmadıkça Allah onun hiçbir amelini kabul etmez.*” buyurmuştur.¹⁹³ hadisi de mürted olan bir kimsenin, tekrar Müslümanlığa dönmedikçe yaptığı amellerin hiçbirisinin Allah (c.c) katında makbul olmayacağını göstermektedir.¹⁹⁴

¹⁸⁸ Bk. İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, VIII, 569-570.

¹⁸⁹ Bk. İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân, *Keşfu'l-Müşkil min Hadîsi'l-Sahîhayn*, Dâru'l-Vatan, Riyad, I, 306.

¹⁹⁰ Bk. İbn Hacer Askalanî, Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed, *Fethu'l-Bari bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru's-Selam, Riyad, 2000, I, 155; Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekr, *İrşadü's-Sari li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Matbaatü'l-Kübra, Mısır, 1945, X, 78.

¹⁹¹ Bk. Aynî, *Umdetü'l-Kâri Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, XXIV, 76-77;

¹⁹² Zümer, 39/65.

¹⁹³ İbn Mâce, Hudud, 2. (Bu hadis, Elbânî'ye göre hasendir.)

¹⁹⁴ Hatipoğlu, Haydar, *Sünen-i İbn Mâce Tercümesi ve Şerhi*, Kahraman Yay., İstanbul, VII, 131.

İrtidatın gerçekleşmesi durumunda kişinin amelleri boşa gitmekte dünyada ve ahirette kendisine bir fayda sağlamamaktadır. Yani irtidat muhteva itibariyle amellerin boşa gitmesinde, kişinin Müslüman olmadan önceki amellerinin yeniden hesaba katılmasında ve kişinin bu amellerinden sorumlu tutulmasında bir etken olarak kaşımıza çıkmaktadır.

2.1.2. Müslüman'ın Kanının Korunması

Hz Peygamber'in ifadesiyle Müslüman, Müslüman'ın elinden ve dilinden güvende olduğu kimsedir. Bu doğrultuda Allah (c.c), Müslümanlara birbirlerinin mallarını ve kanlarını korumayı emretmiş, birbirlerine eziyeti de yasaklamıştır. Müslüman'ın, diğer Müslüman kardeşinin haklarını koruması ve ona zarar vermekten kaçınması gerekmektedir. Üç durum dışında Müslüman'ın kanı haram kılınmıştır. Bu üç durumun ne olduğunu açıklayan birçok rivayet mevcuttur. Bunlardan birkaç tanesini zikretmekte fayda vardır:

Amr b. Gâlib'den gelen bir rivayette Âişe (r.a) bana: "Rasûlullah (a.s)'ın *"Evli iken zina eden, Müslümanken küfre dönen yahut da haksız yere adam öldürenlerden başka hiçbir Müslüman'ı öldürmek caiz değildir."* dediğini bilmiyor musun? dedi"¹⁹⁵ rivayetinde zikredilen ameller hususunda Müslümanlar ikaz edilmektedir.

Hz. Osman'a isnad edilen bir olayda ise Ebû Ümâme b. Sehl (r.a) şöyle demiştir: Osman (r.a) evde mahsur iken, biz onunla birlikteydik. Evde bir giriş vardı. Oradan girenlerin sözünü işitirdi. Osman (r.a) oraya girdi ve rengi değişmiş bir vaziyette şöyle dedi:

"Onlar az önce beni öldürmekle tehdit ediyorlardı." Biz, "Ya emîr'ul-mü'minîn, onlara karşı Allah sana yeter dedik." Beni niçin öldürmek istiyorlar? Rasûlullah (a.s)'ı: *"Bir Müslüman'ın kanı şu üç şeyden birisi dışında helal değildir: Müslüman olduktan sonra küfre düşmek, ihsandan sonra zina ve bir can mukabili olmadan birisini öldürmek"* diye buyururken dinledim." (Hz. Osman devamla şöyle dedi): "Vallahi ben cahiliye devrinde de İslam döneminde de hiç zina etmedim, Allah

¹⁹⁵ Nesâî, Tahrimu'd-Dem, 5. (Bu hadis, Elbânî'ye göre sahihtir.)

beni hidayete erdireli beri onun yerine benim için başka bir din olmasını istemedim ve hiçbir kimseyi öldürmedim. Beni ne sebeple öldürecekler?!”¹⁹⁶ demiştir. Tirmizî’ye göre hadis hasendir.¹⁹⁷

Müslüman’ın kanının helal olduğu üç amel hususunda Müslümanların uyarıldığı her iki rivayette de küfür lafzı ile ifade edilen irtidat kavramı, “tebdîl”, “târîku’-d-dîn”, “müfâriğu’l-cemâat” lafızlarıyla da ifade edilmektedir. Hadis kaynaklarında buna örnek gösterilebilecek rivayet sayısı oldukça fazladır. Bunlardan bir kaçını zikretmekte fayda vardır.

Abdullah (r.a)’tan gelen rivayete göre Rasûlullah (a.s) şöyle buyurmuştur: *“Kendinden başka ilah olmayan Allah’a yemin ederim ki, Allah’tan başka ilah olmadığına, benim de Allah’ın Rasûlu olduğuna şahadet eden hiçbir Müslüman’ın öldürülmesi caiz değildir. Ancak şu üç kişinin kanı helaldir: İslam’ı terk edip Müslümanlardan ayrılan, evli iken zina eden, haksız yere bir Müslüman’ı öldüren”*¹⁹⁸ Bu hadiste irtidatı kasteden “التَّارِكُ لِلْإِسْلَامِ” ve “مُفَارِقُ الْجَمَاعَةِ” kavramları geçmektedir.

İrtidat ile ilgili hadislerin mesajını doğru bir şekilde anlayabilmek veya hadisi doğru bir şekilde yorumlayabilmek için hadislerde geçen irtidat manasında kullanılan “التَّارِكُ لِلْإِسْلَامِ” ve “مُفَارِقُ الْجَمَاعَةِ” kavramları incelemek gerekmektedir. “التَّارِكُ لِلْإِسْلَامِ” den kasıt İslam dinini terk eden mürteddir.¹⁹⁹ “مُفَارِقُ الْجَمَاعَةِ” kavramından kasıt ise İslam cemaatinden yani Müslümanlardan ayrılan kimselerdir.²⁰⁰

Ayrıca yine kanı helal olan üç kimsenin zikredildiği Abdullah b. Mes’ud (r.a)’dan gelen, *“Allah’tan başka ilah olmadığına, benim Allah’ın Rasûl’ü olduğuma şahadet eden Müslüman bir kişinin kanı ancak üç şeyden birisi ile helal olur; Zina*

¹⁹⁶ Ebû Dâvud, Diyet, 3; Tirmizî, Fiten, 1; Nesâî, Tahrimu’d-Dem, 5.

¹⁹⁷ Mübarekpûri, *Tuhfetü’l-Ahvezi*, VI, 375.

¹⁹⁸ وَالَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ لَا يَجِلُّ دَمُ رَجُلٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَّا ثَلَاثَةً نَفَرٌ: التَّارِكُ لِلْإِسْلَامِ مُفَارِقُ الْجَمَاعَةِ وَالتَّيْبُ وَالرَّانِي وَالرَّانِي وَالرَّانِي وَالرَّانِي بِالنَّفْسِ بِالنَّفْسِ Ebû Dâvud, Hudud, 1; Tirmizî, Diyet, 10; Nesâî, Tahrimu’d-Dem, 4. (Elbânî ve Şuayb el-Arnâvut’a göre bu hadis sahihtir.)

¹⁹⁹ Bk. Sindî, Ebû’l-Hasan, *Fethu’l-Vedûd fî Şerhi Süneni Ebi Dâvud*, Mektebetü Advâü’l-Menar, Medine, 2000, IV, 271.

²⁰⁰ Bk. Laşin, *Fethu’l-Mün’im*, VII, 543.

eden seyyib (dul), cana karşı can ve dinini terk edip cemaatten ayrılan.”²⁰¹ hadisinde de “التَّارِكُ لِدِينِهِ” ve “المُفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ” kavramları kullanılmıştır.

“مُفَارِقٌ” kelimesi, فرق fiilinden türemiştir. “فرق” fiili, “iki şeyin arasını açmak, bir şeyi ayırmak, bölmek,²⁰² insanların arasında ayrılık çıkarmak”²⁰³ manasına gelmektedir. Farklı türevleriyle kullanıldığında “ayırım yapmak, ayrılık, parçalamak ve yarılma” gibi manalara gelmektedir.²⁰⁴ Kavramın bu kısa tanımını yaptıktan sonra hadiste hangi manada kullanıldığı, neyi kastettiği daha iyi anlaşılacaktır. Bununla ilgili olarak:

İbn Recep el-Hanbelî (ö. 795/1393), “Müslüman bir kimse İslam’ı terk edip Müslümanlardan ayrılması, evli iken zina etmesi ve haksız yere bir canı alması durumunda katledilmektedir. Fakat “المُفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ، التَّارِكُ لِدِينِهِ” ten maksat, İslam’ı terk edip Müslüman cemaatinin arasını açan ve Müslüman cemaatini parçalayan kişidir.”²⁰⁵ demektedir. Buna ek olarak İbn Recep, Ebû Hanife ve Ashabı dışında âlimlerin çoğunun “kadın ve erkek mürted arasında fark yoktur.” görüşünü aktarmaktadır.²⁰⁶

İbn Battâl (ö. 449/1057), Buhârî (ö. 256/870)’nin “مُفَارِقُ الْجَمَاعَةِ” ifadesi hakkında; “Muharip ve hâriciler gibilerinin yeryüzünde İslam’a karşı fesat çıkarmalarına işaret etmektedir. Bu doğrultuda isyancılık/muhariplik yapan kişilerin öldürülmesi helaldir. Mürted kimselerin öldürülmeleri, dinlerini terk etmeleri sebebiyle helal değil; dinlerini terk ederek yeryüzünde fitne ve fesat çıkarmaları sebebiyle helaldir.”²⁰⁷ görüşünü aktarmaktadır.

Beyzâvî (ö. 685/1286) ise *müfârigu’l-cemâat* için: “İcma ehline, İslam’da genel ve kabul olan görüşe ters düşen/art niyetli davranan veya İslam’a muhaliflik

لا يَجِلُّ دَمُ رَجُلٍ مُسْلِمٍ، يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ، إِلَّا بِأَخْذِي ثَلَاثٍ: التَّيْبُ الزَّانِي، وَالنَّفْسُ بِالنَّفْسِ، وَالتَّارِكُ لِدِينِهِ ²⁰¹ Buhârî, Diyet, 6; Müslim, Kasâme, 6; Ebû Dâvud, Hudud, 1; İbn Mâce, Hudud, 1; Tirmizî, Hudud, 10.

²⁰² İbn Fâris, *Mu’cemü Mekâyisi’l-Luga*, IV, 493.

²⁰³ Ömer, *Mu’cemü’l-Luğati’l-Arabiyyeti’l-Muâsır*, II, 3745.

²⁰⁴ Rıza, *Mu’cemü Metni’l-Luğa*, IV, 398.

²⁰⁵ Adevî, Safa ed-Davî Ahmed, *İhdaü’l-Dibace bi-Şerhi Süneni İbn Mâce*, Mektebetü Dâri’l-Yakin, Bahreyn, 2001, III, 466.

²⁰⁶ Bk. Vellevî, Muhammed Ali b. Adem b. Musa el-Eyyubi, *Şerhu Süneni’n-Nesâi*, Dâru Ali Berum, Mekke, 2007, XXXI, 381; Adevî, *İhdaü’l-Dibace*, III, 467.

²⁰⁷ Bk. İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, VIII, 420-421.

yapanlardır.”²⁰⁸ demektir. Nitekim İslam cemaatinin arasını açma ve İslam’a zarar verme amacıyla hareket etmek, muhaliflerin özelliklerindedir.

Beyzâvî, “التَّارِكُ لِدِينِهِ” hakkında ise “Müslüman cemaatini terk edip cemaatinden ayrılan kişi, haydut, iltica eden kaçak kişidir.”²⁰⁹ şeklinde tanım yapmaktadır.

Kurtubî (ö. 656/1258), *müfârîgu’l-cemâat* için, irtidat edip dinini terk eden, Müslüman cemaatinden ayrılan ve Müslüman cemaatini bölmeye çalışan kimselerin olduğunu söylemektedir.²¹⁰

Rasulullah (a.s)’ın, Müslümanların birbirlerinin canlarına kıymalarının haram olduğuna işaret ettiği,²¹¹ “*Benden sonra dönüp birbirinizin boyunlarını vuran kâfirler olmayın.*”²¹² hadisi, Müslümanlara İslam üzere kalmaları için uyarı niteliğindedir.

Ebû Zer el-Gıfârî (r.a) tarafından rivayet edilen, İslam cemaatinden ayrılıp cemaatinin arasını açan kişilerin işaret edildiği, “*Her kim (İslam) cemaatinden bir karış kadar uzaklaşırsa (o kimse) boynundan İslam boyunduruğunu çıkarmış olur.*”²¹³ hadisinde, böyle kimselerin İslam ile olan bağlarını kopardıkları, İslam’dan uzaklaştıkları ve sonlarının ziyan/helak olduğu bildirilmektedir.²¹⁴

Tayyibî (ö. 743/1342) ise “التَّارِكُ لِدِينِهِ” manasının, Müslüman cemaatini terk edip onlardan ayrılmak, onların emirlerinden uzaklaşmak, fiili ve kavli bir şekilde İslam’a zarar vermek olduğunu söylemektedir.²¹⁵

Nevevî (ö. 676/1277), “مُفَارِقُ الْجَمَاعَةِ” kavramı için: “Her durumda grubundan ayrılıp ikilikler çıkararak, bidatler çıkararak, icmayı reddeden kimselerdir. Tıpkı râfizîler

²⁰⁸ Bk. Vellevî, *Şerhu Süneni ’n-Nesâi*, XXXI, 311.

²⁰⁹ Vellevî, *Şerhu Süneni ’n-Nesâi*, XXXI, 311.

²¹⁰ Vellevî, *Şerhu Süneni ’n-Nesâi*, XXXI, 311.

²¹¹ İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, IV, 412.

²¹² Müslim, *İmân*, 29.

²¹³ Ebû Dâvud, *Sünnet*, 20; Tirmizî, *Edeb*, 78. (Bu hadis, Elbânî’ye göre sahih, Şuayb el-Arnâvut’a göre sahih li-ğayrihidir.)

²¹⁴ Bk. Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed, *Meâlimü’s-Sünen*, Matbaatü’l-İlmiye, Halep, 1932, IV, 334.

²¹⁵ Mübarekpûri, *Tuhfetü’l-Ahvezi*, IV, 657

(taraf değiştirip liderine karşı gelen asiler), zındıklar ve isyancılar gibi kimselerdir.”²¹⁶ görüşünü benimsemektedir.

“İslam cemaatinden ayrılıp dinini terk eden kimse” ifadesi İslam’dan ayrılan her mürted kişiyi kapsamaktadır. Bu hüküm umumidir. Âlimlerin çoğunluğu ise “İslam devletine isyan eden, dinde yeri olmayan bir şeyi dine sokan veya başka şekilde İslam camiasından çıkan kişi de bu hükme tabidir.”²¹⁷ demektedir. Bununla birlikte hadislerde de ifade edildiği gibi İslam cemaatine karşı anarşık ve fitne hareketlerini çıkararak ve Müslüman cemaati bölmeye çalışan isyancı kişilerle mücadele edilmesi gerekmektedir.²¹⁸

İbn Hacer Askalanî (ö. 852/1449), hadislerde işaret edilen dinden dönen kişinin “İslam dininden çıkıp cemaatinin görüşlerine aykırı davranan ve yaptıklarıyla onlara muhalefet edenler”²¹⁹ olduğunu bildirmektedir.

Kâbisî (ö. 403/1012), dininden ayrılan ve cemaatini terk eden ya da cemaatine zulmeden kişilerle, dinine ve cemaatine dönüncüye kadar, savaşta düşman tarafla mücadele edildiği gibi mücadele edilmesinde sakınca olmadığını²²⁰ söylemektedir. Âlimler ise Müslüman bir kimse Müslüman cemaatinden ayrılıp bidat çıkararak, zulmeden, asi ve isyancı biri olursa o zaman kanı helaldir.²²¹ görüşünde birleşmektedir.

Dört büyük mezhep ise mürtedlerin öldürülmesi gerektiği hükmünü vermektedir. Bu hükme esas olan delil ise, İbn Abbas (r.a)’tan gelen: “*Kim dinini değiştirirse onu öldürün.*”²²² hadisidir.²²³ Fakat bu hükmün fiili anlamda uygulandığına dair bir örneğe rastlanmamaktadır. Bununla birlikte kişilerin kanları,

²¹⁶ Bk. Laşın, *Fethu'l-Mün'im*, VII, 547; Vellevî, *Şerhu Süneni'n-Nesâi*, XXXI, 311.

²¹⁷ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercümesi ve Şerhi*, VII, 127-128.

²¹⁸ Bk. Turan, İslam’da İrtidat Sorunu ve Yol Açabileceği Psiko-Sosyal Problemler, s. 9.

²¹⁹ Bk. Mübarekpûri, *Tuhfetü'l-Ahvezi*, VI, 374.

²²⁰ Kadı İyaz, Ebû'l-Fadl b. Musa el-Yahsubi el-Maliki, *İkmalü'l-Mu'lim bi Fevaidi Müslim*, Dâru'l-Vefa, Mansure, 2005, V, 477.

²²¹ Azimbâdî, Ebû't-Tayyib Şemsülhak Muhammed b. Emir Ali, *Avnü'l-Ma'bud Şerhu Süneni Ebi Dâvud*, Matbaatü's-Selefiyye, Medine, 1969, XIII, 6.

²²² Ebû Dâvud, Hudud, 1; Tirmizî, Diyet, 10; Nesâi, Tahrimü'd-Dem, 13. (Bu hadis, Şuayb el-Arnâvut’a göre sahihtir.)

²²³ Bk. Serahsî, Muhammed b. Ahmed Ebi Sehl, *el-Mebsût*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1993, X, 98; Cezûrî, *el-Fıkhu Ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, V, 373-374.

mürtedlikleri sebebiyle değil; İslam'a karşı muhariplik/asilik yapımları yani yeryüzünde fesat çıkarmaları sebebiyle helaldir.²²⁴ Muharip mürtedler ile ilgili de İmam Malik (ö. 179/795), onların sürgün edilmesi gerektiği ve tövbe edinceye kadar orada hapsedilmesi gerektiğini söylemektedir. İmam Ebû Hanife de başka bir yere sürgün edilmesi ve orada hapsedilmesini söylemektedir. İmam Şâfî de Ebû Hanife ile aynı görüştedir.²²⁵

Dinini terk edip İslamiyet'e karşı fitne fesat içinde olan kimselerle mücadele edilmesinin yanında Aişe (r.anha)'den gelen: “*Müslüman'ın kanı şu üç şeyden biriyle helal olur, değilse bir Müslüman asla öldürülmez. Evli bir kimse zina ederse taşlanarak öldürülür, bir kimse bile bile birini öldürürse kısas olarak öldürülür, İslam dininden çıkarak irtidat eden ve Allah ve Rasûlüne savaş açan ya öldürülür ya da asılır ya da sürgüne gönderilir.*”²²⁶ rivayeti, bu kimselerin başka bir memlekete sürgün edilebileceklerini de işaret etmektedir. Aişe (r.anha)'dan gelen bu rivayet, İmam Malik, Ebû Hanife ve İmam Şâfî'nin görüşünün delili niteliğindedir.

Konu ile ilgili yukarıda zikrettiğimiz hadislerde işaret edilen, Müslüman olan kimselerin kanının korunması amacıdır. Müslüman'ın kanı, hadislerde zikredilen üç amel dışında helal değildir.²²⁷

2.1.3. Mürtedin Tövbeye Davet Edilmesi

Hadis kaynaklarında irtidat ettikten sonra pişman olup sonrasında tövbe edip yeniden İslam dairesine girmek isteyen mürted kimselerin durumuna dair örnek gösterilebilecek rivayetler mevcuttur. Buna örnek olan olaylardan bir tanesini, İbn Abbas (r.a) anlatmaktadır: Ensar'dan bir adam Müslüman olduktan sonra dini terk edip mürted olmuş, müşriklerin arasına girmiştir. Pişman olduktan sonra, kavmine haber göndererek: “Benim için Rasûlullah'a sorun, tövbem kabul olur mu?” demiş, akrabaları Rasûlullah'a gelerek “Fılan kimse İslam'ı terk ettiğine pişman oldu, tövbesinin kabul edilip edilmeyeceğini sana sormamızı istedi.” demişlerdir. Bu

²²⁴ İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, VIII, 420-421.

²²⁵ İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, VIII, 421.

²²⁶ عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَا يَجْلُ دَمُ امْرِيٍّ مُسْلِمٍ إِلَّا بِإِذْنِ ثَلَاثِ خِصَالٍ: زَانٍ مَحْصَنٌ يُرْجَمُ، أَوْ رَجُلٌ قَتَلَ رَجُلًا مُتَعَمِّدًا فَيُقْتَلُ، أَوْ رَجُلٌ يَخْرُجُ مِنَ الْإِسْلَامِ لِيُحَارِبَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَرَسُولَهُ فَيُقْتَلُ أَوْ يُصَلَّبُ أَوْ يُنْفَى مِنَ الْأَرْضِ Ebû Dâvud, Hudud, 1; Nesâî, Tahrimu'd-Dem, 10. (Bu hadis, Şuayb el-Arnâvut'a göre sahihtir.)

²²⁷ Bk. Adevî, *İhdaü'd-Dibace*, III, 466.

sırada, “İman etmelerinden, Rasûl’ün hak olduğuna şehadet getirmelerinden ve kendilerine apaçık deliller gelmesinden sonra inkârcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hidayet nasip eder? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez. İşte onların cezası, Allah’ın, meleklerin ve bütün insanlığın lânetine uğramalarıdır. Bu lânete ebedî gömülüp gidecekler. Onların azapları hafifletilmez; yüzlerine de bakılmaz. Ancak, bundan sonra tövbe edip yola gelenler başka. Çünkü Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir.”²²⁸ ayeti nazil olmuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber, kendisine tövbesinin kabul edildiğine dair haber göndermiş, sonrasında o da Müslüman olmuştur.²²⁹

Bir başka olayda Ebû Mûsâ (r.a) şöyle demiştir: “Ben Yemen’deyken Muaz yanıma geldi, Yahudi olan bir adam Müslüman olmuş sonra tekrar İslam’dan çıkmıştı. Muaz gelince “O öldürülmedikçe hayvanımdan inmem.” dedi. Bunun üzerine adam öldürüldü. Ravilerden birisi: “Adam daha önce tövbeye davet edilmişti” dedi.²³⁰

Şeybâni (ö. 189/805), Ebû Burde’den yukarıdaki kıssayı rivayet etti. Ravi dedi ki: “Ebû Musa’ya (r.a) İslam’dan çıkan bir adam getirildi. Ebû Mûsâ adamı yirmi gece veya ona yakın bir müddet (İslam’a) davet etti. Sonra Muaz geldi, o da (İslam’a) davet etti ama adam kabul etmedi. Bunun üzerine boynu vuruldu.”²³¹

Yukarıda örnek olarak gösterdiğimiz hadisler irtidat eden kimsenin tövbeye ve yeniden İslam’a davet edilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Mürted bir kimsenin tövbeye davet edilmesi gerektiği ile ilgili: “İstıtabe” yani mürted kişiyi tövbeye davet etmek, gerekli ve zorunlu görülmektedir.²³² Dört mezhep imamı, mürtedin üç gün boyunca İslam’a davet edilmesi gerektiğini söylemektedir.²³³ Ayrıca hapsedilmesi ve hapsedildiği müddetçe tövbe etmesi için

²²⁸ Âl-i İmrân, 3/86-89.

²²⁹ Nesâî, Tahrimu’ d-Dem, 14. (Bu hadis, Elbânî ve Şuayb el-Arnâvut’a göre sahihtir.)

²³⁰ Ebû Dâvud, Hudud, 1. (Bu hadis, Elbânî’ye göre sahihtir.)

²³¹ Ebû Dâvud, Hudud, 1. (Bu hadis, Elbânî’ye göre sahihtir.)

²³² Adevî, İhdâi’ d-Dibace, III, 469.

²³³ Bk. Cezîrî, el-Fıkhu Ale’ l-Mezâhibi’ l-Erba’ a, V, 373-374; Laşin, Fethu’ l-Mün’ im, I, 86.

ona yemek ikram edilmesi, nazik ve yumuşak davranılması gerekmektedir.²³⁴ demektedir.

İbn Battâl da “Çoğunluğun görüşüne göre mürted kimsenin tövbeye davet edilmesi zorunludur.”²³⁵ demektedir.

İbn Kudâme (ö. 682/1283) ise Âlimlerin çoğunluğu mürtedin üç kez tövbesi isteninceye kadar katlinin vacip olmadığı hükmünü verdiklerini²³⁶ aktarmaktadır.

Harakî (ö. 533/1139), “İslam’dan dönen kimse üç gün İslam’a davet edilir.” demekte, Müzenî (ö.108/726) ve Mâverdî (ö. 450/1058) de mürted kimse hakkında bir hükme varmadan önce mürtedin tövbeye davet edilmesinin zorunlu olduğunu söylemektedirler.²³⁷

Mürtedin tövbeye davet edilmesinin gerekli ve zorunlu olduğunun delili ise Muaz b. Cebel ile ilgili hadistir.²³⁸

2.1.4. Rasûlullah’ın Vefatının Sonrasında Mürtedlerin Olacağını Bildirmesi

Büyük bir öngörüye sahip olan Rasûlullah (a.s), vefatından sonra fitnenin artacağına, eski adet ve dinlerine dönecek insanların çoğalacağına işaret etmektedir. Buna örnek olarak da şu hadislerin aktarılması uygun görünmektedir.

İbn Abbas (r.a)’dan rivayete göre, Rasûlullah (a.s) kalkıp bir vaaz yaptı ve şöyle buyurdu: “*Ey insanlar sizler kabirlerinizden çırılçıplak ve sünnetsiz olarak çıkarılıp mahşer yerinde toplanacaksınız.*” dedi. Sonrasında Enbiya suresinin 104. Ayetini okudu ve sonra şöyle devam etti: “*Kıyamet gününde ilk giydirilecek olan İbrahim’dir. Ümmetinden bazı kişiler getirilecek ve sol tarafa yani cehennemlikler bölümüne konulacaktır. Ben de Ey Rabbim bunlar benim ümmetimdendir diyeceğim. Bana: ‘Senden sonra onların din adına ortaya neler çıkardıklarını bilmiyorsun’*

²³⁴ Azimbâdî, *Avnü’l-Ma’bud*, XIII, 11.

²³⁵ İbn Hacer Askalanî, *Fethu’l-Bari*, XII, 337.

²³⁶ Adevî, *İhdaü’l-Dibace*, III, 469.

²³⁷ Bk. Adevî, *İhdaü’l-Dibace*, III, 468-470.

²³⁸ Bk. Azimbâdî, *Avnü’l-Ma’bud*, XIII, 10.

denilecek. *Ben de salih kul İsa'nın (Maide 117 ve 118'de) dediği gibi diyeceğim. Ve bana şöyle denilecek: "Sen onların aralarından ayrıldıktan sonra onlar İslam dininden dönerek eski dinlerine dönmüş olurlar."*²³⁹ Münafıklar ve Hz. Ebû Bekir döneminde ortaya çıkan ridde ehlinin işaret edildiği rivayette, Hattâbî'ye göre, sahabeler değil onlardan sonra gelen kaba, zalimlik yapan Arap kavimleri kastedilmektedir.²⁴⁰ Bir başka görüşe göre de bunlara ek olarak, İslam üzere olmakla beraber salih amellerden yüz çevirip kişinin kendisine ve topluma yönelik kötü, faydasız ve zararlı amel işleyenler kastedilmektedir. Ayrıca böyle kimseler, bu rivayet üzerinden yaptıkları -yapacakları- kötü işler dolayısıyla uyarılmaktadır.²⁴¹

Arfece b. Şureyh (r.a) anlatıyor: Rasûlullah (a.s)'ı minberin üzerinde cemaate hitap ederken gördüm. Şöyle diyordu: "*Benden sonra fitne, fesat ve kötülükler olacak, -ellerini kaldırarak- kimin cemaatten ayrıldığını, (İslam cemaatine karşı geldiğini) yahut Muhammed ümmetinin düzenini bozmak istediğini görürseniz, kim olursa olsun öldürün! Zira Allah'ın yardım ve himayesi cemaat üzerindedir. Şeytan, İslam cemaatinden ayrılanla beraber koşar.*"²⁴² İslam cemaatinden ayrılanların yanı sıra meşru devlete karşı ayaklanan asilerle, (anarşistlerle), yol kesip hirabe suçu işleyenlerle ve Peygamber'e sövenlerle de devletin ve dinin selameti için mücadele edilmesi gerektiği, yukarıdaki hadisten anlaşılmaktadır.²⁴³

İslam cemaatinden ayrılıp silahlı saldırıda bulunan -ümmeğin düzenini bozan- kimselerin Müslüman cemaatinden olmadığı İbn Ömer (r.a)'den gelen, "*Her kim biz Müslümanlara silah çekerse bizden değildir.*"²⁴⁴ hadisinde, haksız yere Müslümanlara öldürme amacı ile silah çeken, savaş çıkarmak isteyen kişiler kastedilmektedir. Böyle kişiler Müslümanların yolundan gitmeyen, Müslümanların uyduğu kanun ve usullere uymayan kimseler olmakta, dolayısıyla da İslam cemaatinden çıkmış sayılmaktadırlar.²⁴⁵

²³⁹ Buhârî, Rikak, 45; Müslim, Cennet, 14; Tirmizî, Tefsirü'l-Kur'an, 22.

²⁴⁰ Bk. İbn Hacer Askalanî, *Fethu'l-Bari*, XI, 385; Mübarekpûri, *Tuhfetü'l-Ahvezi*, VII, 93.

²⁴¹ Bk. İbn Allân, Muhammed Ali b. Muhammed, *Delilü'l-Falihin li Turuki Riyazü's-Salihin*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2004, II, 430.

²⁴² Müslim, İmara, 14; Ebû Dâvud, Sünnet, 30; Nesâî, Tahrîmu'd-Dem, 6.

²⁴³ Bk. Büyükçınar, *Sünenü'n-Nesâî Terceme ve Şerhi*, VII, 128.

²⁴⁴ Müslim, İman, 42; İbn Mâce, Hudud, 19; Nesâî, Tahrîmu'd-Dem, 25.

²⁴⁵ Bk. İbn Hacer Askalanî, *Fethu'l-Bari*, I, 31.

Genel olarak din değiştirerek İşlam toplumundan ayrılan, bid'at ve isyanla cemaatini terk eden ve İşlam toplumuna başkaldıran mürted kimsenin kastedildiği hadislerde Müslümanlar, isyancılara ve İşlam toplumunu bölmeye çalışanlara karşı uyarılmaktadır. Onlar, Allah'ın kendilerine hak olarak indirdiğini uygulamaktan ve hak yol üzerinde ilerlemekten kendi kendilerini geri bırakmaktadırlar. İşlamî ahkâm ile hükmeden yöneticilere karşı isyana kalkışan hâricîlerin de bu hükmün muhatabı olduğu söylenmektedir.²⁴⁶

Bu doğrultuda irtidatın daha iyi anlaşılması için hâricîlerin tavır ve tutumlarını hatırlamakta fayda vardır.

Dini bir hareket olmaktan çok siyasi bir hareketin faili olan, "...*Hüküm ancak Allah'a aittir.*"²⁴⁷ ayetinin manasını hiç kavramadan, kendilerine ayeti dayanak yapan ve bir fitne yani anarşi hareketini başlatan hâricîler, Hulefa-i Raşidinin sonuncusu olan Hz. Ali'den ayrılmış, Allah'ın hükümlerinden sapmalar olduğu gerekçesiyle isyanlar çıkartmış, daha sonra da kendi fikirlerinden olmayan Müslümanları kafir görerek ve onların iktidarlarını batıl kabul etmişlerdir. Sürekli isyan hareketleri çıkartmaları sebebiyle katı bir tutum benimsemişler, kendi fikirlerini benimsemeyeni tekfir etmişler ve ölüm cezasına hükmetmişlerdir.²⁴⁸ Günaha dalan bir imama (devlet reisine) isyan etmek gerektiği, dolayısıyla öldürülmesi gerektiği hükmünü benimsemişler, dinin emirlerini yerine getirmeyen ve yasaklarından kaçınmayan, büyük günah işleyen kimseleri de kâfir olarak kabul etmişlerdir.²⁴⁹

Hâricîler gibi radikal grupların en bariz özelliği, kendilerinden olmayanları ve kendi görüşlerine uymayanları dinden çıkmış saymak ve tekfir etmektir. Bunun sonucunda da tekfir ettikleri kimseleri öldürmektedirler. Enes b. Malik (r.a)'ten gelen, hâriciler gibi isyancı kimselerin işaret edildiği,²⁵⁰ "*İleride ümmetim içerisinde*

²⁴⁶ Bk. Kadı İyaz, *İkmalü'l-Mu'lim bi Fevaidi Müslim*, V, 477; Kayapınar, Hüseyin, *Sünen-i Ebû Dâvud Terceme ve şerhi*, şamil Yay., İstanbul, 1991, XV, 13.

²⁴⁷ Yusuf, 12/40.

²⁴⁸ Bk. Demircan, Adnan, *Haricilerin Siyasi Faaliyetleri*, Beyan Yay., İstanbul, 1996, s. 247-248., Akyol, Taha, *Haricilik ve şia*, Kubbealti Neşriyat, İstanbul, 1988, s. 59.

²⁴⁹ Bk. Demircan, Adnan, *Haricilik Mezhebinin Doğu Bağlamında Din Siyaset İlişkisi*, Beyan Yay., İstanbul, 2000, s. 116; Fığlalı, Ethem Ruhi, "Hâricîler", *DİA*, İstanbul, 2008, XVI, 172-173.

²⁵⁰ şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali, *Neylü'l-Evtâr*, Dâru'l-Hadis, Mısır, 1993, VII, 195.

anlaşmazlıklar ve bölünmeler olacaktır. (Bu bölünmeler neticesinde ortaya çıkacak olan) *bir cemaat, güzel sözler söyleyecek ama işleri bozuk olacak, Kur'an okuyacaklar da* (okudukları Kur'an) *gırtlaklarını geçmeyecek.* (Onlar) *İslam'dan, okun avı delip geçtiği gibi çıkarlar,* (atılan ok yay üzerindeki) *yerine geri dönmedikçe* (onlar da dinlerine) *dönmezler.* (Onlar) *Müslümanların ve yaratıkların en şerlileridir. Onları öldüren veya onlar tarafından öldürülen kimselere müjdeler olsun.* (sözü geçen bu şerli kimseler öyle kimselerdir ki insanları) *Allah'ın kitabına çağırırlarsa da o kitaptan* (yanlarında bilgi adına hatırı sayılır) *bir şey yoktur. Onlarla savaşan kimse Allah'a, onlardan daha yakın olur."* buyurdu. (Bunun üzerine orada bulunanlar): "Ey Allah'ın Resülü alametleri nelerdir?" diye sordular da: "Saçlarını kökten tıraş etmeleridir." buyurdu.²⁵¹ Bu rivayette geçen "التَّحْلِيقُ" (saçları kökten tıraş etme) ifadesi, hâricilerin bir özelliği olarak zikredilmektedir.²⁵² Hadiste, ileride İslam cemaatinde ikiliklerin çıkacağı ve parçalanmaların meydana geleceği bildirilmektedir. Tıpkı "okun önce yayına girip daha sonra çıktığı gibi önce İslam'a girip daha sonra da İslam'dan çıkan kimseler" in bu parçalanmalara ve ikiliklere sebep olacakları bildirilmektedir. "Nasıl ki ok avına zarar verir ya da avını öldürür, dinden çıkan da kendisinde bir hayır bırakmaz ve İslam'dan hiçbir şeyi yanında götürmez" benzetmesi yapılmaktadır.²⁵³ Ayrıca hadiste, dine zarar verme amacı ile dine aykırı fikir ve davranışlarda bulunan, devlete karşı asilik yapan, Müslüman cemaatine karşı muhaliflik yapan, bid'at çıkaran, Allah'ın emrettiği doğru yoldan sapan ve insanları da doğru yoldan saptırmaya çalışan hâriciler gibi devlete karşı isyan çıkaran, isyan ve muhalifliğinde direten kişiler kastedilmektedir.²⁵⁴ Müslümanlar böyle kimselere karşı uyarılmaktadır. Okun ava zarar verdiği gibi anlaşmazlıkların ve bölünmelerin de Muhammed ümmetine zarar vereceği hatırlatılmakta, birlik ve beraberlik vurgusu yapılmaktadır.

²⁵¹ Ebû Dâvud, Sünnet, 27. (Bu hadis, Şuayb el-Arnâvut'a göre sahihtir.)

²⁵² Bk. İbnü'l Esîr, Muhammed b. Muhammed İbn Abdülkerim eş-Şeybânî, *en-Nihâye fi Ğarîbi'l-Hadîs ve'l Eser*, Mektebetü'l İlmîyye, Beyrut, 1979, II, 333.

²⁵³ Kastallânî, *İrşadü's-Sari li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, VII, 486.

²⁵⁴ Bk. İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, VIII, 587; İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemalüddin Yusuf b. Abdullah, *İstizkâr*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmîyye, Beyrut, 2000, II, 498.

2.1.5. Rasûlullah (a.s) ve Sahabe Döneminde İrtidat

İslam, Müslümanlara iyiyi, doğruyu öğretmekte, haramdan ve Allah'ın belirlediği sınırlar dışına çıkmaktan da men etmektedir. Günahtan sakındırmakta, günaha düşürecek fiil ve sözler hususunda da uyarmaktadır. Allah (c.c), “*Hep birlikte Allah'ın ipine (İslâm'a) sımsıkı yapışın; parçalanmayın...*”²⁵⁵ hatırlatmasında bulunmaktadır.

İslam, Fücuru ve kötülüğü tercih eden, kalpleri körleşmiş, kulaklarını ve gözlerini İslam'a kapatmış, dininden yüz çevirmiş kimselere cehennemi işaret etmektedir. Fakat tüm bu uyarı ve hatırlatmalara rağmen insan, hırsının ve dünyevi isteklerinin kurbanı olmuş ve bu doğrultuda İslam tarihinde birden fazla irtidat olayı meydana gelmiştir.

İrtidat kavramının niteliğinin ve anlam genişliliğinin ortaya konulması adına irtidat vakıalarını zikretmek ve bu vakıaların mahiyetini ayrıntılı bir şekilde açıklamak önemli görülmektedir.

İkrime (r.a)'den: İbn Abbas, Nahl suresindeki “*Her kim Allah'a inandıktan sonra –kalbi iman ile dolu iken zorlananlar müstesna- küfre göğüs açarsa, Allah'ın gazabı onların üzerindedir, onlar şiddetli azaba da uğrayacaklardır.*”²⁵⁶ ayeti hakkında, bu ayetin nesh olunduğunu ama bundan şu ayetin müstesna kılındığını nakleder: “*Sonra şüphesiz ki senin Rabbin, mihnete uğradıktan sonra hicret edenlere ve sonradan savaşıp sabredenlere senin Rabbin affedici ve merhametlidir.*”²⁵⁷ ayetinde, bahsi geçen kişi Rasûlullah'ın kâtipliğini yapan Abdullah b. Sa'd'dır.²⁵⁸

Abdullah b. Sa'd şeytana uymuş, irtidat etmiş ve kâfir olarak Mekke'ye sığınmıştır. Şeytan onu dinden çıkararak zelil kılmıştır. Mekke'nin fethi günü Rasûlullah'ın öldürülmelerini emrettiği şahıslar listesinde yer almıştır. Bunun üzerine Osman bin Afvan onun hakkında Hz. Peygamber'den eman dilemiş, Rasûlullah (a.s)

²⁵⁵ Âl-i İmran, 3/103.

²⁵⁶ Nahl, 16/106.

²⁵⁷ Nahl, 16/110.

²⁵⁸ Bk. Ebû Dâvud, Hudud, 1.

başta istemese de sonunda eman vermiştir. Sonra Abdullah b. Sa'd tövbe ederek tekrar Müslüman olmuştur.²⁵⁹

Vahiy kâtipliği gibi çok önemli görevde bulunan birisinin İslam toplumunu bırakıp İslam inanç sistemini terk ederek Mekke'de düşman tarafına geçmesi, siyasi amaç doğrultusunda gerçekleşen bir irtidat örneğidir. Bilindiği üzere Hz. Peygamber, Mekke'nin fethi sırasında sadece Abdullah'ı öldürülecekler listesine almamış, Müslümanlara aşırı düşmanlık gösterip fiilen harbe girenlerle yeni kurulan İslam devleti için zararlı gördüğü bazı kişileri de öldürüleceklerin listesine almıştır. Listede bulunan diğer isimlere²⁶⁰ bakıldığında Abdullah b. Sa'd'ın öldürülecekler listesine alınmasının sebebi, İslam dininden çıkması değil, saf değiştirerek siyasi bir amaçla düşman tarafına geçmesi ve onlarla işbirliği yapmış olmasıdır.²⁶¹

Abdullah b. Sa'd'ın irtidatının arka planında, inanç özgürlüğünden kaynaklanan bir din değiştirme değil, saf değiştirme isteğinden kaynaklanan ve ihanet niteliği taşıyan bir din değiştirme yatmaktadır.

Medine'de yaşanan bir olayla ilgili; "Bir bedevi gelip Rasûlullah (a.s)'a biat ederek Müslüman oldu. Bu şahıs Medine'nin havasına alışamayınca sıtma hastalığına yakalandı. Rasûlullah (a.s)'a gelip 'Ya Rasûlullah, biatimi feshet' dedi. Adam bunu üç kere tekrar etti. Fakat Hz. Peygamber biatını bozmadı. Daha sonra bu şahıs (dinden çıkarak) Medine'yi terk etti. Bedevinin Medine'den gittiğini Hz. Peygamber haber alınca, "*Medine demirci körüğü gibidir, kirini dışarı atar, temizini de barındırır.*" buyurdu.²⁶² rivayetinde de Rasûlullah (a.s) zamanında yaşanan bir irtidat örneği karşımıza çıkmaktadır. Hadiste bahsi geçen bedevi, imanda sebat etmeyip Medine'yi terk etmiştir.²⁶³ Bu bedevinin esas amacı, İslam'dan çıkmak istemesidir. Fakat bunu söylemekten çekindiği için hastalığını bahane ederek Medine'den çıkmak istediğini söylemiştir.

²⁵⁹ Bk. Sehârenfûrî, Halil Ahmed, *Bezlü'l-Mechûd fî Halli Süneni Ebi Dâvud*, Dâru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut, 2006, XII, 421.

²⁶⁰ Mikyas b. Subabe, Ka'b Zuheyr vd.

²⁶¹ Toksarı, Ali, "Din ve Vicdan Özgürlüğü Bağlamında Kitap ve Sünnete Göre Mürtede Yapılması Gereken Muamele", *Bilimnâme Dergisi*, Kayseri, sayı: 2010/2, XIX, 66.

²⁶² Buhârî, Fedailü'l-Medine, 10; Müslim, Hac, 88; Nesâî, Biat, 8.

²⁶³ Bk. Müslim, Hac, 88.

Bununla ilgili olarak İbn Hacer Askalanî “İyi ve temiz olan kişi Medine’de kalmayı ister, fakat kötü ve zararlı olan kişi Medine’den çıkmayı ister.” demektedir. Aslında Medine’den çıkmak isteyen bir kişinin sebebi, sadece İslam üzere kalmak istememesidir. İslam’ı terk etmek istemeyen bir kimse Medine’den çıkmayı istemez. Medine’de kalmaya devam eder.²⁶⁴

Rasûlullah (a.s) ile yapılan biati bozmak, bir kimsenin ancak dinden çıkmak istediğini göstermektedir. Hadisin “*Medine demirci körüğü gibidir, kirini dışarı atar, temizini de barındırır.*” kısmı, imanında ihlâslı olan kimsenin Medine’den çıkmayacağını fakat imanında sebat etmeyenin Medine’den çıkmak isteyeceğini işaret etmekte ve bedevinin irtidat ettiğini göstermektedir.²⁶⁵ Bununla birlikte bu kişinin irtidatı bireysel din değiştirme isteğinden kaynaklanmaktadır. Siyasi bir suç teşkil etmemektedir. Rasûlullah’ın bu şahsa yönelik bir yaptırımının bulunduğu dair bir bilgiye de kaynaklarda rastlanmamaktadır.

Bir başka irtidat örneği de Ureyne kabilesiyle ilgilidir. Ureyne kabilesinden bir topluluk Medine’ye gelerek Müslüman olmuştur. Daha sonra Peygamber (a.s)’a Medine’nin havasının kendilerine iyi gelmediği için hastalandıklarını bildirmişlerdir. Rasûlullah (a.s) da onlara zekât olarak toplanan develerin otlatıldığı yere gidip, tedavi maksadıyla develerin bevllerinden yararlanmalarını tavsiye etmiştir. Onlar da Hz. Peygamber’in bu tavsiyesine uymuşlardır. Sağlıklarına kavuştuktan sonra İslâm’dan dönerek develerin çobanını ağır işkencelerle öldürmüşler ve zekat olarak toplanan develeri de önlerine katıp götürmüşlerdir. Rasûlullah (a.s) olayı haber alınca arkalarından bir askeri birlik gönderip onları yakalatmış ve Medine’ye getirtmiştir. Rasûlullah (a.s) da çobana yaptıklarının kısas yoluyla kendilerine de yapılmasını emretmiştir.²⁶⁶ İşte bu olay üzerine yeryüzünde fesat çıkaran savaş çıkarmaya çalışan, düzen bozan müşrik ve mürtedleri işaret eden²⁶⁷ şu ayet inmiştir: “*Allah’a ve peygamberine karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının*

²⁶⁴Bk. Mübarekfuri, Ubeydullah Rahman Ebû’l-Hasan Ubeydullah b. Muhammed Abdisselam, *Miratü’l-Mefatih Şerhu Mişkati’l-Mesabih*, İdaretü’l-Buhusi’l-İlmiyye, Hindistan, 1984, IX, 534.

²⁶⁵ Bk. Kadı İyaz, *İkmalü’l-Mu’lim bi Fevaidi Müslim*, IV, 501.

²⁶⁶ Buhârî, Hudud, 15; Müslim, Kasâme, 2

²⁶⁷ Bk. Laşin, *Fethu’l-Mün’im*, VII, 523.

çapraz olarak kesilmesi ya da buldukları yerden sürgün edilmeleridir. Bu, onların dünyada uğradıkları aşağılayıcı cezadır. Ahirette ise onlar için büyük bir azap vardır. Ancak onları yenip ele geçirmenizden önce tövbe edenler müstesna! Biliniz ki Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.”²⁶⁸

İbn Battâl’ın Buhârî’den aktardığına göre bu ayet, mürtedler ve kâfirler hakkında inmiştir. Dahhâk (ö. 105/723), Atâ (ö. 114/732), ve Zührî (ö. 124/742) de Ureyneliler hakkında indiğini söylemişlerdir. Bununla birlikte İmam Malik, İmam Şâfî ve Kufeli âlimler, bu ayetin Müslümanlardan ayrılan yol kesip, yeryüzünde bozgunculuk, fitne ve fesat çıkarmaya çalışan mürted kişiler için indiği görüşünü benimsemişlerdir.²⁶⁹ İbn Hacer ise “Ayete hem kâfirler hem mürtedler hem de Ureyneliler hakkında inmiş olsa da -lafzı genel olmakla beraber- kâfirler ve Müslümanlardan yol kesip hirabe suçu işleyenler, devlete karşı savaş açanlar ve fitne fesat çıkaran herkes için de delil niteliğindedir. Fakat bunlardan hangisine hangi cezanın uygulanacağı hususunda farklı görüşler mevcuttur.” demektedir.²⁷⁰

Medine döneminde vuku bulan Abdullah b. Sa’d ve Ureynelilerin irtidatı, devlete yönelik siyasi bir saldırı anlamı taşımaktadır. Devletleşme sürecinde olan Medine döneminde böyle kimselerle mücadele edilmesi, devlete yönelik bir tehlike olması sebebiyledir. Toplum yararına olan bu mücadele, meşru siyasi bir uygulamadır.

Hiz. Peygamber’in irtidat vakıalarına karşı tutumunu daha iyi anlama adına, Habeşistan’a hicret ettikten sonra meydana gelen Ubeydullah b. Cahş’ın irtidatını da hatırlamakta fayda vardır.

İslam gelmeden önce putlara tapmayı reddeden, hak dini -tevhid dinini- İbrahim’in dinini arayan dört kişiden biri olan²⁷¹ Ubeydullah b. Cahş, Müslümanlar ve eşi Ümmü Habibe bint Ebi Süfyan b. Harb ile birlikte Müslüman olarak Habeşistan’a hicret etmiştir. Fakat Habeşistan’a vardktan sonra orada Hristiyanlığı

²⁶⁸ Mâide, 5/33-34.

²⁶⁹ Bk. İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi’l-Buhari*, VIII, 416-417; İbn Abdilber, *İstizkâr*, VII, 551; İbn Müneyyir, Ahmed b. Muhammed b. Mansur, *el-Mütevârî alâ Terâcimi Ebvâbi’l-Buhârî*, Mektebetü’l-Muallâ, Kuveyt, ts., s. 336.

²⁷⁰ Bk. İbn Hacer Askalanî, *Fethu’l-Bari*, XII, 110.

²⁷¹ Bk. Alvani, Taha Cabir, *İrtidat*, İstanbul, Mahya Yay., 2014, s. 61.

tercih etmiş ve Hristiyan olarak ölmüştür. Rasûlullah (a.s) da ondan sonra onun hanımı Ümmü Habibe bint Ebi Süfyan b. Harb ile evlenmiştir.²⁷² Ubeydullah Hristiyan olduktan sonra, sahabeden biriyle karşılaştığı zaman “Biz hakikati gördük, siz ise hala görmeye çalışıyorsunuz.”²⁷³ dediği rivayet edilmektedir.

Kaynaklara bakıldığında Ubeydullah b. Cahş'ın Habeşistan'dan ayrılmadığı ve orada Hristiyan olarak kaldığı -bu süre zarfında İslam'a sözlü veya fiili olumsuz eylemleri olmadığı- aktarılmaktadır. İslam'ı terk etmesine karşılık Rasûlullah (a.s)'ın Ubeydullah b. Cahş'a herhangi bir cezai yaptırımını bulunmamaktadır. Ubeydullah'ın irtidatına bakıldığında, zararı kendisine olan küfrü dışında, İslam'a ve Müslümanlara irtidatın meydana getirdiği olumsuz bir tutumu bulunmamaktadır. Dolayısıyla Ubeydullah'ın dinden dönmesi İslam'a yönelik isyan niteliğinde değil, kişisel bir din değiştirme tercihi olarak karşımıza çıkmaktadır.

İrtidatın sonucu olan küfür, cezayı gerektiren bir suç olsaydı Rasûlullah (a.s), Ubeydullah'a ve bedeviye ölüm cezası verirdi. Nitekim Rasûlullah (a.s), muharip ve ajan olma niyeti taşımayan bu mürtedlere karşı herhangi bir ceza uygulamamıştır.

Müslümanlar hakkında müşriklere bilgiler sızdıran Hâtıb b. Ebi Beltea hakkındaki şu rivayeti de görmekte fayda vardır: “Ali b. Ebi Talib'in kâtibi olan Ubeydullah b. Ebi Rafi' dedi ki: “Ben Ali (r.a)'yi şöyle derken işittim: Rasûlullah (a.s) beni, Zübeyr ve Mikdad'ı; “*Haydin Hah bahçesine gidin! Orada yanında mektup bulunan bir cariyeye vardır. Mektubu ondan alın.*” diyerek gönderdi. Atlarımızı koşturarak yola koyulduk. Bahçeye vardık. Derken ansızın cariyeye karşımıza çıkıverdi. Bunun üzerine: “Mektubu getir.” dedik. “Bende mektup yok.” cevabını verdi. Ben de “Ya mektubu çıkarırsın yahut da elbiseleri bırakırsın!” dedim. Bunun üzerine örülü saçlarının arasından mektubu çıkardı. Biz de onu Peygamber'e (a.s) getirdik. Bir de ne görelim Hâtıb b. Ebi Beltea (tarafın)dan Rasûlullah'ın (a.s) bazı işlerini haber vermek üzere bazı müşriklere hitaben yazılmış bir mektup. Rasûlullah (a.s): “*Ey Hâtıb! Bu nedir?*” diye sordu. (Hâtıb): “Ey Allah'ın Rasûlü!

²⁷² Bk. İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zühri, *Tabâkâtü'l-Kübrâ*, Dâru'l-Sâdr, Beyrut, ts., I, 208.

²⁷³ Bk. İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik, *Siretü'n-Nebeviyye*, Mustafa el-Babi el-Halebi, Kahire, 1955, I-II, 223.

Benim hakkımda (hüküm vermekte) acele etme. Ben Kureyş'in müttefiki idim. Ama onlardan değildim. Şurası gerçek ki (muhacirlerden) Kureyş (kabilesine mensup bazı kimseler)in Mekke'de hısımları vardır. (Bu akrabalar) hısımlıkları sebebiyle (muhacirlerin) Mekke'de bulunan ailelerini koruyorlar. Benim (Mekkelilerle olan hısımlığım) kalmayınca onlara bir iyilik yapmayı ve bu iyilik sebebiyle oradaki akrabalarımı korumalarını (sağlamayı) arzu ettim. Allah'a yemin olsun ki ey Allah'ın Rasülü ben de küfür yok, dinden dönme de yok." dedi. Rasûlullah (a.s) da: "(Bu adam) *Size doğru söyledi*" buyurdu. Bunun üzerine Ömer, "Beni bırak da şu münafığın boynunu vurayım." dedi. Rasûlullah (a.s) da: "*Gerçekten o Bedir'de bulunmuştur. (Onun katle layık olduğunu nereden biliyorsun. Allah onların durumuna muttali olduğu için) Bedir ehli hakkında; "İstediginizi yapınız. Ben sizi affettim."* buyurmuştur." cevabını verdi."²⁷⁴ Bu rivayetten Rasûlullah (a.s)'ın, Hâtîb'in yaptığı açıklamalara itibar ettiği, yaptığı casusluğa karşı da herhangi bir ceza uygulamayıp affedici olduğu anlaşılmaktadır.

Bu olay üzerine indirilen, "*Ey iman edenler! Eğer benim yolumda savaşmak ve rızamı kazanmak için çıkmışsanız, benim de düşmanım sizin de düşmanınız olanlara sevgi göstererek, gizli muhabbet besleyerek onları dost edinmeyin. Oysa onlar size hak olarak gelen (Kur'an)'ı inkar etmişlerdir. Peygamberi de sizi de imanınızdan dolayı (yurdunuzdan) çıkarmışlardır. Ben sizin saklı tuttuğunuzu da açığa vurduğunuzu da en iyi bilenim. Sizden kim bunu yaparsa (onları dost edinirse) doğru yoldan sapmış olur.*"²⁷⁵ ayeti de Hâtîb'in hata yaptığına fakat iman dairesinden çıkmadığına şahitlik etmektedir.²⁷⁶

Yine irtidatın mahiyetinin ve Rasûlullah'ın mürtedlere karşı tutumunun anlaşılması açısından şu bilgi son derece önem arz etmektedir. Hudeybiye antlaşmasının, "Mekkeli bir kimse Hz. Muhammed'in yanına kaçarsa velisinin isteği üzerine geri verilecek, fakat bir Müslüman kaçarak Mekke'ye sığınırsa iade

²⁷⁴ Buhârî, Cihad, 141; Ebû Dâvud, Cihad, 15.

²⁷⁵ Mümtebine, 60/1.

²⁷⁶ Bk. Müzhirî, Hüseyin b. Mahmud, b. Hasan, *Meîâtih fî Şerhi'l-Mesâbih*, Dâru'n-Nevadir, 2012, VI, 350; Gürânî, Ahmed b. İsmail b. Osman b. Muhammed, *Kevseru'l-Cârî ilâ Riyâzı Ehâdîsi'l-Buhârî*, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut, 2008, VII, 293.

edilmeyecek.” maddesine²⁷⁷ karşı Rasûlullah (a.s), “Her kim bizden onlara giderse Allah onu iade etmiştir. Onlardan her kim bize gelirse de biz onu iade ederiz ancak Allah onun için bir saadet ve ferahlık yolu açacaktır”²⁷⁸ diye buyurmuştur. Peygamber (a.s)’ın bu sözü, İslam’dan dönen ve Kureyşli müşriklere katılmak isteyen kişiler olması durumunda peşlerinden hiçbir şekilde gidilmeyeceğini, onlara herhangi bir ceza uygulanmayacağını ve onların tercihlerinde hür bırakılacağını dolaylı olarak kabul ettiğini²⁷⁹ göstermektedir.

Hz. Peygamber’in veda haccından sonra yakalandığı bir hastalığı haber alan, “zu’l-hımar” lakaplı, başkalarını kandırmada ve tesiri altına almada usta olan Esved el-Ansî²⁸⁰ bu özelliğini fırsata çevirmiş ve peygamberliğini ilan edip Yemen’deki valilere hitaben şöyle bir mektup yazmıştır. “Ey bize karşı direnenler! Elimizden aldığımız topraklarımızı bize geri verin. Topladığınız malları da iade edin. Çünkü biz o topraklara ve mallara, sizden daha layıgız ve size nispetle o mallarla araziler üzerinde daha çok hak sahibiyiz. Siz de kendi işinize bakın.” Daha sonra valilere savaş açan Esved, kendisine karşı çıkanları öldürmüştür. Bölgedeki Mezhiç kabilesinin de ona tabi olmasıyla beraber Yemen’de hızlı bir şekilde irtidat hareketi yayılmaya başlamıştır. Esved el-Ansî, Yemen’in birçok bölgesini kısa sürede işgal etmiştir.²⁸¹

Yemen tamamen Ansî’nin eline geçtikten sonra Hz. Peygamber Yemen’de bulunan emirlerine ve Müslümanlara Esved el-Ansî’yle savaşmayı emretmiş, Muaz b. Cebel bu işi üstlenmiştir. Savaşın sonucunda Esved el-Ansî Müslümanlar tarafından öldürülmüştür.²⁸² Nitekim Ansî’nin mektubunda geçen “...biz o topraklara ve mallara, sizden daha layıgız...” ifadesi, onun neden irtidat ettiğini ya da irtidatının altında yatan ana sebebin ne olduğunu gösterir niteliktedir. Böyle bir irtidata müdahale edilmesi de gerekli ve zorunludur.

²⁷⁷ Bk. Hamidullah, Muhammed, “Hudeybiye Antlaşması”, *DİA*, İstanbul, XVIII, 298.

²⁷⁸ İbn Hanbel, *Müsned*, III, 268.

²⁷⁹ Bk. Alvani, *İrtidat*, s. 78.

²⁸⁰ Seydişehri, İbn Emin Mahmud Esad, *İslam Tarihi*, sad. Ahmed Lütfi Kazancı, Osman Kazancı, Marifet Yay., İstanbul, s.788.

²⁸¹ İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebû’l-Fidâ İsmail, *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yay., İstanbul, 1994, VI, 435-436.

²⁸² Bk. İbn Esîr, Ebû’l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, çev. Ahmet Ağırakça vd., Hikmet Yay., İstanbul, 2008, II, 310.

Rasûlullah (a.s) döneminde yaşanan irtidat vakıalarının yanı sıra Rasûlullah'ın vefatından sonra da irtidat olayları meydana gelmiştir. Bu doğrultuda İkrime (r.a)'den gelen bir rivayet, Hz. Ali'nin mürted bir kimseye karşı tutumunun nasıl olduğunu açıklamaktadır.

“Hz. Ali (r.a) dinden çıkan bir takım insanları ateşte yaktı. Bu haber Abdullah b. Abbas'a ulaştığında Abdullah (r.a) şöyle dedi: “(Ben olsaydım) onları ateşte yakmazdım. Çünkü Rasûlullah (a.s): “*Allah'ın azabı ile cezalandırmayınız*” buyurdu. Ama Rasûlullah'ın sözü sebebiyle onları öldürürdüm. Çünkü Rasûlullah (a.s): “*Kim dinini değiştirirse onu öldürünüz*” buyurdu. Bu sözler Hz. Ali'ye ulaştınca: “Vah İbn Abbas!” dedi.”²⁸³ İbn Abbas, mürtedlerin yakılarak öldürülmelerini uygun görmediği için zikretmiştir. Hz. Ali kendi içtihat ve görüşüne göre böyle bir tutum benimsemiştir. Bunun için İbn Abbas'ın rivayet ettiği hadisi duyunca onu tasvip edip kendi görüşünden dönmüştür. Hz. Ali'nin “vah” ifadesi İbn Abbas'ı desteklediğinin ve kendi görüşünden döndüğünün delilidir.²⁸⁴ “وَيْحَ أُمِّ ابْنِ عَبَّاسٍ” şeklinde gelmiş rivayetler de mevcuttur.²⁸⁵

Hadiste, doğru yolu terk edip İslam'a zarar vermek isteyen, muhalif mürted kastedilmektedir.

Hz. Ali'nin tavrının anlaşılması adına hadiste geçen “وَيْحَ” ifadesinin açıklanması önem arz etmektedir. “وَيْحَ” kelimesini zikreden bir kimse, yasak olan bir işi benimsediği için üzüldüğünü ve acı duyduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte “vah!” diyen bir kişinin, “yasak bir işe inandığını itiraf ettiği” manasına da gelmektedir. Şaşkınlık, başışlanma istemi, merhamet²⁸⁶ ve bir şeyi hoş bulma manaları da bulunmaktadır.²⁸⁷

عَنْ عِكْرَمَةَ، أَنَّ عَلِيًّا، عَلَيْهِ السَّلَامُ أَخْرَقَ نَاسًا ارْتَدُّوا عَنِ الْإِسْلَامِ، فَبَلَغَ ذَلِكَ ابْنَ عَبَّاسٍ، فَقَالَ: لَمْ أَكُنْ لِأَخْرَقَهُمْ بِالنَّارِ، إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تُعَذِّبُوا بِعَذَابِ اللَّهِ»، وَكُنْتُ قَاتِلَهُمْ بِقَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ»، فَبَلَغَ ذَلِكَ عَلِيًّا عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ: وَيْحَ ابْنِ عَبَّاسٍ، Hudud, 1; Tirmizî, Hudud, 25; Nesâî, Tahrimu'd-Dem, 13.

²⁸⁴ Büyükcınar, *Sünenü'n-Nesâî Terceme ve Şerhi*, VII, 147.

²⁸⁵ Azimbâdî, *Avnü'l-Ma'bud*, XIII, 4.

²⁸⁶ Bk. İbn Esîr, *en-Nihaye fî Ğarîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, V, 235.

²⁸⁷ Bk. Ömer, *Mu'cemü'l-Luġati'l-Arabîyyeti'l-Muâsir*, III, 2504.

“وَيْحٌ” kelimesi, saygı göstermek veya kendi kendine acınmak için kullanılan “vay!” nidasıdır. Aynı zamanda acı duyma manasında “Vay sana”, “Vay bana” demektir.²⁸⁸

Âlimlerin çoğunluğuna göre burada Hz. Ali, İbn Abbas’ın “Allah’ın azabıyla azap edilmez” ayetini hatırlatmasına karşılık onu övmüş ve onun mezkûr sözünü beğenmiştir.²⁸⁹

Hz. Ali, “وَيْحَ ابْنِ عَبَّاسٍ” (Vah İbn Abbas!) derken, “İbn Abbas doğru söyledi” demek istemiştir.²⁹⁰

Hattâbî ise “وَيْحٌ” ifadesinin dua lafzı olduğunu, Hz. Ali’nin İbn Abbas’a doğru olanı hatırlattığı için dua ettiğini söylemiştir.²⁹¹

İkrime (r.a)’nin rivayetinden açıkça anlaşılıyor ki Ali (r.a), mürted kimseye karşı kendi içtihadı sonucu böyle bir cezayı uygulamıştır. Fakat yaptığı amelden dolayı son derece pişman olduğu yine aynı hadisten anlaşılmaktadır.

Hz. Ebû Bekir döneminde farklı şekillerde meydana gelmiş irtidat olayları mevcuttur. Bu olaylara karşı Hz. Ebû Bekir’in nasıl bir tutum sergilediğini gösteren meşhur rivayeti, irtidatın asıl amacının ne olduğunu daha iyi anlamak için aktarmakta fayda vardır:

Ebû Hureyre (r.a) şöyle nakletmiştir: Rasûlullah (a.s) vefat edince bazı Arap kabileleri irtidat ettiler. (Bunun üzerine, onlarla savaşmak için Hz. Ebû Bekir ordu hazırladı.) Bunu gören Hz. Ömer (r.a): “Rasûlullah (a.s): *“İnsanlar Allah’tan başka ilah yoktur. deyinceye kadar insanlarla savaşmam bana emredildi. Her kim Lâilâhe illâllâh derse İslam’ın hakkı müstesna, malını ve canını benden korumuş olur. Hesabı da Allah’a kalmıştır.”* buyurduğu halde sen, insanlarla nasıl savaşıyorsun?” diye sordu. Ebû Bekir (r.a) şöyle cevap verdi: “Vallahi namazla zekatın arasını ayıranlarla, mutlaka savaşacağım. Çünkü zekat, malın hakkıdır. Rasûlullah (a.s)’a (zekat olarak) verdikleri yularları bana vermezlerse, bundan dolayı

²⁸⁸ Mustafa, *Mu’cemü’l-Vasit*, II, 1074.

²⁸⁹ Sindi, *Fethu’l-Vedûd*, IV, 270.

²⁹⁰ Sehârenfûrî, *Bezlü’l-Mechûd fî Halli Süneni Ebi Dâvud*, XII, 411.

²⁹¹ Azimbâdî, *Avnü’l-Ma’bud*, XIII, 4.

onlarla mutlaka savaşırım.” dedi. Bunun üzerine, Ömer b. Hattab (r.a): “Ebû Bekir (r.a.)’in bu görüşünün Allah tarafından verilmiş bir lütuf olduğunu görünce, savaşın hak olduğunu anladım.”²⁹² demiştir. Rivayet çeşitli Arap kabilelerinin irtidat ettiklerini, İslam’a karşı başkaldırı faaliyetlerinde bulduklarını göstermektedir.

Öncelikle bilinmesi gereken bir şey var ki, Araplarda ridde üç sınıftır: Birincisi, dinlerini terk edip küfre dönenlerden -eski putlarına ibadet etmeye başlayanlar- oluşmaktadır. İkincisini ve diğer sınıfı, Ebû Hureyre (a.s)’in şu sözü işaret etmektedir: “Araplarda küfreden kimseler, Hz. Muhammed’in peygamberliğini inkar etme yolunu tutan Yemame ehli gibi Müseylime’ye inananlar ve namaz ile zekatın arasını ayıranlardır. Onlar namazı ikrar edip zekatı inkar edenlerden oluşmaktadır.” Hakikatte onlar “bağy ehli” olanlardır ve ridde ehliyle mücadele edildiği gibi onlarla da mücadele edilmesi gerekmektedir.²⁹³

Hz. Ebû Bekir’in halifeliği döneminde ortaya çıkan ve devlete isyan şeklinde patlak veren bu irtidat hareketleri, devlet idaresini ciddi bir şekilde tehdit etmeye başlayınca Ebû Hureyre (a.s)’in rivayetinden de anlaşıldığı üzere Hz. Ebû Bekir onlara savaş açmıştır.²⁹⁴ Hz. Ebû Bekir, zekatı namazdan ayırmamış “*Namazı kılın, zekatı verin.*”²⁹⁵ ayetine dayanarak hüküm vermiştir. Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir’in içtihadına karşı çıkmıştır. Hz. Ömer kendi içtihadıyla hareket etmeye başlamış fakat Hz. Ömer’in muamelesi ridde ehlini İslam’a geri döndürememiştir. Daha sonra Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir’den özür dileyip onun ridde ehline karşı hükmünü onaylamıştır.²⁹⁶ Kılıç zoru ile kalpteki inancın değiştirilemeyeceği, muhakkak herkesin bildiği bir hakikattir. Fakat irtidat edenlere karşı açılan bu savaş, devletin devamı ve İslam’ın bekası için İslam birliğini parçalamak isteyenlerin önüne geçmek ve peygamberin uygulamalarını ortadan kaldırmaya çalışanların amellerini boşa çıkarmak için yapılan savunma ve halkın güvenliğini koruma amaçlı bir savaştır.²⁹⁷

²⁹² Buhârî, Zekat, 1; Müslim, İmân, 8; Ebû Dâvud, Zekat, 9; Nesâî, Cihad, 1.

²⁹³ Bk. Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrahim, *İ’lâmu’l-Hadîs Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, I, 741; Hattâbî, *Meâlimü’s-Sünen*, II, 3; Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ, *el-Minhac Şerhu Sahîhi Müslim b. Haccac*, Dâru İhyai’t-Türâsi’l-Arabi, Beyrut, ts., I, 202.

²⁹⁴ Bk. İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, III, 391; Aynî, *Şerhu Süneni Ebi Dâvud*, VI, 199; İbn Abdilber, *İstizkâr*, III, 214.

²⁹⁵ Bakara, 2/43.

²⁹⁶ Bk. İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, III, 391-392.

²⁹⁷ Komisyon, *Hadislerle İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2015, V, 361.

Dolayısıyla irtidat örneklerinden bir kaçını, sahabelerin irtidat edenlere karşı nasıl bir tutum benimsediklerini, irtidat olaylarının mahiyetini ve hangi bağlamda gerçekleştiğini anlamak açısından ayrıntılı bir şekilde aktarmakta fayda vardır:

Hicretin dokuzuncu yılında Müslüman olan, Yemâme bölgesinde yaşayan ve Hz. Peygamber'in veda haccından sonra hastalandığını duyan Tüleyha b. Huveylid el-Esedî de peygamberliğini ilan ederek irtidat etmiştir. Benî Esed ile Yemâme bölgesindeki birkaç kabile de irtidat ederek Tüleyha'nın peşinden gitmişlerdir. Zekâtı, kabilelerini Hz. Peygamber'e bağlayan şahsi bir bağ kabul ettikleri için verdiklerini, O'nun ölümü ile söz konusu bağın son bulduğunu iddia etmişlerdir. Bu bağlamda toplumsal düzeni bozmaya çalışmışlardır.

Hz. Ebû Bekir irtidat edenlere karşı savaş başlatmadan önce tövbe etmeleri için davet mektupları göndermiş, tövbe etmeyip peygamberlik iddiasında devam edenlere karşı savaş açmıştır. Mektuplara olumlu cevap vermeyen, tövbeye yanaşmayan Tüleyha'ya karşı Hz. Ebû Bekir, Halid b. Velid komutasında bir ordu göndermiş,²⁹⁸ mağlup olacağı belli olan Tüleyha Şam taraflarında Kelp kabilesinin yanına sığınmıştır. Fakat Hz. Ömer zamanında yeniden Müslüman olmuştur.²⁹⁹

Beni Hanife kabilesinden olan, kendisine “Rahman” adında bir melek gelip vahiy getirdiği iddiasında bulunduğu “rahman-ı yemame” diye anılan Müseylime, hicretin onuncu yılında Müslüman olmuş fakat çok geçmeden dinden dönmüştür.³⁰⁰

Hz. Ebû Bekir, ortaya çıkan Beni Hanife kabilesinin irtidatını durdurmak için önce İkrime b. Ebû Cehil'i ardından Halid b. Velid'i Beni Hanife kabilesinin üzerine göndermiştir. Savaş kızışıp Müslümanlar galip gelmeye başlayınca Müseylime ve Halid b. Velid karşı karşıya kalmış ve Halid, Müseylime'ye insafli olup Hakk'a dönmesini teklif etmiştir. Fakat Müseylime Halid'in hiçbir teklifini kabul etmemiş ve

²⁹⁸ Bk. Belâzurî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Dâvud, *Fütuhu'l-Büldan*, çev. Mustafa Fayda, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1987, s. 138.

²⁹⁹ Bk. İbn Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, II, 315-319; Fayda, Mustafa, “Ridde Olayları”, *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 90.

³⁰⁰ Seydişehri, *İslam Tarihi*, s. 788.

zorlu bir mücadele başlamıştır. Müslümanlarla Yemameli mürtedler arasında bu zorlu savaşın sonunda Müseylime öldürülmüştür.³⁰¹

Müseylime Hz. Hamza'yı şehit eden ve daha sonra Müslüman olan Hz. Vahşi tarafından öldürülmüştür.³⁰² Hz. Vahşi, "Cahiliyet döneminde insanların en hayırlısını, Müslümanlığında ise en şerli insanı öldürdüm."³⁰³ diyerek Müseylime'nin peygamberliğini ilan etmiş biri olmaktan öte İslam'a ve topluma en zararlı, en şerli kişi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Müseylime ve ashabını da Ansî ve ashabını da kendi küfürleri helak etmiştir.³⁰⁴

Müseylime ile ilgili; "Peygamber (a.s) zamanında Müseylime, Hanîfeoğulları'nın kalabalık heyeti içinde Rasûlullah (a.s) ile görüşmek için Medine'ye gelmiştir. Hz. Peygamber ile görüşmesinde Peygamberliğe ortak olmak isteyip ondan sonra hâkimiyetin kendisine verilmesini talep etmiştir. Rasûlullah (a.s) Müseylime'nin bu isteğini kesin bir şekilde reddetmiştir."³⁰⁵ rivayeti de Müseylime'nin irtidatının sebebini ortaya koyar niteliktedir.

Peygamberlik iddiasında bulunan bir başka isim de Secah adında bir kadındır. Secah, Müseylimetü'l-Kezzab'ın yanına gelmiş ve İslam'a karşı güçlü bir müttefiklik oluşturma adına onunla evlenmiştir. Kendi dini ile onun dinini birleştirerek ve tek din yapmıştır!³⁰⁶ Çünkü bu birlikteliğin sonucunda daha çok kişiye ve daha geniş coğrafyaya hâkim olmayı amaçlamışlardır.

Secah, Müseylimetü'l-Kezzab ile evliliğinde de istediği menfaatlere kavuşamayınca geldiği yere dönmüş ve daha sonra İslam'a yeniden girmiş ve Müslüman olarak vefat etmiştir.³⁰⁷

³⁰¹ Bk. İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, VI, 462-467.

³⁰² Kirmânî, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Said Şemseddin, *Kevâkibü'd-Derârî fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut, 1937, XIV, 181.

³⁰³ Laşin, *Fethu'l-Mün'im*, 2002, I, 78.

³⁰⁴ Aynî, *Şerhu Süneni Ebi Dâvud*, VI, 199.

³⁰⁵ Müslim, Rüya, 4.

³⁰⁶ Bk. Belâzurî, *Fütuhu'l-Büldan*, s. 145.

³⁰⁷ Üçok, Bahriye, *İslam'dan Dönerler ve Yalancı Peygamberler*, AÜ Basımevi, Ankara, 1967, s. 76-77.

Zikrettiğimiz irtidat örneklerinin yanında Arap Yarımadası'nın farklı bölgelerinde de irtidat vakıaları meydana gelmiş sahabiler dinin korunması adına bu yerlere de seferler düzenlemiştir. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve birçok sahabe ridde ehliyle Allah'ın dinini hâkim kılıncaya kadar mücadele etmiştir.³⁰⁸ Bu doğrultuda Halid b. Velid Yemame'deki irtidat hareketlerini sona erdirdikten sonra Bahreyn irtidatını bastırmaya yönelmiş ve buradaki irtidat hareketlerini de bastırmıştır.³⁰⁹

Bahreyn irtidat hareketleri bastırıldıktan sonra Hz. Ebû Bekir Hadramevt'deki irtidat hareketlerini söndürmeye yönelmiştir. Fakat Hadramevt'deki irtidat hareketleri ancak Hz. Ömer döneminde bastırılabilmiştir.³¹⁰

Hz. Ebû Bekir (r.a)'in halifeliğinde irtidat eden kabilelerin “Namaz kılarız ama zekâtı ödemeyiz”³¹¹ sözleri, irtidat etmelerindeki sebebin devlet yönetimine bir başkaldırı olduğunu, Hz. Ebû Bekir'in “Allah'a yemin olsun ki namazla zekatın arasını ayıranlarla savaşacağım. Eğer bir yuları benden esirgeyecek olsalar bile onlarla mücadele edeceğim. Zira zekat malın hakkıdır.”³¹² sözünün ise irtidatla mücadelenin devlet yönetimiyle ilgili olduğunu göstermektedir. Âlimlerin çoğu da zekatı vermeyenlerin malından zorla (yönetim tarafından) alınması gerektiği görüşünde birleşmişlerdir.³¹³ Ayrıca mürtedlerin bu sözleri açıkça devletin vergi sistemine karşı bir başkaldırıdır. Hz. Ebû Bekir (r.a)'in ise başkaldırıların yoğun olduğu bu süreçte mürtedlere yönelik bu sözü söylemesi, süreci ne kadar cesurca ve akıllıca yönettiğini ortaya koymaktadır.

Hz. Ebû Bekir, dini irtidat görünümlü fakat altında siyasi bir ayaklanma amacı yatan bu irtidat hareketlerine karşı zamanında ve yerinde müdahaleler yapmasaydı, irtidat hareketleri İslam dünyasının tamamını, İslam toplumunun bütünlüğünü ve istikbalini etkileyecek büyük bir fitnenin yayılmasına sebep olabilecekti.

³⁰⁸ Bk. İbn Abdilber, *İstizkâr*, III, 214.

³⁰⁹ Vâkîdî, Muhammed b. Ömer b. Vakıd, *Kitabu'r-Ridde ve Nebze min Futuhi'l-Irak*, tah. Muhammed Hamidullah, Paris, 1989, s. 82-84.

³¹⁰ Vâkîdî, *Kitabu'r-Ridde ve Nebze min Futuhi'l-Irak*, s. 94-96.

³¹¹ Keşmîrî, Muhammed Enver, *Feyzu'l-Bari Alâ Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, III, 91.

³¹² Bk. Müslim, *İmân*, 8.

³¹³ Bk. İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, III, 391; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, VI, 442-445.

Hız. Ebû Bekir'in doğru ve isabetli uygulamalar doğrultusunda hareket etmesi ve dirayetli olması sonucunda başta Yemen olmak üzere Güney Arabistan'da bazı grupların son derece cılız kalan irtidat hareketleri/isyanları bastırılmıştır. O kadar ki isyandan bir müddet sonra Güney Arabistan halkının halife Hız. Ebû Bekir'in davetine uyarak Irak ve Suriye fetihlerinde bulunmak üzere İslam ordularına katılması³¹⁴ da Hız. Ebû Bekir'in doğru siyasetinin sonucudur.

Yine Hız. Ebû Bekir'in Halid b. Velid'i, Müseylime'nin ve ordusunun üzerine göndermeden önce ona yazdığı mektupta, halka önce hilm ile davranmayı ve halkı önce İslam'a davet etmeyi, kabul edenlerle mücadele etmemeyi ve İslam'ı kabul etmeyip diretenlere karşı savaşmayı emretmesi,³¹⁵ dine dönmeleri ve tövbe etmeleri için üç gün mühlet tanınması³¹⁶ da mürtede yönelik muamelelerin son derece insancıl olduğunu göstermektedir. Ayrıca sadece dinini açıktan değiştirip -isyancı olan-kimselerle mücadele edildiği, sahabilerin uygulamalarından açıkça anlaşılmaktadır.³¹⁷

İrtidat hareketlerinin içyüzünü gösteren en önemli özelliklerden bir tanesi, irtidat olaylarının çoğunun Mekke, Medine ve Taif dışındaki Peygamberin itikat ve ibadet eğitimine doğrudan muhatap olmamış, Peygamberin vefatına yakın İslamiyet'in yayılmaya başladığı Yemen, Bahreyn, Hadramevt ve Umman kabilelerinde meydana gelmiş olmasıdır. Bu insanların -büyük bir kısmı münafıklığa alışmış bedevi Arapların- ruhlarına "din" tam anlamıyla vukûf edememiş, nübüvvetin anlamı sirayet edememiştir.³¹⁸

Ayrıca bu bölgelerin İslam'a Peygamber vefat etmeden hemen önce girmesi ve Peygamberin ölümüyle beraber Kureyşlilerin yönetimi altına girmek istememeleri, irtidat hareketlerinin neden Müslümanlıkta sebat etmiş Mekke, Medine ve Taif'te değil de bu bölgelerde başladığını, mahiyetini, amacını ve altında yatan

³¹⁴ Fayda, Mustafa, *İslamiyet'in Güney Arabistan'a Yayılışı*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 136-137.

³¹⁵ Bk. Vâkıdî, *Kitabu'r-Ridde ve Nebze min Futuhi'l-Irak*, s. 62-63; Hasan, İbrahim Hasan, *İslam Tarihi*, çev. İsmail Yiğit, Kayıhan Yay., İstanbul, 1985, II, 20.

³¹⁶ Azîmbâdî, *Avnü'l-Ma'bud*, XIII, 11.

³¹⁷ Bk. İdrîsî, Muhammed Hafid b. Abdüssamed Kennun Haseni, *İthafu zi't-Teşevvuk ve'l-Hace ila Kıraeti Süneni İbn Mâce*, Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslamiyye, Rabat, 2000, VII, 258.

³¹⁸ Aktaş, Hüsni, "İrtidat", *SBA*, İstanbul, Risale Yay., 1990, II, 277.

sebeplerini gösterir niteliktedir.³¹⁹ Dolayısıyla bu irtidat eylemleri, dini görünümlü olmasına rağmen siyasi ve başkaldırı niteliğindedir.

İrtidat hareketlerinin merkezi olan Yemen ile ilgili şu bilgi önem arz etmektedir. Yemenliler İslamiyeti kabul ettikten sonra Rasulullah (a.s) kendi yöneticileri olan Bazan'ı Yemen'e vali yapmıştır. Bazan vefat ettikten sonra Yemen'e birkaç sahabe birden göndererek, Bazan'ın vazifesini paylaşmıştır.³²⁰ Yemen'in geniş ve zor bir bölge olmasıyla birlikte İslam'a yeni girmiş bir belde olması, Yemen'de halkın İslamiyet'te sebat etmesi ve yönetimin kolay olması için Peygamber (a.s)'i böyle bir taksim yapmaya yönlendirmiştir. Ayrıca Peygamber (a.s)'in bu taksimi, ileride oluşabilecek olumsuz durumlara karşı bir önlem niteliğindedir.

İrtidat hareketlerinin içyüzünü gösteren bir başka özellik ise ortaya çıkan sahte peygamberlerin eski ilahlarından biri adına değil; Muhammed (a.s) gibi Allah (c.c) adına ortaya çıkmaları ve bunların özellikle Peygamber (a.s)'in son senelerde yeni dini öğretmek ve vergi toplamak için birçok kabileye gönderdiği elçileri istememeleri,³²¹ siyasi otoriteyi ellerinde tutma amacını taşıdıklarını göstermektedir.

İrtidat örneklerinin çoğunluğunda saf değiştirme, siyasi liderlik hırsı ve toprak edinme arzusu amaçları/sebepleri yatmaktadır. İrtidat edenlerin büyük çoğunluğu dinden dönmeleri ile birlikte İslam'a karşı fiili isyanlarda bulunmuşlardır. Sadece irtidatlarını açıklamakla kalmamışlar, irtidatlarıyla birlikte devlete ve devletin vergi sistemi olan zekâtı vermeme hususunda başkaldırıda bulunmuşlardır. Hz. Ebû Bekir dönemindeki yaşanan hadiseler bunu açıkça ortaya koymaktadır.³²²

Müseylime'nin ve diğerlerinin irtidat hareketlerine bakıldığında peygamberlik ilan etmelerini dini bir sebebe bağlamak doğru değildir. Dolayısıyla devletin sisteminin ve toplum huzurunun korunması adına, siyasi bir çıkar elde

³¹⁹ Bk. Hasan, *İslam Tarihi*, II, 23-25.

³²⁰ Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, çev. Zakir Kadiri Ugan, Ahmet Temir, Maarif Basımevi, Ankara, 1955, VI, 42.

³²¹ Brockelmann, *İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi*, s. 41-44.

³²² Bk. Cabirî, Muhammed Âbid, *İslam'da Siyasal Akıl*, çev. Vecdi Akyüz, Kitabevi, İstanbul, 1997, II, 306-307; Turan, *İslam'da İrtidat Sorunu ve Yol Açabileceği Psiko-Sosyal Problemler*, II, 5; Hurç, "Hz. Ebû Bekir Döneminde Bağımsızlık Hareketleri", s. 44.

etmede dini kullanıp peygamberliklerini ilan edenlerle mücadele edilmesi devletin hukuki bir vazifesidir. Nitekim irtidat edenlere karşı savaş açılması, din değiştirmelerinden dolayı değil; toplumsal huzuru bozma, siyasal ve toplumsal birliği parçalama amacı taşımaları ve İslam devletine karşı muhariplik yapmaları sebebiyledir. Hz. Ebû Bekir'in bu husustaki siyasetinin, dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda son derece isabetli olduğu görülmektedir.

Genel olarak İslam tarihindeki irtidat örneklerine ve mürtedlere karşı tutuma bakıldığında ise dönemin şartları dikkate alınarak İslam toplumunun geleceğinin güvenliği için önlem alındığı görülmektedir.

Dinini değiştirip İslam toplumundan ayrılan kişilerin birçoğunun, bulunduğu topluma ihanet eden, onlardan ayrılan ve düşmanca tavır alan -tamamen fitne ve fesada, bölücü eylemlere kalkışan- kişiler olduğu,³²³ bununla birlikte dine ve topluma zarar verme amacı taşımaksızın İslam dininden çıkan kişilerin de olduğu, buraya kadar zikrettiğimiz konu ile ilgili rivayetlerden açıkça anlaşılmaktadır.

Dine girme veya dinden çıkma, kişinin özgür iradesine bağlı olmakla beraber ayet ve hadisler dikkatle incelendiğinde irtidatın, İslam'ın teşekkülü sırasında kardeşliğin oluşumunu ve beraber yaşamayı engelleyen en büyük tehlikelerden bir tanesi olduğu kanaati oluşmaktadır. Bu doğrultuda örnek verdiğimiz irtidat vakıalarının çoğunluğundan da anlaşıldığı üzere irtidat sadece bir din değiştirme eyleminden ibaret değildir. Aynı zamanda saf değiştirmedir. Kâfirlerin safına geçmek için inancını değiştiren mürted, rivayetlerin de işaret ettiği gibi İslam cemaatini parçalama, İslam cemaatinde ikilikler çıkarma ve İslam'a karşı ayaklanmalara hizmet etme amacı taşımaktadır.

İrtidat olaylarının barındırdığı anlam ve genel yapısı, irtidat kavramının sadece lafzına bakarak, irtidat ile ilgili hadisleri anlamaya çalışmanın eksik bir davranış olacağını gösterir niteliktedir. Bundan dolayıdır ki hadisi yorumlarken, irtidat ile ilgili diğer ayet ve hadislerin ışığında doğru bir okuma yöntemiyle tarihte yaşanan irtidat örneklerini, irtidat olaylarının muhtevasını, irtidat faaliyetlerine karşı

³²³ Bk. Komisyon, *Hadislerle İslam*, V, 360.

Rasûlullah'ın ve sahabelerin hangi tutumu sergilediğini, mürtedlerin hangi amaç doğrultusunda dinlerinden çıktıklarını, irtidatın altında yatan sebepleri ve irtidatın İslam toplumu açısından doğurduğu olumsuz sonuçları göz önünde bulundurarak yorumlamak gerekmektedir.

Rivayetler bütünüyle ele alındığında da İslam cemaatini bölme ve İslam'a zarar verme genel amacı altında gerçekleşen irtidat eylemlerinin faillerine herhangi bir cezai yaptırım uygulamadan önce onların yeniden İslam'a davet edilmesi gerektiği ve bunun zorunlu olduğu görülmektedir.³²⁴ Bu bağlamda insan haklarının yok sayıldığı, mürtedlerin zorla İslam'a dönmeleri için uğraşıldığı ve inanç özgürlüğüne ket vurulduğu gibi söylemlerin, mürtedlerle girilen mücadelelere bakıldığında gerçeği yansıtmadığı görülmektedir. Onlarla salt din değiştirdikleri için mücadele edildiği de tarihi gerçeğe aykırı düşmektedir. Hz. Peygamber'in ve sahabelerin uygulamalarına bakıldığında bu açıkça anlaşılmaktadır.

---

³²⁴ Bk. Dalgın, Nihat, "Temel Kaynaklar Çerçevesinde Dinden Dönme", *Din ve Hayat Dergisi*, İstanbul, 2014, s. 104.

SONUÇ

Toplumsal huzuru bozma ve toplumsal birliğe zarar verme amacı taşıyan irtidat, çoğunlukla dinden dönme manasına gelen terim anlamıyla birlikte küfür, tebdîl, şakk, târiku'd-dîn ve müfâriğu'l-cemâat gibi lafızlarla da ifade edilmektedir. Bu lafızların mahiyeti, dinden dönme manasından daha ziyade, İslam'a saldırı ve İslam cemaatini parçalama anlamlarını barındırmaktadır.

Ayetlere genel olarak bakıldığında irtidat kavramının, ajanlık, isyan, dine zarar verme, muhalefet etme ve Müslüman cemaatinden ayrılma gibi anlamları olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda irtidat, toplumsal huzuru bozmada ve toplumsal birliğe zarar vermede bir faktör olmaktadır.

İrtidatın, hadislerdeki muhtevasına bakıldığında kelime anlamı olan dinden dönme, manasında kullanıldığı gibi Müslümanlar arasında ayrılık çıkarma, Müslüman cemaatini terk edip İslam'a karşı muhaliflik yapma, asilerden olma ve İslam'a zarar verme manalarında da ifade edildiği görülmektedir. Ayrıca hadislerde irtidatın, anlaşmazlıkların, bölünmelerin, ikiliklerin çıkmasına, fitne ve fesadın yayılmasına zemin hazırlayan bir eylem olduğu bildirilmektedir. Hadislerde iman ettikten sonra küfre düşenlerin doğru yoldan sapmış oldukları, yaptıkları amellerin dünyada ve ahirette geçersiz sayılacağı, ahirette elem verici bir azaba çarptırılacakları ve Allah'ın gazabını üzerine çekecekleri ifade edilmektedir.

İrtidatın mahiyetini doğru anlayabilmek adına hadislerde geçen târiku'd-dîn, müfâriğu'l-cemâat gibi ifadeleri düşünce özgürlüğü bağlamında değil, vatana ihanet bağlamında ele almak gerekmektedir. Söz konusu hadisler bağlamından koparılarak ele alındığında ortaya çok farklı sonuçlar çıkarılmakta ve konuyla ilgili hadislerin mesajı saptırılmaktadır.

Yaptığımız çalışma neticesinde bir kişinin dini terk etmesi, ya dine zarar verme gibi bir amaç olmaksızın salt bir din değiştirme şeklinde olduğu ya da yönetime zarar verme ve vatana ihanet amaçlı olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Rasûlullah döneminde bu ikisinin örneğini de görmek mümkündür. Fakat Hz. Peygamberin vefatından sonra yaşanan irtidat örneklerinde, yönetime başkaldırarak

siyasi bir güç elde etme arzusu, İslam düzenini ve kanunları bozma, fitne ve fesadın yayılmasına hizmet etme gibi amaçlar görülmektedir. Nitekim Hz. Ebû Bekir döneminde yaşananlar bunu açıkça ortaya koymaktadır. Vatana ihanet etme amacı ile din değiştiren kişilere karşı devletin önlem alması ve bu kişilerle mücadeleye girmesi gayet tabîdir. Bununla birlikte muharip olma/İslam'a zarar verme veya ajanlık yapma niyeti taşımaksızın irtidat edenlere savaş açılması ya da ölüm cezası verilmesi mümkün değildir. Rasûlullah'ın ve Hz. Ebû Bekir'in irtidat eylemlerine karşı tutumu da bunu destekler niteliktedir.

BİBLİYOGRAFYA

Kur'an'ı Kerim Açıklamalı Meali, haz. Hayreddin Karaman vd., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012.

Adevî, Safa ed-Davî Ahmed, *İhdâü'd-Dibace bi-Şerhi Süneni İbn Mâce*, Mektebetü Dâri'l-Yakin, Bahreyn, 2001, I-V.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed (ö. 241/855), *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981, I-VI.

Akar, Hasan, *İslami Terimler Sözlüğü*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2005.

Aktaş, Hüsnü, "İrtidat", *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, Risale Yayıncılık, İstanbul, 1990, I-IV.

Akyol, Taha, *Haricilik ve Şia*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 1988.

Allûş, Ebû Abdillâh Abdüsselam b. Muhammed, *el-Cami fi Ğaribi'l-Hadîs*, Riyad, 2001, I-V.

Alvani, Taha Cabir, *İrtidat*, Mahya Yayınları, İstanbul, 2014.

Âsım Efendi (ö. 1820), *Kâmûsu'l-Muhit Tercümesi*, İstanbul, 2013, I-VI.

Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed (ö. 855/1451), *Şerhu Süneni Ebi Davud*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1999, I-VII.

-----, *Umdetü'l-Kâri Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâi Tûrâsi'l-Arabî, Beyrut, ts., I-XXV.

Azimbâdî, Ebü't-Tayyib Şemsülhak Muhammed b. Emir Ali, (ö. 1911), *Avnü'l-Ma'bud Şerhu Süneni Ebi Dâvud*, Matbaatü's-Selefiyye, Medine, 1969, I-XIV.

Belâzurî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Dâvud (ö. 279/892), *Fütuhu'l-Büldan*, çev. Mustafa Fayda, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

Beyzâvî, Nasiruddin Ebû Said Abdillâh b. Ömer (ö. 685/1286), *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Dâru İhyâi Tûrâsi'l-Arabî, Beyrut, ts., I-V.

Bilmen, Ömer Nasuhi (ö. 1971), *Hukûk-i İslâmiyye Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1969, I-VIII.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (ö. 256/869), *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981, I-VI.

Büyükçınar, A. Muhtar (ö. 2013), *Sünenü'n-Nesâi Terceme ve Şerhi*, Kalem Yayınları, İstanbul, 1981, I-VIII.

Brockelmann, Carl, *İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1964.

Câbirî, Muhammed Âbid (ö. 2010), *İslam'da Siyasal Akıl*, çev. Vecdi Akyüz, Kitabevi, İstanbul, 1997, I-II.

Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed (ö. 1941), *el-Fıkhu Ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, I-V.

Dalgın, Nihat, "Temel Kaynaklar Çerçevesinde Dinden Dönme", *Din ve Hayat Dergisi*, Sayı: 21, İstanbul, 2014.

Demircan, Adnan, *Haricilerin Siyasi Faaliyetleri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996.

-----, *Haricilik Mezhebinin Doğuşu Bağlamında Din Siyaset İlişkisi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000.

Dönmez, İbrahim Kafi, *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1997, I-IV.

Ebü Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/889), *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981, I-IV.

Ece, Hüseyin Kerim, *İslam'ın Temel Kavramları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000.

Fayda, Mustafa, "Ridde Olayları", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, I-XLIV.

-----, *İslamiyet'in Güney Arabistan'a Yayılışı*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.

Fığlalı, Ethem Ruhi, "Hâriciler", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, I- XLIV.

Gürânî, Ahmed b. İsmail b. Osman b. Muhammed (ö. 893/1488), *Kevseru'l-Cârî ilâ Riyâzı Ehâdîsi'l-Buhârî*, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 2008, I-XI.

Hadislerle İslam, haz. Komisyon, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015, I-VII.

Hamidullah, Muhammed (ö. 2002), "Hudeybiye Antlaşması", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, I- XLIV.

Hasan, İbrahim Hasan (ö. 1968), *İslam Tarihi*, çev. İsmail Yiğit, Sadreddin Gümüş, İstanbul, Kayıhan Yayınları, 1985, I-X.

Hatipoğlu, Haydar (ö. 1995), *Sünen-i İbn Mâce Tercümesi ve Şerhi*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1992, I-X.

Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed (ö. 388/998), *Meâlimü's-Sünen*, Matbaatü'l-İlmiye, Halep, 1932, I-IV.

-----, *İ'lâmu'l-Hadîs Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 1988, I-IV.

Herevî, Ebû Ubeyde el- Kasım b. Sellam (ö. 224/838), *Ğarîbu'l-Hadîs*, Beyrut, 1976, I-IV.

Heytemi, Abdülhak, *Kur'an ve Sünnetten Delillerle İrtidat ve Mürtedin Hükmü*, çev. Halil Müftüoğlu, Hak Yayınları, ts.

Hurç, Ramazan, "Hz. Ebû Bekir Döneminde Bağımsızlık Hareketleri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 3, Elazığ, 1998.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemalüddin Yusuf b. Abdullah (ö. 463/1071), *İstizkâr*, Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, I-IX.

İbn Allân, Muhammed Ali b. Muhammed b. Allan b. İbrahim b. Muhammed el-Bekri (ö. 1648), *Delilü'l-Falihin li Turuki Riyazü's-Salihin*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2004, I-VIII.

İbn Battâl, Ebû'l-Hasan Ali Halef b. Abdülmelik (ö. 449/1057), *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2004, I-X.

İbn Fâris, Ebû'l-Hasan Ahmed (ö. 395/1004), *Mu'cemü Mekâyîsi'l-Luga*, Dâru'l-Fikr Yayınevi, Beyrut, ts., I-VI.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şehabeddin Ahmed, (ö. 852/1449), *Fethu'l-Bari bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru's-Selam, Riyad, 2000, I-XV.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik (ö. 213/828), *Siretü'n-Nebeviyye*, Mustafa el-Babi el-Halebi, Kahire, 1955, I-IV.

İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebû'l-Fidâ İsmail (ö. 774/1373), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, ter. Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2014, I-X.

-----, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1994, I-XV.

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî (ö. 273/887), *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981, I-II.

İbn Manzûr, Ebû Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrerem (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, 2009, I-X.

İbn Müneyyir, Ahmed b. Muhammed b. Mansur (ö. 683/1284), *el-Mütevârî alâ Terâcimi Ebvâbi'l-Buhârî*, Mektebetü'l-Muallâ, Kuveyt, ts.

İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân (ö. 597/1201), *Keşfu'l-Müşkil min Hadîsi'l-Sahîhayn*, Dâru'l-Vatan, Riyad, ts., I-IV.

-----, *Ġarîbü'l-Hadîs*, Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1985, I-II.

İbnü'l Esîr, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim (ö. 630/1233), *el-Kâmil fi't-Tarih*, çev. Ahmet Ağırakça vd., Hikmet Yayıncılık, İstanbul, 2008, I-XII.

İbnü'l Esîr, Muhammed b. Muhammed İbn Abdülkerim eş-Şeybânî (ö. 606/1210), *en-Nihâye fi Ġarîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, Mektebetü'l İlmiyye, Beyrut, 1979, I-V.

İbn Sa'd, Ebü Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zühri (ö. 230/845), *Tabakatü'l-Kübra*, Dâru'l-Sâdr, Beyrut, ts., I-VIII.

İdrisî, Muhammed Hafid b. Abdüssamed Kennun Haseni, *İthafu zi't-Teşevvuk ve'l-Hace ila Kıraeti Süneni İbn Mâce*, Vizaretü'l-Evkaf ve'ş-Şuuni'l-İslamiyye, Rabat, 2000, I-VIII.

İnce, İrfan, "Ridde", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, I-XLIV.

İzutsu, Toshihiko (ö. 1993), *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, Pınar Yayınları, İstanbul, ts.

Kadı İyaz, Ebü'l-fadl b. Musa el-Yahsubi el-Maliki (ö. 544/1149), *İkmalü'l-Mu'lim bi Fevâidi Müslim*, Dâru'l-Vefa, Mansure, 2005, I-IX.

Karadeniz, Osman, "Facir", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, I- XLIV.

Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekr (ö. 1517), *İrşadü's-Sari li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Matbaatü'l-Kübra, Mısır, 1945, I-X.

Kayapınar, Hüseyin, *Sünen-i Ebû Dâvud Tercüme ve Şerhi*, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1991, I-XVII.

Keşmîrî, Muhammed Enver Şah b. Muazzam, *Arfü'ş-Şezi Şerhu Süneni't-Tirmizî*, (ö. 1933), Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut, 2004, I-V.

-----, *Feyzu'l-Bari Alâ Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, I-VI.

Kirmânî, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Said Şemseddin (ö. 786/1384), *Kevâkibü'd-Derârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut, 1937, I-XXV.

Köse, Ali, "İhtidâ", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, I-XLIV.

Kur'an Yolu, haz. Komisyon, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, I-V.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed (ö. 671/1273), *el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire, ts., I-XX.

Küçük, Abdurrahman, “Münafıklık ve Dönmelik Üzerine Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, XXIX, Ankara, 1987.

Laşin, Musa Şahin, *Fethu'l-Mün'im Şerhu Sahihi'l-Müslim*, Dâru's-Şuruk, Kahire, 2002, I-X.

Menekşe, Ömer, *Osmanlı Toplumunda Zındıklık*, Sistem Yayıncılık, Ankara, 2014.

Mevdudî, Ebû'l A'lâ (ö. 1979), *Tefhimu'l-Kur'an*, ter. Muhammed Han Kayani vd., İnsan Yayınları, İstanbul, 2005, I-VII.

-----, *Fıkhi Meselelere Fetvalar*, ter. Mahmut Osmanoğlu vd., Nehir Yayınları, İstanbul, 1992, I-IV.

Mustafa, İbrahim, *Mu'cemü'l-Vasit*, Yy., ts., I-II.

Mukatil b. Süleyman, Ebü'l-Hasan Mukatil b. Süleyman (ö. 150/767), *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, Müesseseti Tarihi Arabi, Beyrut, 2002, I-V.

Mübarekfürî, Ubeydullah Rahman Ebü'l-Hasan Ubeydullah b. Muhammed Abdisselam, *Miratü'l-Mefatih Şerhu Mişkati'l-Mesabih*, İdaretü'l-Buhusi'l-İlmiyye, Hindistan, 1984, I-IX.

Mübarekpûrî, Ebü'l-Ula Muhammed Abdurrahman İbn Abdürrahim (ö. 1935), *Tuhfetü'l-Ahvezi bi-Şerhi Câmii't-Tirmizî*, Matbaatü'l-Medeni, Kahire, 1964, I-X.

Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim İbnu'l-Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *Sahihu Müslim*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981, I-VI.

Müzhirî, Hüseyin b. Mahmud, b. Hasan (ö. 728/1327), *Mefâtih fi Şerhi'l-Mesâbih*, Dâru'n-Nevadir, 2012, I-VI.

Nesâî, Hafız Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali (ö. 303/915), *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981, I-II.

Nesefî, Abdullah, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Celil*, Beyrut, ts., I-III.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ (ö. 676/1277), *el-Minhac Şerhu Sahihi Müslim b. Haccac*, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut, ts., I-XVIII.

Ömer, Ahmed Muhtar Abdülhamid, *Mu'cemü'l-Luğati'l-Arabiyyeti'l-Muâsir*, Âlemü'l-Kütüb, 2008. I-IV.

Öz, Mustafa, “Zındık”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, XLIV.

-----, “Râfizîler”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, I- XLIV.

Useymîn, Muhammed b. Salih (ö. 2001), *Kenzü's-Semin fi Tefsiri İbn Useymîn*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2010, I-XIV.

Üçok, Bahriye, *İslam'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1967.

Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer (ö. 606/1210), *Mefâtihu'l-Ğayb*, Kahire, 1938, I-XXXII.

Rıza, Ahmed, *Mu'cemü Metni'l-Luğa*, Dâru Mektebeti'l-Hayat, Beyrut, 1960, I-V.

Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, Dâru'l-Kur'ani'l-Kerim, Beyrut, 1981, I-III.

Sehârenfûrî, Halil Ahmed, (ö. 1269/1346), *Bezlü'l-Mechûd fi Halli Süneni Ebi Dâvud*, Dâru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut, 2006, I-XIV.

Samerrâî, Numan Abdurrezzak, *Mürtede Ait Hükümler*, çev. Osman Zeki Soyuyiğit, Ahmet Tekin Sönmez, Sönmez Yayınları, İstanbul, 1970.

Serahsî, Muhammed b. Ahmed Ebi Sehl (ö. 493/1090), *el-Mebsût*, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1993, I-XXX.

Serinsu, Ahmed Nedim vd., *Dini Terimler Sözlüğü*, Ankara, 2009.

Seydişehri, Mahmud Esad (ö. 1918), *İslam Tarihi*, sad. Ahmed Lütfi Kazancı, Osman Kazancı, Marifet Yayınları, İstanbul, ts.

Sindi, Ebû'l-Hasan (ö. 1726), *Fethu'l-Vedûd fi Şerhi Süneni Ebi Dâvud*, Mektebetü Advaü'l-Menar, Medine, 2000, I-IV.

Sinanoğlu, Mustafa, “Küfür”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, I-XLIV.

-----, “İman”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, I- XLIV.

-----, “İslam”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, I-XLIV.

Şafak, Ali, “Fısk”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul, 1996, I- XLIV.

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali (ö. 1834), *Neylü'l-Evtâr*, Dâru'l-Hadis, Mısır, 1993, I-VIII.

Şirâzî, Nasır Mekarim, *Emsel fi Tefsiri Kitabillahi'l-Münzel*, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut, 2005, I-XXI.

Taberânî, Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyub (ö.360/971), *Tefsiru'l-Kebir*, Dâru'l-Kitabi's-Sekafi, İrbid, 2008, I-VI.

Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid (ö. 310/923), *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, çev. Zakir Kadiri Ugan, Ahmet Temir, Maarif Basımevi, Ankara, 1955, I-VI.

-----, *Camiu'l-Beyan Fi Te'vili'l-Kur'an*, Müessesetu'r-Risale, 2000, I-XXIV.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevrâ (ö. 279/892), *el-Camiu's-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul, ts., I-III.

Toksarı, Ali, "Din ve Vicdan Özgürlüğü Bağlamında Kitap ve Sünnete Göre Mürtede Yapılması Gereken Muamele", *Bilimname Dergisi*, Sayı: 19, Kayseri, 2010.

Turan, Maşallah, "İslam'da İrtidat Sorunu ve Yol Açabileceği Psiko-Sosyal Problemler (Takiyye-Nifak Örneği)", *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 1, Mardin, 2018.

Yazır, Elmalılı Hamdi (ö. 1942), *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979, I-X.

Vâkıdî, Muhammed b. Ömer b. Vakıd (ö. 207/823), *Kitabu'r-Riddeti ve Nebzetün min Futuhi'l-Irak*, tah. Muhammed Hamidullah, Paris, 1989.

Vellevî, Muhammed Ali b. Adem b. Musa el-Eyyubi, *Şerhu Süneni'n-Nesâi*, Dâru Ali Berum, Mekke, 2007, I-XLII.

Zebîdî, Muhammed Murtaza (ö. 1791), *et-Tekmile ve'z-Zeyl ve's-Sıla li-Mâ fâte Sâhibü'l-Kamûs mine'l-Luğa*, Kahire, 1986, I-V.

Zemaşerî, Ebû'l-Kasım Mahmud b. Ömer (ö. 538/1144), *Esâsü'l-Belâğa*, Darû Sadır, Beyrut, 1965.

-----, *el-Fâ'ik fi Ğarîbi'l-Hadîs*, Beyrut, 1971, I-IV.

-----, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vücuhi't-Te'vil*, Mektebetü'l-Ubeykan, Riyad, 1998, I-VI.

Zuhayli, Vehbe, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, Risale Yayınevi, İstanbul, 1992, I-X.

08/07/2019

ÖZGEÇMİŞ

1990 Konya Meram'da doğdu. Konya Yavuz Selim Ortaokulunu (2004) Selçuklu Mahmut Sami Ramazanoğlu İmam Hatip Lisesini (2008) Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesini (2013) bitirdi.

2014 yılında Konya Karapınar Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde Meslek Dersleri Öğretmeni olarak göreve başladı. 2018 yılından itibaren Konya Güneysınır Çok Programlı Anadolu Lisesinde görevi devam etmekte.

Esra DEMİRCİ